ARISTIZZA ROMANESCU

30 DE ANI

AMINTIRI

Bu 20+200

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŬ & Co.
1904

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 92211 Dublet
Inventar 442952

Pe 29/11

B.C.U. Bucuresti
C442952

ACUM DOUĂ-ZECI DE ANI
în piesa „După despărțenie".

ACUM DOUĂ ANĬ

În piesa „Câinĭĭ“.

Am dictat aceste aduceri aminte, silită.

Silită, pentru că intenția care m'a stăpânit mai ales în ultimii ani ai carierei mele, era nu numai să nu las nimic în urma mea, — dar chiar, pe cât s'ar putea, să împiedic și pe cei-l'alți de a-mi fixa numele.

Aŭ intervenit însă câte-va stăruințe, — printre cari două mari, — și am cedat.

... Așa că adi, când le dau în vileag, mă mângâi cu ideea că vor avea un scop:

Pe cei atrași spre teatru de aparențe mincinóse, să-i întórcă înnapoi, — iar celor pe cari o vocație extra-ordinară i-a îndrumat deja, să le spună ce-i aștéptă.

Ar. R.

Intre 1866 și 1869.

La Școla Centrală, din Craiova. Unchiŭ-meŭ, actorul Th. Teodorini, mĕ lua din când în când acasă și acolo, tótă ḑiua, n'auḑeam vorbindu-se de cât de teatru. Intre comicul Tănăsescu, — Dimancea, tipul amorezuluĭ de salon, — Serghie, care juca maĭ ales intriganțiĭ, — Pavel Stoenescu, un comedian, aducênd mult cu Thiron, — Costache Teodorini, care avea ca roluri de predilecție eroiĭ și comiciĭ bătrânĭ, — Catinca Mihăescu, un fel de Pauline Granger, — vestita Raluca Stavrescu, — fostul eĭ bărbat Ion Vlădicescu, și Mariṭa Teodorini, — între aceștia am crescut, fie acasă la

Teodorini, fie la teatru, unde mĕ duceaŭ seara, ca distracţie.

Afară de acésta, Teodorini şi nevastă-sa se ocupaŭ mult cu traducerea pĭeselor «în vogă» pe vremea aceea; bunióră: *Le roi s'amuse, Les mousquetaires, Le supplice d'une femme, Germaine, Comme elles sont toutes, Le démon du jeu, Julie,* etc. Teodorini dicta, iar noĭ, copiiĭ — şi maĭ cu sémă eŭ, ca fiind maĭ rĕsărită, — scrieam.

In cursul sĕptĕmâneĭ, la şcólă, jucam fetelor câte o scenă memorată, îmbrăcându-mĕ cu ce rochiĭ găseam pe la directóre şi pe câte-o scenă improvizată. Mĭ-aduc aminte că, într'o Duminică, m'am întors la internat fórte impresionată: vĕḑusem pe Dimancea jucând *Idiotul.* Director ne erea un óre-care Panaitescu, om inteligent. Il vĕḑuse şi el pe Dimancea. Când m'a auḑit reproducênd părţĭ întregĭ şi maĭ ales

scena din închisóre, pe o rogojină, a rĕmas uimit. A doŭa ḑi, ĭ-a spus luĭ Teodorini. Acesta, luându-mĕ acasă, la finele sĕptĕmâneĭ, m'a dojenit, căcĭ n'ar fi vrut cu nicĭ un preț ca rudele luĭ să îmbrățișeze cariera dramatică. In acelașĭ timp, Costache Teodorini, cel-l'alt unchiŭ al meŭ, m'a luat de-o parte și mĭ-a arătat vĭața de teatru într'un tabloŭ oribil, — cam în felul cum vorbește Kean cu Ana Damby. Din ḑiŭa aceea, atât de antipatic mĭ-a devenit teatrul, în cât, dacă, maĭ târḑiŭ, se întâmpla ca vre-o fată să-mĭ ḑică «par'-că eștĭ actriță», eram în stare s'o strâng de gât.

Terminând școla, la împărțirea premiilor, fiind-că aveam glas frumos, m'aŭ pus să cânt *Casta-Diva* din Norma și aria mare din *Robert le Diable*,— ceea-ce dovedea, înnainte de tóte, nepriceperea profesoruluĭ, un neamț, care, la 15 anĭ, mĕ punea

să cânt lucruri așa de grele. Mare și ridicul succes!.. Ridicul, pentru că, ori-cât aș fi cântat de bine, nu puteam lupta cu asemenea bucăți; mare, pentru că Primăria și Prefectul Calimah, aŭ hotărât imediat să mĕ trimétă, ca bursieră, să studiez canto, în strĕinătate. Teodorini, auzind, foc! «Nicĭ un copil din némul meŭ nu va pune picĭorul pe scenă»! Și proĭectul a rĕmas proĭect, — căcĭ cine ar fi îndrăznit să ție pĭept violențeĭ sale?..

M'am întrebat de multe orĭ pentru ce acéstă gróză a luĭ de teatru? Și mĭ-a fost cu atât maĭ greŭ să-mĭ rĕspund, atuncĭ, — cu cât a dus direcția 20 de anĭ... Și ce direcție!.. O disciplină ne maĭ pomenită. «Orĭ bine, orĭ de loc», erea deviza tutulor. Fie-care trebuia să intre în scenă cu rolul perfect știut, căcĭ sufleurul nu sufla, — controla. Și maĭ tóte locurile ereaŭ abonate, cu aceiași

abonaţĭ, timp de maĭ mulţĭ anĭ. Nu se ḑicea loja No. 1, No. 2, No. 3... ci loja Zătrencii, loja luĭ Marghiloman, a luĭ Golfineanu, a luĭ Aman, etc., — iar în ḑilele de sĕrbătorĭ, ḑile rezervate pĭeselor naţionale, ca *Radu Calomfirescu*, *Buzescu* şi altele, — cu douĕ césurĭ înnainte de începerea spectacoluluĭ, se daŭ tunurĭ; erea un fel de privilegiŭ, de care nicĭ o pĭesă strĕină, orĭ cât de rĕsboĭnică ar fi fost, nu se bucura.

Dacă pĭesele naţionale se distingeaŭ prin bubuiturĭ de tunurĭ, celel'alte, maĭ tóte, se bucuraŭ de un alt privilegiŭ, destul de comic. Şeful orchestreĭ teatruluĭ, Briaski, — renumit prin mila, cu care hrănea toţĭ câĭniĭ fără căpătâĭ din Craiova,— luase obiceĭul, spre a intra în gustul publiculuĭ, de a introduce cântece, în maĭ tóte pĭesele, — se potrivea, nu se potrivea. Şi cântecele însă, ca şi cuvintele, ereaŭ plagiaturĭ;

dar cel puţin cântecele ereaŭ pe faţă, căcĭ Briaski lua ariĭ de prin opere sau operete, fără a schimba vre-o notă, şi nu şi le-nsuşea, — pe când cuvintele ereaŭ versurĭ, când din Nicoleanu, când din Conacki, pe cari amatoriĭ le estropiaŭ, înlocuindu-le, pe icĭ pe colo, câte-o rimă, saŭ câte un cuvânt, şi dându-le drept ale lor. Aşa s'a întâmplat cu *Steaŭa păstorului*, cu *Curcănăreasa*, *Căpitanul Charlotta* şi cu o mulţime de alte pĭese din repertorĭul Déjazet, printre cari erea şi o melodramă, *Le pardon de Bretagne*, al căreĭ titlu fusese tradus în româneşte: *Pardonul (!) Sfinteĭ Anna*.

Terminându-mĭ studiile, obosită, slabă, m'am dus la o moşie, la Zăvidenĭ, unde am petrecut tótă vacanţa.

Tómna, la Craiova, am fost dată într'un pension francez, — împreună

cu vară-mea Elena Teodorini, cu cele două surorĭ ale eĭ, Lucrezzia și Mimi, și cu Maria Vlădicescu, fata luĭ Ion Vlădicescu și a Raluchiĭ Stavrescu.

Astea se petreceaŭ în 1870.

Se declarase rĕsboĭul franco-german. Din ură de rasă, directórea pensionuluĭ, franceză, congediase pe profesorul de limba germană și pe cel de piano, amêndouĭ nemțĭ. Consecinţă: n'am maĭ învĕţat nemțește și-am neglijat pianul.

Pe vremea aceea, în Bucureștĭ, erea director al teatruluĭ C. Stăncescu. Avusese în trupă pe Pascaly, care, nu știŭ din ce cauză, plecase la Iașĭ. Rĕmânênd fără «stâlp», scrie luĭ Teodorini, îĭ propune angajament și acesta face copilăria de a-și lăsa teatrul și publicul luĭ, pornind cu tótă trupa la Bucureștĭ, în toĭul ĭerneĭ. Par'-că vĕd trăsurile și bagajele trupeĭ, în mijlocul curțeĭ, — o curte mare, așternută cu zăpadă.

Afară de Teodorini, toțĭ ereaŭ în potriva plecăreĭ. Nevastă-sa, fiind-că nu cuteza să i se împotrivéscă, îl ruga în genunchĭ să nu plece. Ce prevedea?.. Ce s'a întâmplat. Când

am citit mai târdiŭ paragraful din *Juliu Cesar*, în care Calpurnia rógă pe Cesar să nu ĭasă din palat, căcĭ se duce la pĭeire, mĭ-am adus aminte scena lor. «Te ducĭ la pĭeire», tot așa ĭĭ ḑicea și ea luĭ Teodorini. El însă, cu îndărătnicia care-l caracteriza, a rĕmas neînduplecat. Maĭ era apoĭ în joc și amorul propriŭ, cel maĭ desvoltat simțimênt actoricesc.

— Mĕ duc la Bucureștĭ, să le-arăt ce va să ḑică teatru, — rĕspundea el, când îl întreba cine-va unde plécă.

Către copiĭ însă, dacă i se tânguĭaŭ că-ĭ lasă singurĭ, schimba rĕspunsul; le ḑicea, înduĭoșat:

— Mĕ duc s'aduc banĭ.

Frază nenorocită, care, un an maĭ târdiŭ, ĭ-a provocat cel d'întâĭ atac de nebunie, — când una din fetele luĭ, Lucrezzia, în agonia uneĭ meningite tuberculóse, l'a mustrat, ḑicêndu-ĭ:

— Nicĭ cu banĭ nu te-aĭ întors, și m'aĭ pĭerdut și pe mine.

Artiștiĭ cari-l însoțeaŭ, ereaŭ maĭ toțĭ însurațĭ și cu copiĭ. Trebuiaŭ să-ĭ lase la Craiova, ca să plece. Pe de altă parte, iarnă, drum greŭ și tren nu. Când îĭ vedeaĭ pregătindu-se de plecare, îțĭ făceaŭ impresia că pornesc la rĕsboĭ.

Printre eĭ, ereaŭ:

Marița Petrescu, — aḑĭ retrasă, — fata lui Pavel Stoenescu, comicul, și a Raliței Mihăileanu, tot actriță. Nu frumósă, dar simpatică. Avea totdeauna succes, fiind-că juca cu inimă. Instinctul dramatic o îndemna maĭ mult spre mume și femeĭ din popor.

Marița Teodorini, — blondă, frumoasă, avênd o voce de soprano admirabilă. «Privighetoarea Olteniei», o supranumiseră gazetele. Juca tot repertorĭul celebreĭ Déjazet. Când figura pe afiș, ereaĭ sigur de sală

plină. Fórte cultă și bine sfătuită de Teodorini. Pe cât mĭ-aduc aminte, jocul eĭ mĭ-a făcut impresia că e cam afectat, cam manierat.

Raluca Stavrescu, — o brună frumósă, cu o voce de sguduea sala, cu o expresie în ochĭ cum n'am maĭ vĕḑut de atuncĭ, de cât la Marie Laurent, cu calităţĭ dramatice extraordinare. Maĭ puţin cultă de cât Toedorina, cu care contrasta. Educaţie teatrală, maĭ de loc, căcĭ, afară de roluri, nu citea nimic. Prin relaţiĭ însă și prin prima educaţie, — fără care, susţin că un talent nu póte atinge culmile, — câștigase *l'usage du monde* și juca cu fórte mult natural. Impresiona atât de adânc, în cât Ion Ghica, vorbindu-mĭ maĭ târḑiŭ de ea, în comparaţie cu Matilda Pascaly — pe care eŭ n'am cunoscut-o, — îmĭ spunea:

— Matilda era totdeauna corectă, până la perfecţie; dar erea rece

BIBLIOTECA Centrală Universitară București

-442932-

și, dupĕ ce eșeaĭ din teatru, o uitaĭ. Stavrésca, de și innegală în joc, cu o singură scenă, cu un singur paragraf, uneorĭ chiar cu un strigăt, te făcea să ieșĭ din teatru cu impresia că aĭ vĕḑut *la grande beauté*.

Catinca Mihăescu, — duiósă, naturală, simpatică, maĭ ales în mume. In societatea dramatică, n'am întâlnit o actriță ca ea, pentru acest gen de roluri.

Teodor Teodorini, — al doŭilea Frédérick Lemaître; ceĭ ce ĭ-aŭ vĕḑut pe amêndouĭ, făceaŭ comparația fără sfiélă. Om de o cultură superióră, în tóte ramurile, nu numaĭ în arta dramatică. Studiase în Italia, odată cu Rossi și cu Salvini, avênd ca profesor pe marele tragedian Mòdena. De la acesta luase, ca o modă, felul de a vorbi puțin pe nas. Stase mult timp în Paris, unde intrase în relațiĭ cu toțĭ artiștiĭ marĭ. Venit în țară, a

început a lega prietenie cu ceĭ din înalta societate, ceea ce l'a făcut să ajungă a ocupa diferite demnităţĭ, printre cari pe aceea de Primar. Director de teatru, 20 de anĭ. Disciplinat şi disciplinător. Pe cât erea de violent, pe atât erea de bun. Juca *les grands premiers rôles, les rôles à panache* şi *les pères nobles*, — şi în dramă, şi în comedie, şi în tragedie. Printre rolurile luĭ de glorie: Don Cesar de Bazan, Triboulet, Lugardo din pĭesa *Matilda* de E. Sue, Robert Macaire, etc.

Costache Teodorini, – frate cu precedentul. Juca *grands jeunes premiers rôles*, óre-cari roluri *à panache*, precum şi *les ganaches*, în cari erea fórte bine. In amorezĭ însă, erea nesuferit.

Mihail Dimancea, — frumos, elegant. Se născuse prea de vreme, într'o epocă, în care toţĭ ereaŭ pentru drame marĭ şi melodrame. Aḑĭ, ar

fi un al doŭilea Worms. Vocea, — prea slabă pentru pĭese puternice, — și felul sĕŭ delicat de a juca, ĭ-aŭ răpit mulțumirea de a repurta succese declarate.

Ion Tănăsescu, — un bun comic, mort nu de mult, la Craiova, în mizerie.

Ion Anestin, — care forma, cu Tănăsescu, o pereche, asemenea celeĭ formată maĭ târdiŭ de Iulian și Mateescu.

Arceleanu, — comic-grim ...

... Și alțĭ câțĭ-va.

Aceștia compuneaŭ trupa, menită, — cum ḑicea Teodorini, — să arate Bucureștenilor «ce va să ḑică teatru».

Bucureșteniĭ însă, — fie capricioșĭ, fie rĕŭ dispușĭ, ca totdeauna, pentru tot ce vine din provincie, — aŭ primit trupa fórte rece. Sălĭ maĭ mult góle. Intervenind și o campanie reavoitóre a preseĭ, — pe care Teodo-

rini, din mândrie, nu voise s'o câştige,— tot succesul s'a redus la aplauzele culese de el, de Stavrésca, de Tănăsescu, de Petrésca şi óre-cum de Dimancea, cunoscut publiculuĭ, din vremea când jucase cu Matilda Pascaly.

In timpul acesta, la Craiova, Lucrezzia, copila favorită, se stingea din ḑi în ḑi. Noĭ, ştiind că tată-sĕu, pe dată ce-ar afla, şĭ-ar lăsa afacerile şi-ar alerga, ĭ-am ascuns adevĕrul, pe cât s'a putut, — până când bolnava a căḑut la pat... Aşa că, vre-o douĕ lunĭ dupĕ plecare, Teodorini s'a întors la Craiova, singur, fără banĭ, fără nicĭ o mulţumire, descurajat, şi pentru ce? ca să-şĭ vadă fata pe mórte. Erea disperat, — şi disperarea luĭ ne cuprinsese pe toţĭ aĭ familieĭ, căcĭ vĭaţa tutulor depindea de a luĭ Teodorini, dupĕ cum a acestuia erea legată de a copiluluĭ, pe care-l iubea la nebunie.

Mĭ-e bine întipărită în minte séra întórcereĭ, — cu odaĭa tristă a feteĭ, cu întunericul împrăștiat de o lumînare, și cu mine de veghe. Eream evlaviósă pe atuncĭ. Făgăduisem luĭ Dumneḑeŭ că, de-o scăpa bolnava, mĕ voĭ călugări. Ea a murit, credința mi s'a dus... și iată una din împrejurările, cari m'aŭ întors de la mónăstire spre culise.

Trupa, — chemată de Teodorini, pe care-l izbise un acces premergător nebunieĭ, — s'a întors din Bucureștĭ, ca o armată învinsă. A încercat să jóce în Craiova, — în zadar! Publicul de-aci nu-ĭ ierta că nu fusese preferat altuĭ public.

Teodorini, mândru, în loc să încerce a-l împăca, plécă, în stagiunea urmĕtóre, la Iașĭ, — însă și acolo, printr'o cabală datorită camaraḑilor, se întâlnește cu decepțiĭ; chiar la prima representație, când apăru, ca debut, în Don Cezar, fu

fiuerat. In culise, dupĕ lăsarea cortineĭ, striga cât putea: «daţi-mĭ o puşcă, să omor publicul», — pe când cabala rĕspândea în sală svonul că a înnebunit.

Póte că într'adevĕr înnebunise, sau póte că, fiindu ĭ dat caracterul, nu erea de cât o surescitare; una orĭ alta, representaţia de-abia a continuat. Peste câte-va ḑile, liniştindu-se, a încercat să apară şi în alte pĭese; dar, tot vĕḑênd că succesul nu vine, a plecat la Galaţĭ, — unde iar a avut câte-va accese.

Când s'a întors la Craiova, nu l'am maĭ cunoscut: nicĭ voinţă, nicĭ energie, nicĭ judecată... numaĭ maniĭ şi furiĭ. Printre aĭ luĭ, eŭ eram singura care-l puteam óre-cum linişti.

L'aŭ dus la Viena... şi de-atuncĭ, nu l'am maĭ vĕḑut.

Plecarea luĭ, — ultima, — plecare tristă, silită, durerósă, formĕză una

din cele maĭ negre impresiĭ ale mele: vedeam cum se stinge, o dată cu el, fericirea caseĭ în care crescusem.

Anul 1872. Tómna.

Mătușă-mea, Teodorina, se împacă cu publicul craiovean și face trupă.

Pe când pregătea angajamentele, eŭ eram însărcinată cu corespondența.

Printre alții, 'mĭ-aduc aminte că am scris, din parte-ĭ, luĭ Petrénu, un bun elev al Conservatoruluĭ. Acesta n'a rĕspuns, — însă, ca un schimb întâmplător, am primit o propunere dela un coleg al sĕŭ, Grigorie Manolescu. Teodorina, a cerut referințe la Bucureștĭ; Ștefan Vellescu, care în nenumĕrate rânduri sfătuise pe Manolescu să se lase de teatru, ĭ-a rĕspuns că nu e bun

de nimic și atuncĭ a fost angajat un óre-care Vasiliu.

Iĭ trebuea însă o atracție, și ce-a găsit? Să mĕ pună, pe mine, să joc. Cât m'am rugat, cât m'am împotrivit, cât am plâns, Dumnedeŭ mĕ știe! De gĕba!.. Cu amenințărĭ, cu promisiunĭ, cu tot felul de mijlóce, — printre cari, un tabloŭ al vĭețeĭ de teatru, absolut opus celuĭ ce-mĭ făcuse odinióră unchiŭ-meŭ, — a isbutit să mĕ hotărască a debuta, cu un rol «travesti», dintr'o melodramă întitulată: *Acum 16 ani.*

Prima mea intrare în scenă!..

Eram îmbrăcată cu o cămașă albă, de mătase, desfăcută la pĭept, — și cu niște pantaloni tot albĭ, scurțĭ. Intram alergând, cu pĕrul vulvoĭ, ținênd în mână o plasă de prins fluturĭ. Trebuea să viŭ de-a-dreptul, fără să mĕ opresc, la actrița, care trecea drept mumă-mea. Cum am intrat și-am vĕdut sala plină, s'a făcut

întuneric dinnaintea ochilor meĭ, mĭ-am adus aminte cum sunt îmbrăcată, mĭ-a fost rușine și-am rĕmas pironită, în pragul ușeĭ. Apoĭ, printr'o reacțiune a voinței, — puterea, care m'a ajutat în toată cariera mea, — mĭ-am dat sĕma cu cine am a face, câtă rĕspundere am, și am început a-mĭ juca rolul.

Apropiindu-mĕ însă de masă, altă nenorocire! Pe ea, ardea o lumînare, care era cât pe-aci să-mĭ aprindă peruca, dacă Iancu Haralamb nu-mĭ striga, dintr'o avan'-scenă: «veḑĭ că-ţĭ ia pĕrul foc!»

Afară de aceste două amănunte, de aplauze și de venirea tutulor pe scenă, — nu maĭ mĭ-aduc nimic aminte, din sĕra aceea. Mi s'a spus, și atuncĭ, și maĭ târḑiŭ, că am avut succes. Era firesc: lumea mĕ știca aprópe orfană, — căcĭ tată-meŭ numĭ purta de grijă; mĕ cunoscuse de mică, se interesa de mine... De

aceea nicĭ n'am pus preţ pe acel succes.

Ca dovadă cât îĭ eream publiculuĭ de simpatică şi cu cât interes mĕ urmărea, menţionez că, la al doŭilea rol pe care l'am jucat, — Chonchon, o femee desfrînată, în *Mila luĭ Dumneḑeŭ*, — maĭ mulţĭ fruntaşĭ, printre cari Barbu Bălcescu, Brabovénu, Haralamb, — mustrară pe mătuşă-mea că mĭ-a dat, la vêrsta mea, un asemenea rol.

— Avem, ḑiceaŭ eĭ, *charge d'âme*, ca, dupĕ mórtea luĭ Teodorini, să veghem asupra eĭ.

Acéstă observaţie maĭ are şi o altă importanţă: a fost punctul de plecare al rĕceleĭ, ce mĭ-a arătat dupĕ aceea mătuşă-mea, accentuând-o din ce în ce.

Dupĕ Chonchon, jucaĭ pe Madame Grévin — Millo îĭ ḑicea «Grevinóia» — din *Vicontele de Létorière*, rol de

mare importanță, jucat pe atunci, la București, de Frosa Sarandy.

Apoĭ, un «travesti», în *Orbul și nebuna*, și, imediat, în beneficiul meŭ, — beneficiile eraŭ ceva tradițional, neînlăturabil, — *Smeul nopței*, un vod'vil, cu o muzică adorabilă, compusă de Wachmann bătrânul.

Smeul nopței mĭ-aduce aminte începutul carierei dómneĭ Clotilda Calfoglu, pe atunci d-ră Ademolo. Ereaŭ treĭ surorĭ, fórte frumóse, fiice ale unuĭ cunoscut impresario de operă: Eugenia, cea maĭ mare, devenită de atunci d-na Marinescu și mamă a talentateĭ Nora Marinescu; Adela, cea maĭ mică, maĭ târdiŭ căsătorită cu artistul Theodor Popescu, — și Clotilda, singura care dovedise aptitudinĭ pentru cariera dramatică.

După aceea: *Craĭ noŭ*, *Baba Hârca*, *Gentil Bernard* și altele, tóte în stagiunea 1872-73, — până în Februarie, când mătușă-mea începe a căuta să

mĕ depărteze, dacă nu din teatru, cel puţin din Craiova.

— Motivele?

— . . . . .

Şi înnainte de a pleca, — după un şir de succese, cu cari multă vreme nu m'am întâlnit, chiar maĭ pe urmă, când începusem a valora ceva, — daŭ o representaţie de adio, representaţie căreĭa nu ĭ-am găsit pereche, ca triumf, de cât tocmaĭ în 1884, la *Fôntâna Bandùzieĭ*. Publicul, din lojile plătite îndecit, mĕ rechema în fie-care «antr'act» de câte cinci-şése orĭ, şi-şĭ lua adio, în picióre. Aşa impresiĭ nu maĭ încercasem până atuncĭ, de cât de douĕ orĭ: odată, când Ion Vlădicescu, despărţit de Stavrésca, părăsea Craiova pentru totdeauna, — şi a doŭa óră, când Nini Valery, devenită d-na Gănescu, da concursul, într'o representaţie de binefacere, după nu ştiŭ câţĭ anĭ de retragere.

Inchiḑêndu-se stagiunea, începe vĭaţa mea de suferinţe.

Intr'o trupă, condusă de câţĭ-va actorĭ din Craiova, -- printre cari Arceleanu, — plec la Severin.

Acolo, mĕ vede poetul Grandea, îĭ place cum joc și scóte, din romanul sĕŭ *Fulga,* o pĭesă, pentru mine.

Mĕ întâlnesc, tot aci, cu multe din fostele mele camarade de pension. Una din ele, măritată cu un domn Merișescu, urmărindu-mĭ representaţiile, se entusiasmézĕ și-mĭ înlesnește un angajament la Iașĭ, unde mama soţuluĭ eĭ, vestita Merișésca, făcea parte din trupa luĭ Teodor Aslan. Aslan, dupĕ recomandaţiile primite, îmĭ propune 25 de galbenĭ

pe lună; accept... și plec din Severin, singură, pe vapor, până la Gĭurgĭu.

Dómne! Ce drum!..

De la Gĭurgĭu, înnainte, la Bucureștĭ, unde mĕ opresc să vĕd pe tată-meŭ, C. Dimitriad. Lipsea la Iașĭ, în trupă. Amărîtă, fără parale destule, am plecat maĭ departe, în clasa III[a], și m'am oprit la Buzĕŭ, la un prieten al familieĭ, Scarlat Leonardescu, președinte de Tribunal, care mĭ-a înlesnit mijlócele de drum și m'a pornit spre Iașĭ — o, ironie! — în clasa I[a].

La Iașĭ, mĕ prezint directoruluĭ Aslan și, bolnavă, slabă, urîtă, fac atât de rea impresie, în cât acesta, chiar în fața mea, îșĭ arată nemulțumirea, într'o discuție cu artista Merișescu, care mĕ recomandase.

— C'óne Tódere, nu te-aprinde! Aștéptă întâĭ s'o veḑĭ jucând.

Așa ĭ-a rĕspuns Merișésca și cât

timp am stat la Iaşĭ, — cu tóte că aveam lângă mine pe tată-meŭ şi pe mătuşă-mea Stavrésca, — tot ea, Merişésca, mĭ-a fost protectóre. Şi ce protectóre! Nimenĭ nu îndrăsnea să se atingă de ceĭ luaţĭ sub scutul eĭ. Era un fel de Madeline Brohan, — trufaşă, ironică, biciŭind până la sânge, cu un singur cuvênt. Aşa, de pildă, uneĭ actriţe de mâna întâĭa, pe care directorul o protegea *pour le bon motif*, ĭ-a închis gura pentru totdeauna, cu o singură frază:

— Eŭ nu mĭ-am iscălit contractul pe pernă; l'am iscălit pe masă.

Când mĕ gândesc cât bine mĭ-a făcut, câte lacrămĭ mĭ-a şters, cât curaj mĭ-a dat, mĕ înduĭoşézĕ recunoscinţa.

Mult datorez iarăşĭ luĭ Delmary, regisorul, — un fost actor francez, — care mĭ-arătat interpretarea maĭ tutulor rolurilor ce-am jucat la Iaşĭ. Sub conducerea luĭ, am învĕţat ce

va să ḑică a juca un rol, nu la întâmplare, din instinct, — cum jucasem până atunci, — ci studiat.

Am debutat la Iași, cu un rol de ingenuă, din *Corabia Salamandra*, rol cu care debutase și Baretta, la Odéon.

Apoĭ: *Adam și Eva*, *Culisele vieței*, *Crima din Favernes*, *Nătărăiĭ amoruluĭ*, *Haĭdĭ cu nunta* . . . maĭ în tóte, roluri de ingenuă și de subrete.

La debut, asupra publiculuĭ, impresie . . . mediocră. «Bunicică . . . drăguță . . .», astea ereaŭ epitetele, — până ce mi se dete Dofinul, din *Ludovic al XI-a*, Postelnicésa (rol de bătrână) din *Boeriĭ și Cĭocoiĭ* și Paquita din *Don Juan de Marana*, care avu șépte reprezentațiĭ în șir. Aceste treĭ roluri mĕ ridicară, dispunênd pe director să-și schimbe opinia și sămĭ propue reînnoirea angajamentuluĭ. Fiind însă decisă a pleca la Bucureștĭ, nu primiĭ, — cu atât maĭ

mult, cu cât tată-meŭ, vĕḑênd că daŭ semne bune, eşise din indiferenţa de până atuncĭ şi începuse óre-cum a-mĭ purta de grijă.

In tómna anuluĭ 1874, la Bucureștĭ, nu maĭ erea nicĭ o direcție. Toțĭ artiștiĭ fuseseră convocațĭ să se adune, pentru a forma o asociație.

Printre convocatorĭ: Millo, Dimitriad, Ștefan Vellescu, Frosa Popescu (Marcolini) și Mariția Flechtenmaher.

Printre convocațĭ: Mariția Vasilescu, Anicuța Popescu, Lina Negrescu, Frosa Sarandy, Tudora Pătrașcu, Mariția Constantinescu, — nu «blonda», ci o alta, supranumită «nebuna», din cauza veselieĭ, — și alțiĭ.

Pascaly, convocat și el, nu rĕspunse; voia să facă trupă a parte; iar din ceĭ-l'alțĭ, mulțĭ, cari, la în-

ceput, rĕspunseseră, nu voiră să rĕmâe numaĭ cu Millo şi Dimitriad, şi trecură la Pascaly.

Asociaţia s'a format decĭ, cu: Millo, Dimitriad, St. Vellescu, Popésca-Marcolini, Irina Poenaru, Raliţa Mihăilénu, Mariţa Flechtenmaher, Manolescu, un oare-care Iliescu, eŭ... şi nu maĭ ţiŭ minte cine. Lângă cuvêntul «eŭ», ar trebui să adaog epitetul «venetica»; aşa-'mĭ ţiceaŭ tóte.

Stagiunea începe slab.

Intâĭ, *Ludovic al XI-a*, *Prăpăstiile Bucureştilor* şi o parte din repertorĭul luĭ Millo.

Pe urmă, *Lupta pentru credinţă*, o melodramă, în care apăreaŭ Popésca, Dimitriad şi St. Vellescu. Vederea acestor treĭ artiştĭ, în plină putere a talentuluĭ, câteşĭ treĭ în scenă, în acelaşĭ timp, — mĭ-a întipărit în minte un frumos tabloŭ. Popésca, mărĕţă, pasionată, teribilă.

St. Vellescu, în Mihail Servetto, nobil, frumos, liniștit, mândru. Dimitriad, mic, nervos, feroce, Calvin în picĭóre. Eŭ, jucam pe Mióra (în franţuzeşte Agnel), iar Manolescu, — care fugise de acasă — juca pe Barză. Acesta e momentul în care mĭ-aduc aminte a fi jucat întâĭ alăturĭ de Manolescu, — într'un decor rustic, lângă o fântână.

Slab începusem, — slab mergea. Erea aprópe să ne înnecăm, când veni o revistă, *Cer cuvêntul*, scrisă în colaborare de ceĭ cari lucraŭ la Revista Contimporană.

Mi se dete în *Cer cuvêntul*, douĕ roluri: unul de ingenuă şi altul reprezentând Opinia Publică. Millo şi Popésca 'mĭ-ereaŭ părinţĭ. Manolescu juca maĭ multe roluri, aci imitând pe Pascaly şi Dimitriad, aci representând în caricatură pe un chelner de la Hugues, fórte cunoscut pe vremea aceea. Juca aseme-

nea roluri, pentru că, pe atunci, avea forte mult succes în comicii bătrâni, — cum erea unul din *Culisele vieței* și Aga Neamoș, din *Boerii și Ciocoii*.

Cer cuvêntul avu un succes ne mai pomenit. Săli pline. 16—20 de representații, în șir. Multe din aplauze, ereau ale Irinei Poenaru, — o actriță mai puțin de cât mediocră, incultă, dar cu óre-care obicei de a se arăta în lume. Imita în piesă pe o artistă celebră, Keller, care în fie-care primăvară venea în București, cu o trupă de operete, și zăpăcea pe Bucureștenî. Irina Poenaru o imita atât de bine, încât mulți veneau la teatru numai pentru actul în care juca ea. Cu chipul acesta, o actriță care fusese zero în tótă cariera ei, care nu prea știea ce spune pe scenă, care în fie-care séră avea câte 20 de lapsuri ca «pământul sfêrșitului» în loc

de «sfêrşitul pământuluĭ», — a avut totuşĭ o lună de succes.

Despre mine, ce să spun ? D-l Marian, mĭ-a afirmat câţĭ-va anĭ în urmă, când m'am întors de la Paris, că, imediat ce m'a vĕḑut în *Cer cuvêntul,* le-a ḑis prietenilor: «asta o s'ajungă cea d'intâĭ ingenuitate din ţară». Să-l cred ?.. Il cred, — dar nu mĕ pot opri de a mĕ gândi la ḑicătórea: «dupĕ bătălie, mulţĭ vitejĭ s'arată».

Cel ce-a fost însă neîntrecut de bun cu mine, e d. Petre Grădişténu. Venea adeseorĭ, cu dómna, pe care o cunoşceam din Craiova, şi ştiindu-mĕ săracă lipită, mĕ luaŭ la masă la dumnealor. Innaintea representaţieĭ, ĭ-a ḑis: «îmbrac'o cum veĭ şti maĭ frumos», şi numaĭ aşa am putut juca în pĭesă, în costumul cuvenit. Acum, — peste atâţĭ anĭ, când eŭ sunt eŭ şi a fost şi dum-

nealuĭ ceva, când și unul și altul am albit, — de-abĭa mi-'nnăbuș revolta, când mĕ gândesc cum protectorul distins de atuncĭ, omul de inimă din tinerețe, s'a schimbat fără cuvênt și, dacă n'ar fi fost în joc recunoscința, — de care aș fi avut dreptul să mĕ leapăd, — necuviinciósa d-sale purtare din iarna anuluĭ 1901, mĭ-ar fi fost greŭ să mĕ mulțumesc a o taxa de inconscientă.

Dupĕ *Cer cuvêntul,* iar a început să nu mérgă.

Asociația, de nevoe, s'a disolvat. Fie-care a apucat, în cotro i s'a părut. Eŭ, am rĕmas fără angajament.

De 5 — 6 orĭ ĭ-am scris mătușeĭ mele, Teodorina, la Craiova, să mĕ primĕscă în trupă. Tăcere!.. Noroc că ședeam la tată-meŭ, însurat a doŭa óră cu o femee de sémă, care-mĭ da cu dragă inimă să mănânc și să mĕ adăpostesc.

Cât a ţinut vara, am jucat de câte-va orĭ, când la Dacia, când la Staadt-Pest — unde e acum Pasagĭul Vilacros, — cu Frosa Sarandy şi cu Manolescu, — când la «Union Suisse», în actuala stradă Câmpineanu, unde cântam câte douĕ-treĭ bucăţĭ pe sĕră, angajată de canţonistul I. D. Ionescu, cu ḑece leĭ «bucata».

Prin Septembre, ce să fac? Am plecat la Craiova, pentru concerte.

Nicĭ o lună n'am stat şi m'am întors în Bucureştĭ. Mateescu, Hagiescu, Manolescu şi Chiriachide, cari se pregăteaŭ să deschidă stagiune la Valhala, — un local situat unde e acum Poşta, — s'aŭ îndurat să mĕ priméscă.

Dupĕ multe repetiţiĭ, începem, maĭ mult cu pĭese într'un act. Intrarea 1 leŭ, — şi 50 de banĭ. Sălĭ frumóse. Se făcuse un curent, care aducea public fórte ales ... şi, tocmaĭ când mergea maĭ bine, Manolescu strică «ansamblul», plecând pe neaşteptate

la Iași, — unde isbutise să se angajeze, în râvna de a se înnălța, pe care ĭ-o insuflase jocul artisteĭ Pezzana.

Urmă pentru mine o vĭață de mizerie și maĭ amară. Iar alergaĭ de la Dacia la Staadt-Pest, avênd pe actualul «Baron de Günsbourg» — pe atuncĭ simplu Ghinsberg, -- ca purtător al legătureĭ mele cu rochiĭ. Iar numĕraĭ câte-va sĕptĕmânĭ, în cari nu mâncam de cât odată pe ḑi, — până ce în sfêrșit mĕ angajă un antreprenor de café-chantant de la Galațĭ.

100 de leĭ pe sĕră! Mină de aur· Cântam tot repertorĭul Judic. Bucățile cari plăceaŭ maĭ mult, ereaŭ: *les baisers, ne me chatouillez pas, la lettre à mon cousin, la coquette,* etc.

Nicĭ aci nu staŭ mult, căcĭ peste vre-o lună, mĕ vede Alexandru Vlădicescu, — care conducea trupă, cu Fanny Tardini și cu Ion Vlădicescu,

— și mĕ decide să las ceĭ o sută de leĭ pe séră, pentru un angajament... fără léfă.

Plec cu eĭ la Ismail, la sfêrșitul primăvereĭ luĭ 77. Mĕ reîntâlnesc cu Nini Valery, pe care nenorocirile o întorseseră în teatru. Bĭata Nini!.. Ce artistă! Atâta gingășie, atâta grație, atât farmec, n'am maĭ vĕḑut de atuncĭ la nicĭ o altă actriță, nicĭ chiar în Paris. Multe am învĕțat de la ea!.. Erea franceză, crescută în țara românéscă. Cânta frumos. Se îmbrăca cu gust. Din petece, făcea un costum. Tóte pĭesele în cari juca, le știea pe din afară, și, lucru uĭmitor, erea surdă. Lua replica de pe buze și atât ĭĭ erea de desvoltat simțul muzical, în cât, de și surdă, nu pĭerdea nicĭ odată mĕsura. Și artista asta, care trăise în succese, care avusese la picĭórele eĭ un prinț domnitor, — ajunsese să jóce pentru o bucată de pâĭne!.. Sórtă!..

La Ismail, facem o stagiune de vară, jucând mai ales piese naționale. Intre Fanny Tardini, Nini Valery și ceĭ douĭ Vlădicescĭ, începuĭ a căpăta consciința meserieĭ.

Erea simpatic Ion Vlădicescu și natural, și mai toțĭ îl preferaŭ luĭ Alexandru; dar cât de departe îl lăsa Fanny, impunătóre, inteligentă, cultă. Știea cincĭ-șése limbĭ. In curent cu progresele teatrelor străine. Voce, gravă; figură, și mai ales ochĭ, de mare expresie. Juca și în melodramele marĭ, ca *Maria Tudor*, și în comediĭ, ca cele din repertorĭul Alexandri, — printre cari *Partida de concină* va rĕmâne neuitată. A fost directóre de trupă anĭ întregĭ. Bună, până la slăbicĭune. Nu invidia talentul altora.

Intrară Muscaliĭ, și representațiile continuară. Bănesce, mergea fórte bine. Ofițerii din garda imperială, nicĭ nu întrebaŭ cât costă biletul;

aruncaŭ ruble. La spectacol, nu pricepeaŭ nimic; dar, fiind-că tóte pĭesele ereaŭ presărate cu cântece, le plăcea. Nini Valery și cu mine, — ca o atenție, — învĕțarăm câte-va bucățĭ franțuzeșcĭ, ne făcurăm costume anume și cântarăm în sfârșit într'o limbă priceputĕ și de Rușĭ. Ce entusiasm! Ce strigăte! Ploŭaŭ pe scenă poliĭ imperialĭ!..

Intercalez aicĭ o întâmplare a luĭ Alex. Vlădicescu, pe care mĭ-a povestit-o câțĭ-va anĭ în urmă. Jucase odată într'un oraș din Transilvania. Il primiseră bine românii, și, dupĕ spectacol, îl chemaseră la un banchet, la care luaŭ parte și câțĭ-va unguri. In seria toasturilor, unul din aceștia, înnadins saŭ din prostie, a bĕut în sănătatea trupeĭ, dicênd:

— Sunt fericit că vĕd limba română pe scenă.

— Eŭ sunt și maĭ fericit, ĭ-a rĕs-

puns Vlădicescu, auḑind limba maghĭară la un banchet, căcĭ la noĭ, în România, n'o vorbesc de cât rândașiĭ, la grajd.

Vine tómna luĭ 77, începe rĕsboĭul și trupa plécă la Galațĭ.

Aci, primesc o scrisóre de la tatămeŭ, prin care mĕ vestea că a venit Director General al Teatrelor Ion Ghica, cu o lege nóuă; că se va forma o Societate Dramatică, și că e momentul să viŭ în București, încercând a intra în nóua Societate. De și prima — cea din 1874, cu Millo, — nu-mĭ lăsase amintirĭ tocmaĭ frumóse, plictisită de rătăcirĭ de còlo-còlo, — l'ascultaĭ și veniĭ în București.

Când m'am prezentat luĭ Ion Ghica — îĭ ziceaŭ «Prințul», — tremuram vargă: știeam cu ce om am afface. El, sincer ca totdeauna, după ce m'a întrebat cine sunt, ce-am jucat și ce vreaŭ, — mĭ-a rĕspuns:

— Eŭ te primesc, dar ucenică. Vreĭ?

— Vreaŭ şi fără léfă, ĭ-am replicat eŭ.

— Apoĭ, ce-o să mănâncĭ?

— E! 'Oĭ maĭ răbda.

— *A la bonheur! Quand on est intelligent et sage, — on arrive.* Du-te sus şi iscăleşte contractul.

Atât am vorbit cu Ion Ghica.

Sus, secretarul Vieroşanu, mĭ-a pus sub ochĭ angajamentul: 150 de leĭ pe lună. L'am iscălit, am plecat veselă, — şi cĭudat! sunt unele lucrurĭ de nimic, cari rĕmân imprimate în memorie pentru totdeauna; par'că mĕ vĕd îmbrăcată într'o rochie cenuşie, «princesse», cu o pălărie cu macĭ.

Şi ast-fel, eŭ, oropsita de până atuncĭ, eŭ, în viitorul căreĭa nimenĭ n'avea încredere, — mulţumită pătrundereĭ unuĭ om ca Ghica, — îmĭ găsiĭ în sfârşit un loc.

Societatea, a căreĭ gagistă eream, se compunea din: Millo, Pascaly, Dimitriad, Vellescu St., Frosa Popescu, Raluca Stavrescu, Maria Flechtenmaher, Frosa Sarandy, Maria Vasilescu, Irina Poenaru, Ana Popescu, Tudora Pătrașcu, Petre Velescu, Panu, Christescu, Iulian și póte și alțiĭ.

Printre gagiștĭ: Hagiescu, Amelia Welner, Mariţa Constantinescu, M. Mateescu și Aneta Florescu, o biată fată, cu un glas admirabil, mórtă fórte tênĕră, dupĕ ce se măritase cu maior Pruncu.

Director de scenă: Millo.

Regisor: Gatineau, — artist francez, rĕmas dintr'o trupă în trecere. Un adevĕrat stâlp al teatruluĭ. Exact, minuțios, corect, inteligent, răbdător, energic, — desăvârșit în meseria luĭ. Cum se făcea ḑiuă, erea în teatru, ocupându-se cu decorurile; pe urmă, până la ora repe-

tiţieĭ, se închidea într'un foyer şi lucra. Lucra nu numaĭ punerile în scenă, ci însemna şi o mulţime de lucruriĭ, cari maĭ târdiŭ urmaŭ să fie trecute într'un registru. In acel registru găseaĭ, ḑi cu ḑi, repetiţiile, distribuţiile, observaţiĭ asupra fie-căruĭ spectacol, reţetele fie-căreĭ pĭese, faptele de óre-care însemnătate, impresiile publiculuĭ, accidentele, incidentele, — în sfêrşit tot felul de indicaţiĭ, cari aveaŭ să constitue analele teatruluĭ, importante în viitor. — Ce s'aŭ făcut ?..

Stagiunea s'a deschis în 9 Octobre 1877, cu *Visul Dochieĭ*, poemă de Ascanio. Juca în ea Frosa Popescu — Dacia, şi Maria Vasilescu — România.

Ceĭ ca d'alde mine şi Nottara, — atuncĭ intrat în teatru — figuram în cor.

Inceputul stagiuneĭ a fost frumos.

Lumea se interesa óre-cum, sub îmboldul luĭ Ion Ghica, care-şĭ aducea la teatru, *cu plată,* toţĭ prieteniĭ şi tóte némurile — şi n'avea puţine!

In comitet figuraŭ tot ómenĭ de sémă: C. A. Rosetti, B. P. Hasdĕu, V. Alexandri, Zizin Cantacuzino, Maiorescu.

N'am jucat în astă primă stagiune maĭ nimic: — pe Costică din *Curcaniĭ*, Pensoneta din *Cărturărésa* şi atât. Mĕ uitam tot timpul, la ceĭ-l'alţĭ, începênd cu ceĭ marĭ şi sfêrşind cu Petre Sfetescu, elev al Conservatoruluĭ şi merituos interpret al Ţiganuluĭ din *Curcaniĭ.*

Spre sfêrşitul stagiuneĭ, I. L. Caragiale, pe atuncĭ sufleur, traduse în versurĭ *Roma învinsă,* — o pĭesă care făcuse mult sgomot la Paris. Distribuţia cuprindea pe: Frosa Popescu, în rolul jucat de Sarah Bernhardt la Comedia Franceză, un rol de órbă, în care a fost admirabilă;

Dimitriad, în rolul unuĭ sclav ; Maria Vasilescu, în Opimia, eroina pĭeseĭ; St. Vellescu, în Fabiŭ ; Christescu juca pe Lentulus, iar Dănésca pe marea preotésă. Ceĭ cari aŭ vĕḑut pe atuncĭ pĭesa, nu se póte să nu-şĭ aducă aminte accentul comic, rĕmas legendar, cu care ḑicea Christescu: «viŭ de la satul Cane».

Tot acest Christescu, în *Fata bancheruluĭ*, în *Moştenitoriĭ* şi în alte câte-va pĭese, erea de o eleganţă rară; şi cu tóte astea îşĭ avea origina fórte jos; îl influenţase contactul de apoĭ.

Maĭ erea în *Roma învinsă* un alt rol, al uneĭ vestale, care nu consta decât în povestirea unuĭ vis, — câteva versurĭ. Cuĭ să-l dea? Ereaŭ numaĭ artiste marĭ, fórte marĭ, prea marĭ; şi afară de acésta, maĭ tóte ereaŭ bine legate, corpolente, femeĭ. M'aŭ ales pe mine, ca fiind mică şi slabă, procurându-mĭ ocazia unuĭ

succes, nu ḑic mare, dar suficient, pentru a mĕ scóte din umbra, în care aşteptasem tótă stagiunea.

In timpul repetiţiilor, tată-meŭ mĭ-a fost un maestru nepreţuit. El m'a învĕţat să ḑic versurile, învĕţătură pe care am urmat-o până târḑiŭ, când am ajuns *«l'incompa-rable diseuse»*, cum îmĭ ḑicea Odobescu.

Pe de altă parte, Ştefan Vellescu renunţă pe neaşteptate la rol. Direcţia îl dete imediat lui Manolescu, care se întorsese atunci din Iaşĭ, înconjurat de óre-care faĭmă. Rol mare, greŭ, rol de bătrân *(père noble)*; umeriĭ luĭ Manolescu îl susţinură. Pĭesa se jucă în Maiŭ, cu succes, — maĭ cu sémă ţinênd sémă că erea la sfĕrşitul stagiuneĭ şi că lumea d'abia începea să se deprindă a veni la teatru.

La prima representaţie, deşteptasem în public o mare curiozitate;

toţĭ se întrebaŭ cine sunt. Tinerii întorşĭ de curênd din Paris —, C. Arion, Take Ionescu, C. Dissescu — veniră pe scenă să se intereseze, comparându-mĕ cu Reichemberg, care crease rolul la Comedie.

Vara, dupĕ închiderea stagiuneĭ, o petrecuĭ la Galaţĭ, angajată de Anestin, cu 300 de leĭ pe lună. Jucaĭ pe Azurina din *Fata Aeruluĭ*, pe Joiţa din *Insurăţeiĭ* şi în câte-va vod'viluri la modă.

Tómna, iar la București și iar cu 150 de leĭ pe lună.

Puțin,— dar și maĭ puțin îmĭ păsa! In mine, care urîsem odată teatrul, schînteile ambițieĭ ațâțaseră o pasiune înflăcărată; în dorul de a studia, «mâncam» rolurile, atât eream de grăbită să le învĕț pe tóte, și pe-ale mele, și pe-ale altora.

Nimenĭ însă nu mĕ băga în sémă; nimenĭ nu-mĭ da să joc,— începênd cu Pascaly care, ca director de scenă, n'ar fi trebuit să fie părtinitor. Erea bun, gentil, îndatoritor, și din «Julieto» nu mĕ scotea, — afară din teatru; cum mĕ întâlnea pe scenă, se făcea că nu mĕ cunósce. *Cherchez la femme!..*

Trecură prin repetiţiĭ fel de fel de pĭese, printre cari *Ruy-Blas,* tradus în versurĭ de Ascanio —, cu Manolescu în rolul luĭ Ruy-Blas, nu fără viĭ discuţiĭ, căcĭ rolul, într'o altă traducere în proză, fusese jucat până atuncĭ de Pascaly. Inlocuirea avea ca motiv faptul că acesta, de şi artist de frunte, nu ştiea maĭ nicĭ o dată rolurile, defect care trecea óre-cum neobservat în proză, cu atât maĭ mult cu cât erea actor deştept, cult, cu talent, cu rutină şi ştiea prin urmare să compue saŭ să înlocuĭască o frază, ce ĭ-ar fi lipsit la un moment dat; în versurĭ însă erea alt-ceva şi de aceea traducătorul a luptat şi a isbutit să dea rolul altuia. Ceĭ-l'alţĭ interpreţĭ, făcură cauză comună cu Pascaly şi refuzară, la rêndul lor, cele-l'alte roluri, — ceea ce, pe cât mĭ-aduc aminte, încântă pe traducător. De aceea, şi rolul luĭ Don Saluste — dat

întâĭ luĭ Dimitriad, — trecu luĭ Petrénu; numaĭ Regina rămase Mariţeĭ Vasilescu, vestită prin frumuseţea eĭ regală.

Cine n'a vĕḑut *Ruy-Blas?* Cine nu ştie decĭ că există în pĭesă o óre-care Casilda?.. Eŭ, care umblam lacomă dupĕ rolurĭ, fie cât de micĭ, — Casilda n'apare de cât într'un act, — întâlnind pe Ascanio în casa d-reĭ Welner, îl rog să mi-l dea mie. Rîḑênd cu cea maĭ frumósă dantură, îmĭ rĕspunde hotărât: «nu! am pe alt-cine-va în vedere», — alt-cine-va, pentru care scrisese rolul Domniţeĭ, din *Pe malul gârleĭ.* Apoĭ, întorcându-se către mama d-reĭ Welner, adăogă nu încet: «*elle est trop insignifiante*». Furioasă, îĭ ripostez:

— Eĭ! eŭ asta, *l'insignifiante*, o să vie o ḑi, în care-aĭ să mĕ rogĭ să joc pə Regina şi n'am să vreaŭ!..

Ḑiŭa aceea a venit nu peste mulţĭ

anĭ, Ascanio m'a rugat, și mĭ-am ținut cuvêntul.

Tocmaĭ în 1889, pentru anume cuvinte, m'am făcut că uit ce-a fost și am apărut în *Ruy-Blas.*

Tot în stagiunea acésta, 78—79, am jucat în *Fiica luĭ Tintoretto* un mic rol de ingenuă,—în *Vĭața uneĭ comediane,* mare succes pentru Stavrésca, — și în *Treĭ craĭ,* de Hasdeŭ; — iar maĭ târdiŭ pe Spiridon din *Nóptea furtunósă,* în care eŭ și Iulian am luat pe Caragiale de mână și l'am scos pe scenă, pe când unĭĭ îl flueraŭ, — precum și pe Luceta din *Fata aeruluĭ,* alăturĭ de d-ra Bârsescu, în Azurina.

Fata Aeruluĭ dă naștere unuĭ eveniment: 16 representațiĭ în șir, cu o medie serală de 2000 de leĭ. Erea frumos montată de Dimitriad și Gatineau, ajutațĭ de mașinistul Petrache, care s'a spânzurat maĭ târdiŭ, chiar în teatru. Decorurile de

Labo, un eminent pictor italian. — Inaintea primeĭ representaţiĭ, multă muncă şi mare grijă. La spectacol, efectele de decor aŭ făcut mare impresie.

In vacanţă, Iulian, Mateescu, Hagiescu, Petrénu, Am. Welner, Tudora Pătraşcu şi A. Andronescu (sufleur) formézĕ trupă. Plec cu eĭ, în «tournée». Jucăm în T.-Măgurele, în T.-Jiŭ şi în Severin, *Nóptea furtunósă* şi comediĭ într'un act. La Severin, d. Maiorescu, vine să asiste la representaţie şi, spre a respunde fluerelor publiculuĭ, dă un banchet în onórea autoruluĭ.

Cu *Despot* se deschide stagiunea urmĕtóre.

Povară mare pentru Manolescu, căruia, de și insuficient, toți, afară de Pascaly, ĭ-aŭ recunoscut calităţile.

Nicĭ Millo nu erea grozav, în Cĭubăr, — maĭ ales dupĕ marile așteptărĭ, fundate pe succesul din *Boeriĭ și Cĭocoiĭ*.

Ereaŭ bine Hagiescu și Mateescu, în douĕ roluri de ţĕran, precum și Freiwald în Tomșa.

Despot a fost pentru Nottara prima ocazie de a-și pune în evidenţă puterea talentuluĭ sĕŭ de composiţie.

De mine, pĭesa nu se légă, de cât prin aceea că am jucat pe Iliaș.

După *Despot*, Manolescu aduce traducerea pĭeseĭ *les Danicheff*, în care, cu marĭ pĭedicĭ și cu discuțiĭ împinse până la scandal, de-abia obținuĭ, — prin autoritatea luĭ Ion Ghica,— rolul de junĕ primă al Aneĭ.

Ereaŭ treĭ, — Anica Popescu, Mariţa Vasilescu și Mariţa Constantinescu, — cari cereaŭ acest rol, invocând drepturĭ, fără a pune la numĕr și pe cele cari aveaŭ numaĭ pretenţiĭ, fără drepturĭ. Cine n'a trăit în culisele acelor vremurĭ, nu póte aprecia cât de greŭ erea să «persezĭ» pe atuncĭ, în ḑilnică luptă cu câte treĭ-patru-cincĭ, cari-ţĭ puneaŭ pĭedicĭ, — și ce ușor a fost maĭ târḑiŭ, când tinerele intrate în teatru, cu deosebire între 1890 și 1900, nu m'aŭ găsit de cât pe mine, interpretă constrînsă a tutulor rolurilor, și de dramă, și de comedie clasică, și de comedie modernă, — ba și de tragedie!

Rolul Aneĭ din *Danicheff*, ce n'aŭ făcut ca să mi-l ia!... Anonime, insulte, amenințărĭ, planul de a mĕ bate pe Pĭața Teatruluĭ, — și în sfĕrșit stăruințe ne maĭ pomenite spre a face să fiŭ dată afară, sub urmĕtorul pretext:

Pe atuncĭ, gagiștiĭ nu ereaŭ plătițĭ în lunile de repetițiĭ. Hagiescu, eŭ și alțĭ câțĭ-va, — veniți cu o lună înnainte de deschiderea stagiuneĭ, spre a repeta, — pretindeam să ni se plătéscă și acéstă muncă. Societatea, prin Petre Velescu, ne-a rĕspuns că nu plătește de cât «munca productivă», adică spectacolele. Intr'o séră, nemâncată, — dupĕ ce de-abia scăpasem de mânia Tudoreĭ Pătrașcu, care mĕ amenințase cu umbrela, — intru, furiósă, pe scenă și strig:

— Dacă nu plătițĭ, sunteți hoțĭ.

Nu știŭ ce se repeta, dar știŭ că erea o repetiție generală. Ion Ghica,

directorul, — kneazul Cantacuzino și Chițu, ministrul instrucțiuneĭ, asistaŭ din lojile de pe scenă. Directorul aude apostrofa mea, mĕ chiamă și are loc urmĕtorul dialog:

— Ce e?

— Cer să ni se plătéscă repetițiile.

— Cuĭ cerĭ? Cere-mĭ mie.

— Eĭ, poftim, îțĭ cer: plătește.

— Nu plătesc.

— Atuncĭ *d-ta* eștĭ hoț.

— Dacă n'am de unde.

— Dar eŭ? de unde am să mănânc?

— Va să ḑică, ce vreĭ să fac?

— Cere Ministruluĭ. Ministrul știe că și sluga, când nu-ĭ plătești, te lasă. Nicĭ ca pe slugĭ nu ne consideră?

Chițu, rîḑênd, intervine:

— Nu se lasă Olteanca!

Și aŭ făcut haz de furia mea.

Hazul, haz; dar din el am tras un folos: s'a luat act de nemulțumirea

mea, s'a vĕḑut că aveam dreptate şi Direcţia a început să ne plătéscă şi repetiţiile.

Lucru frumos! Ghica nu se supărase că ĭ-am ḑis în faţă «eştĭ hoţ». Societariĭ însă, pentru aceeaşĭ vorbă, s'aŭ ofensat şi, sub cuvênt de solidaritate, aŭ adresat o petiţie colectivă, — afară de Millo, Dimitriad, Sarandyna şi Iulian, — cerênd directoruluĭ să mĕ dea afară. Până şi mătuşă-mea, Stavrésca, iscălise în potriva mea,—alăturĭ cu Manolescu, devenit societar.

Ion Ghica, primind petiţia, îĭ chémă, le vorbeşte frumos, ia furia mea drept copilărie şi le declară că am destul talent, ca să cumpănesc cu el o greşélă. Inutil discurs! Maĭ ales Frosa Popescu, nicĭ nu vrea s'audă. Recurgea la aşa expresiĭ şi mĕ mânjea cu aşa epitete, în cât directorul a fost silit să-ĭ ia cuvêntul. In cele din urmă, petiţia le-a fost

înnapoiată, provocând imediat, chiar acolo, în cabinetul directorial, două leșinuri.

Reintru deci în repetiții.

Dișesem bună ḑiua; nimeni nu-mi rĕspunsese. Incep să parcurg rolul; toți îmi întorc spatele, mormăind așa, în cât să n'aud replica... Ii rog să vorbéscă mai tare; ei, din potrivă, mai încet...

A mers așa vre-o trei ḑile. Eŭ, fierbeam. Gatineau, regisorul, mĕ liniștea cu blândețe:

— *Laissez, mon enfant... Ça passera... Tout passe... Vous en verrez bien d'autres... Plus je vieillis, plus je constate que c'est partout la même chose... Malgré eux, vous arriverez; c'est moi qui vous le dis.*

Cuvinte dulci, sincere, părintești; dar prea îmi făceaŭ toți neajunsuri! Nu mai putuĭ rĕbda și mĕ duseĭ să mĕ plâng directoruluĭ că nu vor să

repete cu mine. Altă chemare, alt discurs, însă de astă dată aspru, căcĭ s'aŭ întors toţĭ mârâind, — aŭ repetat sub ochiĭ luĭ Ghica şi aŭ pregătit succesul pĭeseĭ. La representaţie, Nottara atrase încă odată atenţia, promiţênd a juca în teatru un mare rol. Când maĭ târdiŭ, în 80, am vĕdut aceeaşĭ pĭesă la Odéon, cu Marais în rolul luĭ Wladimir, — rolul jucat la noĭ de Nottara,— artistul francez nu mi s'a părut superior.

Dupĕ *Danicheff*, joc în *Douĕ orfane*, când rolul Marianeĭ, când rolul Stariţeĭ.

Maĭ târdiŭ, se reiaŭ *Boeriĭ şi ciocoiĭ*. Erea în pĭesă un rol, dupĕ care suspinam de anĭ de ḑile, din prima mea stagiune la Iaşĭ: rolul Eleneĭ, fata ministruluĭ, rol de ingenuă, — jucat la Iaşĭ de Mariţa Constantinescu. La Bucureştĭ, ĭĭ jucase altă dată tot ea; iar acum fusese dat Anicuţeĭ Popescu.

Intr'o diminéță, acasă, primesc un bilet de la Manolescu, — căruïa mĕ tânguisem; mĕ chema repede la teatru, de óre-ce Anica Popescu scrisese că, fiind bolnavă, nu va putea juca séra, — iar, pe de altă parte, Constantineasca, titulara de altă dată a roluluï, supĕrată din cauza uneï distribuțiï, plecase la Dacia, cu Pascaly.

Mi s'a dat rolul Eleneï... și-l știeam; dar cu ce să mĕ-mbrac? Pĭesa erea în costume, însă eŭ trebuea să mi-le procur. Se maĭ adăoga și graba... Ce să fac?.. Norocul mĭ-a dat un ajutor: pe Mariţa Vasilescu. De unde-mĭ fusese duşmană, mĕ luă la ea acasă, mĭ-alese cincĭ rochiĭ din ale eĭ, mi le ajustă... și séra jucaĭ.

A doŭa ḑi, *Românul* ḑicea: «In «sfĕrșit, teatrul are o ingenuitate; să «n'o pĭardă». Acéstă declarație erea óre-cum și un rĕspuns adresat unuï

critic, Liebricht, fiul intimului lui Cuza, critic care susținea pe Anica Popescu și care, vorbind de *Danicheff*, căutase să mĕ-ngrópe.

Se mai reluă și *Păstorița Carpaților*, în care, dupĕ stăruințele lui Millo, mi se încredință rolul Domniței.

Aicĭ, într'o împrejurare, am început a-mĭ da séma ce mașină complicată e sufletul unĕĭ artiste. Anume:

Frosa Popescu nu mĕ putea suferi, mĕ batjocorise, urzise scandal în potrivă-mĭ... și cu tóte astea, în séra în care am jucat în *Păstorița*, a venit pe scenă, m'a luat în brațe și mĭ-a ḑis:

— Draga mea, astă séră aĭ rîs și-aĭ plîns, ca o artistă mare.

Din séra aceea, ne-am apropiat din ce în ce una de alta, eŭ, admirându-ĭ talentul, ea, cu aere protectóre, — ceea ce însă n'a împĭedecat-o ca, într'o séră, să mĕ dea

afară din lojă, sub cuvêntul îndreptățit că o gagistă n'are ce căuta în loja societarilor. Unde e ea, să vadă avan'scena de adĭ!..

Tot în stagiunea acésta, înnainte de Crăcĭun, se reia *Fata aeruluĭ*, cu aceleașĭ decorurĭ, — decorurĭ cari slujesc și adĭ. Luceta îmĭ rĕmâne tot mie, pe când Azurina trece de la d-ra Bârsescu la d-ra Gavală.

Cam în acelașĭ timp, încep a studia un rol în *Nunțile Venețiene*, saŭ *Căpitanul Negru*, — rol cu atât maĭ greŭ, cu cât aveam de luptat cu amintirea Matildeĭ Pascaly. Câtă ostenélă și-a dat bĭetul tată-meŭ cu mine!.. Atuncĭ am înțeles eŭ că erea făcut să fie profesor. Avea un neprețuit dar de a explica, de și de un nervozism extrem.

In Martie, ajungem la *Fata bancheruluĭ*, localizare de V. A. Urechia, după *Duc Job*. Localizatorul, exagerat ca toțĭ autorĭĭ, și la bine și la rĕŭ,

— nu maĭ vedea nicĭ o actriță în teatru, de cât pe mine. Iĭ plăcusem în *Rara avis*, unde mi se dase un rol din întâmplare, pentru că titulara întârdiase la băĭ, și, în semn de admirație, ia rolul feteĭ bancheruluĭ, destinat Anichiĭ Popescu, și mi-l dă mie. Tot de o dată, taĭe cele l'alte douĕ roluri de femeĭ, epizodice, înlocuindu-le, în strictul necesar, prin scrisorĭ.

In tot timpul repetițiilor, Ion Ghica mĭ-a fost profesor, dându-mĭ sfaturĭ cu un simț teatral uĭmitor, atrăgându-mĭ atenția asupra părților patriotice din rol, lăudându-mĭ pe Emilie Dubois, care-l crease la Comedie, aducând în repetițiĭ strĕinĭ cu pricepere și rugându-ĭ să ne facă observațiile ce vor crede. Printre aceștia, nu uit pe bătrânul Franchetti, care mĭ-a stabilit, ca regulă, că, în rolurile de ingenuă, trebue să mĕ pĭepten cu fruntea gólă, cu pĕrul

în sus, cam ca fetele din școlă... fetele de-atuncĭ.

La prima representație, asistaŭ: Ion Ghica, V. Alexandri, C. Stăncescu, Chițu, — toțĭ grăbițĭ să ne felicite, și pe mine, și pe Manolescu, eroul, — și pe Christescu, admirabil în rolul unchĭuluĭ, — și pe Panu, destul de bine.

Imĭ desvoltasem, lângă unchĭumeŭ Teodorini și mătușă-mea, gustul de a mĕ îmbrăca nu numaĭ bine, dar și potrivit roluluĭ. Neavênd însă de cât o lĕfă ridiculă, numaĭ cele ca mine știŭ câte greutățĭ întâmpinam!.. Dupĕ cum maĭ târdiŭ, când am avut mijlóce, n'am pus rochie de mătase de cât unde a trebuit, tot așa atuncĭ, când n'aveam cu ce, nu mĕ răbda inima să nu pun mătase, acolo unde trebuia. Ca să-mĭ fac rochia din *Fata bancheruluĭ*, — o rochie bogată, *crême*, — îmĭ dasem lĕfa pe douĕ lunĭ. Ca

să-mĭ cumpĕr pantofĭ de scenă, mĕ lăsasem fără ghete de oraș, — așa că, la un moment dat, ajunsesem să umblu iarna cu pantofĭ de atlas. Și nu mĕ plângeam! Mi se părea firesc să fac sacrificiĭ. Jucam! Ce-mĭ maĭ trebuea?

Alte vremurĭ!..

Stam în Pasagĭul Român, la Tudora Pătrașcu, care se schimbase față de mine. Tot acolo, cu un an înainte, stase și Enriquetta Cattàneo, ingenuitatea din trupa luĭ Rossi, trupă din care maĭ făceaŭ parte: Gleck, Peruchetti, Christini, Brizzi și Caneva. Ea, Cattàneo, e actrița pe care am vĕḑut-o întâĭ jucând pe Ofelia, Julieta, Desdemona și tóte eroinele luĭ Shakespeare; póte că de aceea m'a impresionat maĭ mult de cât tóte cele pe cari le-am vĕḑut în aceleașĭ rolurĭ. Erea de o drăgălășie nespusă. Tótă vremea se certa cu Rossi, — căruia, pe cât judec

acum, îĭ plăcea nu numaĭ ca actriță. Șciind ascendentul pe care-l avea asupra luĭ și împrietenită cu mine printr'un acelașĭ dor nebun de teatru, — îl hotărâse să mĕ ia în trupa lor. Frica de viitor însă, m'a făcut să nu primesc. Borelli, alt artist eminent, fost protagonist în trupa mareluĭ tragedian și maĭ târdiŭ regisor la Iașĭ, îmĭ spunea, acum în urmă, cu ce plăcere, cu câte laude, îĭ vorbise Rossi de mine, și cât îĭ păruse de rĕu că n'am vrut să-l urmez. Dar mie, acum!

Și când mĕ gândesc câtă pasiune de teatru îmĭ insufla jocul luĭ, cât mĕ făcea să vibrez «ansamblul» lor, — nu înțeleg cum frica aceea de viitor a avut putere să mĕ reție. Serile în cari juca el, dacă așĭ avea ḑece vĭețĭ, nu le-așĭ uĭta. Stam în fața sceneĭ, aprópe de tot, unde e acum șanțul orhestreĭ, și ascultam vorbă cu vorbă, urmăream

pas cu pas, memoram intonațiile, observam tóte gesturile... Pe când se juca odată *Romeo și Julia* și pe când eŭ, aprinsă, aruncam florĭ Enriqueteĭ, un domn, — Nicu Cerchez, — mĭ-a ḑis: «așa o să-ți aruncăm și dumitale, când veĭ juca rolul ăsta». L'am ascultat, dar nu l'am creḑut, — căcĭ pe vremea aceea, cu tóte forțele pe cari le simțeam în mine, nu îndrăsneam nicĭ să cuget că voĭ putea vre-odată juca pe Julieta. Tocmaĭ opt anĭ în urmă am îndrăsnit, dupĕ câte studiĭ și dupĕ câtă experiență!.. Aḑĭ, actrițele sunt maĭ grăbite; cu cât aŭ maĭ puțin talent, cu atât atacă rolurĭ maĭ grele. Adriana, Julieta, Dolores, — sunt nimicurĭ. Nicĭ nu s'aŭ născut autoriĭ, cari să scrie rolurĭ pentru ele!..

Rossi plécă. Stagiunea nóstră continuă. Ion Ghica, îmĭ dă de știre că Regina, în urma recomandații-

lor sale și ale luĭ Alexandri, va veni să mĕ vadă.

Se reia, în acest scop, *Fata bancheruluĭ*, asistă Curtea, și, câte-va ḑile în urmă, tot Ghica îmĭ comunică decisiunea Regineĭ de a ne trimete în strĕinătate, pe Manolescu și pe mine, cu burse din caseta regală: 400 de leĭ, eŭ, — 300, el. Manolescu încă se maĭ bucură și de o altă veste bună: tată-seŭ, — care nu-ĭ vorbise anĭ de ḑile, — îl aștepta în cancelarie.

— Rĕŭ a făcut că nu te-a ascultat, luând drumul teatruluĭ, — ĭ-a ḑis Ghica luĭ Manolescu-tatăl. Va face însă pentru numele tĕŭ, maĭ mult de cât ar fi făcut pe un alt drum.

Și bătrânul 'șĭ-a iertat copilul. Aḑĭ, póte că nu l'ar ierta și póte că și Ghica, dacă-ar reînvia, 'șĭ-ar lua vorba înnapoĭ.

Ion Ghica!.. Sfînt nume pentru mine. Când am suferit, când am plîns, când nu maĭ puteam, — el m'a mângâĭat, el m'a sfătuit, el m'a încurajat, el mĭ-a redat încrederea în mine.

Dar focul de teatru, cine mi l'a-nvăpăĭat? Dar puterea de muncă, cine mĭ-a înrădăcinat-o? Dar datoria de a fi vrednică urmaşă a uneĭ pleĭade de artiştĭ, cine m'a făcut s'o înţeleg?.. Tot el. — «Eştĭ chemată să ţiĭ teatrul pe umerĭ», îmĭ ţicea în césurĭ negre. Şi l'am creţut, şi-am luptat, şi ce sunt aţĭ de pe urma luĭ sunt.

Cu bursa regală și cu ce-mĭ rĕmăsese dintr'o representație dată la Bossel, — căcĭ Ion Ghica îmĭ refuzase sala teatruluĭ, care «e teatru național», ḑicea el, — am plecat la Paris.

Acolo, m'am instalat rue Croix des Petits Champs, No. 4.

Séra, — prima séră, — m'am dus la Comedia Franceză. Se juca *Daniel Rochat,* pentru intrarea, în locul Sareĭ Bernhardt a d-reĭ Bartet, venită de la Vaudeville, unde debutase în 1873, cu *Arlesiana.* Atuncĭ am vĕḑut întâĭ pe Delaunay, care erea să-mĭ devie profesor și pentru care aveam scrisorĭ de recomandație de la Ion Ghica. Impresia pe

care mĭ-aŭ făcut-o actoriĭ, Thiron, Febvre, Delaunay și Baretta, — un «ansamblu» desăvârșit, — n'o pot formula de cât într'un cuvênt: uimitóre. Am eșit din teatru hipnotizată.

A doŭa ḑi, cu nóptea-n cap, ne-am dus la Georges Bengescu, secretarul Legațiuneĭ Române, prieten bun cu Delaunay. Ne-a însoțit la Delaunay — pe Manolescu și pe mine, — și, mulțumită recomandațiilor, am fost imediat admișĭ la Conservator, ca auditorĭ. Apoĭ, tot prin Delaunay și tot în aceeașĭ ḑi, Verneuil, secretarul Comedieĭ, ne-a dat intrărĭ libere în teatru. Séra, ne-am dus să vedem *Aventuriera,* cu Croizette (maĭ târḑiŭ M-me Stern), în rolul, în care Sarah se isbise de-un așa nesucces, în cât se și retrăsese de la Comedie. Maĭ târḑiŭ, dupĕ ce le-am vĕḑut jucând pe amêndouĕ, dupĕ ce-am cunoscut genul fie-căreĭa, m'am convins că Sarah nicĭ nu putea fi bine

în rolul Aventuriereĭ. Croizetta, din contra, erea femee în deplina accepţie a cuvêntuluĭ, frumósă, sculptată, fermecătóre, ceea ce o făcea într'adevĕr o curtizană spaniolă.

Tot în ḑiŭa a doŭa, adică înnainte de representaţia *Aventuriereĭ*, ne-am dus la Colonelul Alexandri, fratele poetuluĭ, stabilit în Paris, rue des Ternes, cu o scrisóre a luĭ Vasile, plină de recomandaţiĭ călduróse şi de rugăminte să ne ducă la Got, cu care poetul erea în strînse legăturĭ.

Colonelul ne duce la Got, la Passy. Got, cum îl vede, îl întrébă, cu tonul luĭ îndesat: «Ce mĭ-aducĭ?». Conducătorul îĭ spune, adăogând că suntem bursieriĭ Regineĭ. Cel-l'alt, ne mĕsóră cu ochiĭ, deschide scrisórea luĭ Vasile Alexandri, şi, de ce citea, d'aia expresia figureĭ îl arăta maĭ binevoitor.

Got ne ḑice:

— Cereţĭ intrărĭ la Comedie.

— Avem.

— Cereţĭ voe să audiaţĭ la Conservator.

— Ni s'a dat.

— Atuncĭ, ce căutaţĭ la mine?

— Lecţiĭ.

— Bine. Să asistaţĭ la cursurile mele. Maĭ mult; voĭ vorbi şi cu camaradul meu Regnier.

Către acesta din urmă, Manolescu avea o altă scrisóre de recomandaţie, de la St. Vellescu, elev al luĭ Regnier.

Aveam, precum se vede, un geamantan plin numaĭ cu scrisorĭ de recomandaţie!..

A treĭa ḑi, începem audiţiile la Conservator, Faubourg Poissonnière, când la clasa luĭ Got, când la a luĭ Delaunay, când la a luĭ Regnier, — de la 9 diminéţa, la 11.

Mare deosebire de la unul la altul. Unul, Delaunay, era blând cuviincĭos, distins, mulţumindu-se cu pu-

ţin, explicând prietenesce, luând pe fie-care de gât, făcând observaţiĭ discrete... Altul, Got, dinpotrivă: brutal, supărăcĭos, dificil, servindu-se de expresiĭ triviale, umilitóre. Al treilea, Regnier, era un fel de trăsură de unire între ceĭ-l'alţĭ douĭ: rezervat, calm, făcând observaţille în douĕ cuvinte.

O caracteristică: maĭ toţĭ eleviĭ imitaŭ pe Mounet şi maĭ tóte elevele pe Sarah.

Eream de vre-o douĕ sĕptĕmânĭ în Paris, urmând regulat acelaşĭ program, învĕţând scene din *Daniel Rochat*, — eu pe Lea, Manolescu pe Daniel, — când, într'o ḑi, Delaunay ne ia sus, în cabina luĭ de la Comedie, unde ne dase întâlnire şi ne întrĕbă cam ce-am putea ḑice, căcĭ nu e de ajuns a asculta; ĭĭ trebuea şi-o dovadă de aceea ce suntem în stare a asimila.

— *J'ai une certaine responsabilité,*

ţicea el, *vis-à-vis de votre grande protectrice.*

Manolescu, recită «poftă bună, domnilor» din *Ruy-Blas,* în româneşce; eŭ, visul din *Roma învinsă,* tot în româneşce. Ştieam multe bucăţĭ în franţuzeşce, dar ne sfieam a le ţice în faţa unuĭ francez, a unuĭ profesor, a unuĭ artist. A înţeles, dupĕ felul nostru de a ţice, că traducerile sunt în versurĭ şi a găsit de cuviinţă să observe că trebue să fie frumósă limba română. Apoĭ, luĭ Manolescu ĭ-a tras atenţia că are pasiune *«comme notre Mounet»,* — iar pe mine m'a dus lângă feréstră, s'a uitat lung în ochiĭ meĭ şi mĭ-a ţis:

— Veĭ juca ingenue în primiĭ anĭ aĭ tinereţeĭ, din cauza limpeţimeĭ voceĭ; aĭ însă prea multă fisionomie, aşa în cât va trebui să deviĭ «junĕ primă». Prin urmare, să ştiĭ de la mine: orĭ de câte orĭ veĭ juca ingenue, să puĭ perucă blondă.

Spre sfêrşit, ne-a întrebat dacă ştim ceva în franţuzeşce. Cu sfiélă, ne-am hotărît a-ĭ mărturisi că ştim maĭ tóte scenele din *Daniel Rochat,* precum şi scena cea mare din *le Cid*, pe care-l vĕḑusem jucat cu Worms şi Dudlay. Inclinând pentru o scenă din actul al III-lea al luĭ *Daniel Rochat,* ne-a pus s'o ḑicem. Tot timpul cât am jucat-o, îl auḑeam şoptind : «*diable ! c'est extraordinaire !...*» Exclamaţiile luĭ pe de o parte, atenţia ce trebuea să dăm rolurilor pe de alta, deşteptaseră în noĭ o témă, care de multe orĭ erea să ne facă să ne pĭerdem cumpĕtul. Când am sfêrşit, aşteptam, fricoşĭ, să ne ḑică ceva. Nimic! Nicĭ bine, nicĭ rĕŭ. Ne-a recomandat numaĭ ca, a doŭa ḑi, să nu lipsim de la curs.

N'am lipsit, şi la 11, pe când eşeaŭ toţĭ elevĭĭ, ne-a ḑis să nu plecăm. Apoĭ, a maĭ oprit şi pe alţiĭ câţĭ-va printre cari : Jeana Samary, artistă

la Comedie, statua rîsuluĭ graţios, subretă ideală, venită să asculte pe frate-sĕŭ, elev al Conservatoruluĭ, — d-ra Leroux, tragediana, — Georges Bengescu şi douĭ reporterĭ, unul de la *Figaro* şi altul de la *Gaulois*.

— Urcaţi-vĕ pe scenă, ne-a ḑis în fine Delaunay, lui Manolescu şi mie... şi jucaţĭ scena din *Daniel Rochat*.

Se învêrtea pămêntul cu noĭ... şi s'a învêrtit cât timp am jucat. Orbĭ şi surḑĭ eram. Când am isprăvit, ne-aŭ deşteptat pe amêndouĭ aplauzele auditorilor.

A doŭa ḑi, cele douĕ jurnale vorbeaŭ de noĭ cu nespuse elogiĭ, felicitând pe «Suverana, care ştiea s'alégă talentele».

O sĕptĕmână în urmă, scrisóre veselă de la Ion Ghica: auḑise cele petrecute. Ḑic «auḑise», căcĭ pe la 1880 bursieriĭ n'aveaŭ obiceĭul să se laude singurĭ. Ne înştiinţa în ace-

lași timp că Delaunay, întrebât de Georges Bengescu cât cere pentru fiecare lecție, rĕspunsese că sunt elevĭ cărora el nu le dă lecțiĭ pentru banĭ, ci ca plăcere.

Spre și maĭ mare laudă, Delaunay scrie luĭ Alexandri câte-va rênduriș cari se sfêrșeaŭ cu fraza: «*cette petite respire le théâtre par tous les pores*».

In cursul anuluĭ întâĭ, adică în cursul vereĭ, învĕțarăm scene din *Dama cu camelii*, din *Angelo Malipieri*, din *le Cid*, din *Fedra*, din *Andromaca*, din *Scânteia*, din *On ne badine pas avec l'amour*, etc. Când Delaunay n'avea vreme să ne facă cursul la Conservator, ni-l făcea saŭ în cabina luĭ, la Comedie, — unde ne-a învĕțat să ne «machiăm», — saŭ acasă, la Versailles, rue des Missionnaires. Nu trecea o ți, afară de Dumineciș să nu luăm lecțiĭ. Și nicĭ sĕră nu trecea, fără să mĕ duc la teatru. Am vĕțut *Aven-*

turiera de 20 și mai bine de ori; *Daniel Rochat*, de vre-o 30; repertoriul clasic, ori de câte ori îl afișa. Dar *Scânteia?* De câte ori oi fi văḑut-o? Ce mărgăritar! Ce interpretare! Mi-e cu neputință să rostesc numele acestei piese, fără să văḑ în fața mea, pe Croizetta, pe Samary și pe Delaunay, ideală trinitate!..

Aiurea de cât la Comedie, mă duceam foarte rar; de altmintrelĭ, nicĭ Bengescu, nicĭ profesoriĭ nu ne sfătaiaŭ să colindăm teatrele.

Parisul mĭ-a maĭ procurat și alte folóse, nepreţuite; mĭ-a dat ocazia, tot prin Ion Ghica, să pătrund în câte-va case marĭ și să fac cunoștințe alese, de la cari am luat manierele, ținuta, tactul, felul de a trăi. Prin Prinţesa Elisa Filipescu, născută Bibescu,—și prin Maria Cantacuzino, devenită maĭ târḑiŭ d-na Puvis de Chavannes,—am făcut cunoștință cu Al. Dumas fils, cu Sardou,

cu Pailleron, cu Juliette Adam, cu poetul Emile Chevé și cu Chavannes, fie la prânzurĭ, fie la serate, când jucam scene, ca aceea a narcoticuluĭ din *Romeo*, sau a nebunieĭ din *Hamlet*.

La una din aceste serate, Chevé, ascultându-mĕ, mĭ-a scris, de o parte, rezemat de colțul unuĭ pian, următórele strofe:

Vous m'êtes apparue ainsi qu'en un ciel sombre
Un bolide éclatant, dont la fuite dans l'ombre
Aux troubles horizons,
Teint de pourpre et d'azur les champs bruns, les mers glauques,
Et les noires cités d'où montent des bruits rauques
Et d'immenses frissons.

Vous m'êtes apparue ainsi qu'au steppe aride,
Ou qu'au désert jauni, que de son souffle ride
La Khamsin meurtrier,
Apparait l'oasis où le rideau des palmes

Penche son émeraude au miroir des eaux
calmes
Qu'effleure le ramier ;

Comme la blanche fleur sous la rosée éclose
Au flanc âpre et ruguex de quelque roc
morose
Par la foudre fendu ;
Comme l'étoile d'or qu'en un ciel de tempête
Voit, entre les nimbus, scintiller sur sa tête
Le matelot perdu.

Et nous avons causé d'Art et de Poésie,
Et du Monde Idéal où de la Fantaisie
S'ébattent les essors.
Vous avez pour mon coeur évoqué les mi-
rages
Des amours dévorants, des sublimes orages,
Des radieux Thabors.

Je vous buvais des yeux. Suspendue à vos
lèvres,
Mon âme retrouvait les rêves et les fièvres,
Les élans d'autrefois.
J'oubliais mes dégoûts et mes rancoeurs
amères,
Et j'entendais en moi bruire des Chimères
Les ailes et les voix.

Et je comprenais mieux à travers vos paroles
Tous ces Types divins qu'ont parés d'auréoles
Immortelles pour nous,
Les poètes géants : Juliette, Ophélie,
Marion, sous l'outrage et sous les pleurs pâlie,
Se traînant à genoux.

Oui, vous me les rendiez, plus vraies, plus vivantes,
Avec leurs passions, leurs sombres épouvantes,
Leurs tragiques ardeurs ;
Je les sentais en vous, presentes, incarnées,
Et, surpris, je voyais s'ouvrir, insoupçonnées,
D'énormes profondeurs.

Mais je vous regardais, en écoutant mon âme
Et je sentais bouillir sous vos grands yeux de flamme
Ma cervelle et mon sang ;
Je ne sais quoi de fou, de fauve et de farouche
Fouillait ma chair, lorsque s'ouvrait de votre bouche
L'écrin éblouissant.

Je ne sais quel chaos fantastique, où le songe
Coudoyait le désir, dans mon âme que ronge
Une soif de banni,
Bouillonnait, confondant l'Artiste avec la Femme,
Si bien qu'en moi chantait, pleurait, grondait le drame
Entier de l'Infini!

Ce fut l'enivrement d'un jour, d'une soirée!
Dans le bois tamisant cette lueur ambrée
Dont, en Juin, le soleil
Imprègne à son couchant les atmosphères blondes,
On croyait voir vibrer sous les feuilles des ondes
D'opale et de vermeil;

Et dans les airs légers, parfumés, diaphanes,
Aux sons de la musique étrange des Tziganes,
Je rêvais d'Orient,
Du pays qui vous vit naître, fleurir, éclore,
Prêtresse consacrée à l'Idéal, Lénore,
Dans les brumes fuyant,

Enivrée, emportée au galop frénétique
Et fulgurant de l'Art, de ce secret mystique
Dont le terrible amour

Vous dévore et vous tue, — et mon âme
enfiévrée
Oubliait que ce rève et que cette soirée
N'auraient pas de retour!

Je sais que nous allons nous séparer, —
sans doute
Pour toujours, — que de vous retrouver sur
ma route
Je dois perdre l'espoir.
Partez donc! et pensez quelquefois au Poète
Dont vous aurez un jour, — flamboyante
Comète, —
Rougi l'horizon noir.

. . . . . .

Et maintenant la nuit dans mes cieux
s'est refaite.
Il ne me reste plus qu'un souvenir de fête,
Qu'un bruit d'ailes dans l'air,
Qu'un tronçon de poignard dans une plaie
ouverte,
Qu'un fantôme hantant une maison déserte,
Et qu'un sillon d'éclair!

Sfârșesc capitolul, cu o întâmplare comică.

Intr'o séră, la Comedie, se juca *Garin*, pĭesă de Parodi, autorul *Ro-*

meĭ învinse. In rolurile principale: M-me Favart, Mauban, Mounet-Sully şi Reichemberg. Ocupam, cu Manolescu, două fotolĭurĭ de orchestră. In faţa nóstră, peste două băncĭ, un domn român, Al. O..., — trăeşce. Ne vede, schimbăm câte-va cuvinte după obiceĭul românesc, adică în gura mare, se ridică cortina şi ne astêmpărăm.

Intră în scenă nu şciŭ care, dice câte-va cuvinte... Compatriotul nostru, nemulţumit, se întórce către Manolescu şi-ĭ spune, peste două băncĭ:

— Nu-mĭ place.

Peste câte-va minute, apare Favart.

Compatriotul, tot către Manolescu:

— Ia uite, mĕĕĕ!... Asta par'că e Popésca.

Intr'adevĕr, avea şi «alura» Froseĭ Popescu şi câte-va accente.

Vecinĭĭ, auḑind reflecţiile, încep să se uite la noĭ. Eŭ şi Manolescu,

ne roșisem până-'n creștet. Vinovatul, așĭ! habar n'avea.

Peste alte câte-va minute, intră Reichemberg. Compatriotul o ascultă, îĭ place și, întorcându-se de astă dată către mine, îșĭ formuléză aprecierea, exclamând:

— Eĭ, bravo fata! Bravo!

«*Sst!.. à la porte!..*» strigă douĭ. Nóĕ, ne venea să intrăm în pământ. Vinovatul, calm.

Alte câte-va minute, altă intrare: Mounet.

Și cum intră, începe să strige. Compatriotul, îngrozit, nicĭ nu-l lasă să isprăvéscă prima tiradă și se și adreséză luĭ Manolescu:

— Mĕ, Grigorie! Ĕsta e *Soul*ly?.. Ptiŭ!.. Mĕ duc!.. Să mĕ chemĭ când o isprăvi!..

Și bine-a făcut că s'a dus. Altfel, ar fi eșit poftit.

Conclusie: pe unde trecem se cunósce.

In Octobre 1880, mĕ reîntorc în ţară, — dupĕ ce Direcţia îmĭ făcuse cunoscut că Comitetul, drept încurajare, mĕ numise societară de clasa II-a, de-a dreptul.

Prima representaţie, *Daniel Rochat*, pentru debutul meŭ şi-al luĭ Manolescu. In sală: Ion Ghica, Alexandri, Chiţu, Stăncescu,—toţĭ mulţumiţĭ de progresele ce făcusem.

A 2-a representaţie de debut, *Bucuria caseĭ*, pĭesă în 3 acte de Th. Barrière şi An. Bourgeois. Jucam un rol de ingenuă, studiat de mine dupĕ un copil de 7 anĭ. Se vede c'am fost bine, căcĭ într'un antr'act, o actriţă, care avea pre-

tenția să joce tóte ingenuităţile, trecênd pe lângă mine, mĭ-a şoptit:

— Am să te otrăvesc, afurisito!

Maĭ târdiŭ, *Iadeşul*, pĭesă de Macedonsky, în aceeaşĭ sĕră cu *Unchiaşul Sărăcie*. Ion Ghica le primise cu entusiasm, ca lucrărĭ originale. Frate-sĕŭ, Pantazi, — veselul, inteligentul, inimosul Pantazi, — făcu în jurul lor un sgomot neînchipuit, ceea ce avu ca urmare formarea uneĭ mişcărĭ literare, din care se născu *Literatorul*, revista la care scriea el, ca director, — Bonifacio Florescu, cronicar teatral, — Duiliu Zamfirescu, începător distins, — Al. Macedonsky, poet liric, etc.

La representaţia celor douĕ pĭese de maĭ sus, mare succes moral, şi pentru autor, şi pentru interpreţĭ.

A patra la rênd, *Dupĕ despărţenie*, de Marian, — urmată de *Caterina Howard*, o pĭesă care mĭ-a fost totdeauna antipatică. Am jucat ro-

lul eroineĭ, pentru că mi-l dase Direcția, și mi-l dase făptuind o nedreptate, căcĭ asemenea roluri ereaŭ perfect potrivite pentru Vasilésca. Ea le avea, cele douĕ marĭ calităţĭ cerute Caterineĭ Howard: frumusețea și «amplórea»; eŭ, nu le-aveam. Jucând decĭ în locul eĭ, am mâhnit-o și acéstă greșélă mĭ-a pricinuit o mustrare, pe care o resimt și aḑĭ. De-aci antipatia pentru pĭesa întrégă.

S'aŭ maĭ jucat multe în stagiunea acésta 80—81. Cauza? Dorința Direcțieĭ de a atrage lume, nu pentru banĭ, ci pentru a desvolta gustul publiculuĭ.

Printre aceste «multe», aŭ fost *Scânteĭa*, studiată cu Delaunay,—*Miss Milton*, în care jucam rolul băĭatuluĭ, alăturĭ de Vasilésca, în rolul mumeĭ, póte cel maĭ frumos rol al eĭ, — și *Simziana*, unde am înlocuit, în 2—3 ḑile, pe d-ra Am. Welner.

Trece stagiunea. Vreaŭ iar să plec la Paris. Pentru-că mijlócele mi se reduceaŭ la partea de societară și la câte-va economiĭ din timpul ĭerneĭ, — căcĭ bursa nu-mĭ fusese creată de cât pentru un an, — rog pe director să-mĭ dea o ḑi de beneficiŭ. Cu tótă trecerea de care mĕ bucuram, mĕ trimete iar la Bossel, sub acelașĭ cuvênt.

Anunț dar la Bossel pĭesa luĭ Marian, *Dupĕ despărțenie*. Manolescu îmĭ promisese să ,óce rolul, pe care-l crease; intervine însă o intrigă de femee și mĕ pomenesc, în ajunu| representațieĭ, că-șĭ ia cuvêntul înapoĭ. Afișe pretutindenĭ, bilete vêndute, înlocuitor nu găseam... Care

erea scăparea?.. Pascaly, fără să-l rog, îmĭ întinde mâna. Bine înţeles, primesc, încântată, şi el, care, după cum am spus, nu-şĭ prea ştia rolurile, învaţă noul rol în două ḑile şi-l jócă cu succes. Eŭ, ca recunoscinţă, stăruesc pe lângă Ion Ghica şi acesta, uitând cele întâmplate, rechémă pe Pascaly în Societate.

Iar la Paris. Iar încep lecţiile cu Delaunay. Iar audiez la Conservator, — exceptând pe Regnier, căcĭ se retrăsese.

Primul rol în studiŭ, *Marion Delorme,* având ca replicant pe Raşianu, trimes, împreună cu Anica Popescu, de către V. A. Urechiă, pe atunci Ministru al Instrucţieĭ, să studieze, — în acelaşĭ timp cu Iulian, care avea un scop maĭ uşor: să viziteze teatrele.

Am uitat să spun că Manolescu, încetându-ĭ bursa, nu maĭ venise.

Maĭ ales la lecțiile ce luam cu Got, asista — pe lângă ceĭ douĭ de maĭ sus, — și Vasile Morțun, care pe atuncĭ prefera Conservatorul, Facultățeĭ de drept; ba adesea profesorul, prin exces de bunăvoință, le da și lor sfaturĭ. Așa, de exemplu, în *Frou-frou,* pe care Anica Popescu o jucase deja, și în *Angelo,* în care voia să jóce pe Tisbe, — interpretările ĭ-aŭ fost indicate de Delaunay.

Fiind eŭ în Paris, Ion Ghica trece Ministru la Londra, — iar C. Cornescu îĭ ia locul, la teatru. Profit de ocazie și mĕ duc să vĕd Anglia.

Tóte muzeele, tóte locurile istorice, tóte palatele, tóte sculpturile, tóte picturile, arta tótă în sfêrșit, — nimic nu mĭ-a rĕmas strĕin.

La ele m'am gândit maĭ târdiŭ, când mĭ-a trebuit vre-o atitudine, vr'un gest, saŭ vre-o mișcare frumósă. Un dupĕ-amĭaḑĭ întreg am

stat extaziată în faţa statueĭ Niobea, — şi, când Marion Delorme vine la Rege, să céră ertarea luĭ Didier, şi aşteptă rĕspunsul... poza, pe care-am luat'o în aşteptare, erea poza Niobeiĭ.

Ion Ghica m'a prezintat apoĭ primeĭ artiste din Anglia, Ellen Terry, care a primit să-mĭ dea lecţiĭ, — începênd cu rolul Julieteĭ. Erea e favóre pe care mĭ-o făcea, nu pentru că intervenise ministrul, ci în virtutea prieteniei care-ĭ lega.

Cât am stat în Londra, am vĕḑut maĭ tot repertorĭul luĭ Shakespeare, când cu Irving fruntaşul, când cu Booth, — un american, pe atât de mare artist, pe cât erea de beţiv; rare-orĭ juca treaz.

Intre aceştĭ douĭ, — ea, Ellen Terry. Cum s'o descriŭ?.. Unică. Jocul ceĭ maĭ natural, cu mijlócele cele maĭ simple. Tóte córdele. Când duiósă, când severă; când cochetă, când

naivă... Par'c'o vĕd în *Beaucoup de bruit pour rien.* Juca pe Beatrice, un rol din cele maĭ complexe... Și cum îl juca!.. Dar pe Julieta! Și în ce cadru! Irving, vestit *metteur-en-scène,* făcuse din actul balconuluĭ, — cu banĭ dăruițĭ de o milionară, — un adevĕrat paradis.

Ca femee, erea amabilă, blândă, atrăgătóre. Intr'o scrisóre, pe care ĭ-a scris-o luĭ Ghica vorbindu-ĭ de mine, se oglindea tot caracterul eĭ.

Trec șése sĕptĕmânĭ și mĕ întorc la Paris.

Delaunay îmĭ alege câte-va roluri: Catarina Bragadini și Tisbe din *Angelo,* de V. Hugo, — cu Anica Popescu replicantă; *M-elle de Belle-Isle,* cu Iulian în Richelieu și Rașian în D'Aubigny.

Intr'o ḑi, ce-mĭ vine mie, îl rog să-mĭ spue cam cum s'ar interpreta rolul Julieteĭ. Eram sigură că-l știŭ,

așa cum trebue jucat; dar voiam să vĕd dacă interpretarea franceză se potrivește cu tradiția lăsată de Shakespeare. Delaunay mĭ a rĕspuns:

— *Non, mon enfant; pas de Juliette. Nous avons assez d'auteurs français.*

Am trecut atuncĭ la rolul Dorineĭ din *Tartuffe*, după care aŭ urmat: Celia din *l'Aventurière*, Ducesa din *l'Etrangère* și Junia din *Britanicus*.

Din când în când, d-ra Leroux, îmĭ da consiliĭ asupra roluluĭ Atalieĭ, pe care-l juca în perfecție și de care nu m'am atins cu intenția de a apare în el, — ci ca studiŭ.

Prin d-ra Leroux, am făcut cunoștință cu d-ra Reichemberg, care mĭ-a făcut maĭ târdiŭ multe servicii; relațiĭ fórte intime ne-aŭ legat până s'a retras.

Intr'o sĕră, — se juca *Le gendre de M-r Poirier*, — Delaunay m'a prezentat d-reĭ Bartet, — admirația mea, și atuncĭ, și adĭ, când o con-

sider ca actriţa... să nu ḑic cea maĭ mare, dar cea maĭ simpatică din Franţa.

Detaliŭ comic: în cabina luĭ Delaunay, la Comedie, de câte orĭ juca el, mĕ duceam în antr'acte să vorbim. Imediat, cabina se umplea de actorĭ, cari veneaŭ să mĕ vadă, ca «o curiozitate». Intr'o aşa împrejurare, am cunoscut pe Mounet Sully, o dată, pe când erea «*semainier*».

Tómna, — înnapoĭ, la Bucureștĭ.

Anica Popescu cere să se deschidă stagiunea (81—82) cu *D-ra de Belle-Isle*, pe care o studiase și ea la Paris; eŭ, cu *Marion Delorme*. Directorul Cornescu, preferă pe aceasta. Supĕrărĭ, țipete, leșinurĭ... inutile! Se afișéză, pentru 1 Octobre, pĭesa luĭ Victor Hugo, tradusă de Rașian.

Incă un rol, care m'a făcut să sufĕr! Tóte actrițele din jurul meŭ, tóte, voiaŭ să-l jóce. Până și Frosa Popescu, care trecuse de 60 de anĭ!..

La representație, succes indiscutabil, pentru pĭesă, — relativ, pentru mine. Prin «relativ» înțeleg că publicul și o parte din presă mĕ găseaŭ bine, pe când cea-l'altă parte a preseĭ,

— citez *România Liberă*, — aprecia că sunt insuficientă pentru acest rol, — și avea dreptate. E adevĕrat că-l jucam așa cum trebue; mĕ dobora însă fizicul. N'aveam nicĭ frumusețea, nicĭ «demersul» uneĭ curtizane; într'un cuvênt, eream numaĭ vocea uneĭ Marion Delorme, într'un alt corp de cât al eĭ.

In schimb, Manolescu, în Didier și Nottara, în Ludovic al XIII[a], se-ntreceaŭ. Laurian, Ștefan C. Mihăilescu, Ionescu-Gion și Racoviță-Sfinx, — alt soĭ de criticĭ erea pe atuncĭ, — ĭ-aŭ găsit desăvêrșițĭ.

S'a anunțat apoĭ reluarea pĭeseĭ *Moștenitorii*, cu Millo, — reluare memorabilă printr'un scandal: Anica Popescu, — nevrênd să jóce nimic înnainte de *D-ra de Belle-Isle*, — refuză rolul Polineĭ. Directorul atuncĭ îl dete Mariței Constantinescu. Anica, nemulțumită în nicĭ un fel, — vine la teatru, în séra primeĭ represen-

tații, și, însoțită de mai mulți prieteni, — printre cari un procuror, aḑi membru la Curte, — fluieră pe Constantinésca. Apoĭ, într'un antr'act, în fumător, se sue pe un scaun și «lanséză» un discurs-pamflet contra Direcției. A doŭa ḑi, Comitetul, în unanimitate, o exclude din Societate, pentru un an.

După scandal, se reia *Curierul din Lyon*, cu Pascaly în rolul dublu, Dimitriad în Lesurque-tatăl, Panu în Chopard și Iulian în Fouinar. Toți eraŭ bine, — dar mai ales Pascaly, cu jocul luĭ de fizionomie. Făcea o diferință magistrală între omul cinstit și cel vicios. Eŭ, jucam pentru prima óră rolul feteĭ. In scena în care îșĭ lua adio de la mine, ca să se ducă la eșafod, nu știŭ cine nu plângea. Și sórta a vrut ca situația în care se găsea în acéstă scenă, să se împerecheze cu o alta, la fel, din viața luĭ. Fie-sa erea rĕŭ

bolnavă; el, juca. Pe la actul al 4ª, vine vestea că fata a murit. I-am ascuns-o,— însă presimțirea îl făcea să jóce cu mai multă pasiune ca orĭ-când, — și când m'a vĕḑut, pe mine care știam, că plâng cu hohot... a-nțeles c'a murit fata!

Spre Februarie, Bengescu-Dabija aduce o operetă, *Olteanca*, cu muzică de Caudella și Otremba. Majoritatea societarilor se declară înpotriva introducereĭ în teatru a acestuĭ gen. Biruesc însă stăruințele din afară și pĭesa se jócă, punênd în evidență pe tênĕrul tenor Gabrilescu, menit a ajunge celebritate, — după cum, la începutul stagiuneĭ, baritonul Popovicĭ se distinsese în *Contrabandierul*. *Olteanca* erea fórte bine înfățișată de d-ra Welner, iar Mateescu a făcut o creație neuitată din Chirchidescu.

Innainte de închiderea stagiuneĭ, Comitetul ne face, pe Manolescu și pe

mine, societarĭ de clasa I-a. Ni se păru atât de grăbită acéstă înnaintare, în cât insistarăm — fără a isbuti, — să maĭ fim lăsaţĭ într'a IIa, cel puţin un an. Pascaly, Dimitriad, Millo, Frosa Popescu, actorĭ vechĭ, actorĭ bunĭ, — prea eraŭ marĭ, ca să stăm alăturĭ de eĭ.

— Şi voĭ prea ereaţĭ modeştĭ, ar ḑice ceĭ «modernĭ».

Póte; în tot cazul, înnainte de 1890, şi chiar maĭ încoa, nimenĭ n'a îndrăsnit să céră să fie înnaintat. Meritele ereaŭ subliniate de Director, de Comitet şi de Public, iar nu de însuşĭ actorul, care, recomandându-se singur, ar fi fost taxat de postulant.

Vacanța, la Paris, pentru a treĭa óră, tot cu cheltuĭala mea, — îmboldită de o ambiție din ce în ce maĭ aprinsă și de un dor de a învĕța tot maĭ aprig.

Alte lecțiĭ cu Delaunay.

La Conservator, ne maĭ găsind nicĭ un român, profesoriĭ îmĭ daŭ, ca replicanțĭ, pe Samary (mort de curênd) și pe Darmont (intrat, la absolvire, în trupa Sareĭ Bernhardt), — iar ca replicante pe d-ra Feyguine, care s'a sinucis în urma unuĭ debut nenorocit și pe d-ra Martin, căreĭa ĭ-am pĭerdut urma. Alte orĭ, maĭ rar, în locul luĭ Samary îmĭ da replica De Feraudy, și-n locul luĭ Darmont, Le Bargy.

In acest al treilea an de studiĭ, nu m'am maĭ ocupat de cât fórte puțin de roluri în parte. Asistam maĭ mult la cursurĭ, la repetițiile de la Comedie, la punerile în scenă și la tóte representațiile. O «uvreuză», căreĭa îĭ eream simpatică, îmĭ păstra totdeauna cel d'întâĭ *fauteuil de balcon* din drépta. Din fotolĭul acela, am vĕḑut fel de fel de pĭese, jucate de nenumĕrate orĭ, cu felurite distribuțiĭ. Așa:

M-elle de Belle-Isle, cu Delaunay, Bartet, Worms și Tholer, — o artistă de-o frumusețe uĭmitóre, de-un talent excepțional, dar ursită să trécă iute, ca o stea căḑătóre, după o mulțime de durerĭ, printre cari una, pe care n'a uitat-o nicĭ la mórte: de a fi eșit din Conservator premiul al 2-a, când merita pe cel d'întâĭ.

Le gendre de M-r Poirier, cu Got incomparabilul Got.

M-elle de la Seiglière, cu Thiron,

Coquelin Ainé și Broisat, — o altă actriță năpăstuită tótă vremea de Sarcey, de și nu maĭ erea nicĭ un alt critic în Franța, care să nu-ĭ recunóscă, printre alte merite, pe acela de a fi făcut din Engleza din *Le monde où l'on s'ennuie* o creațiune neimitabilă.

Ruy-Blas, cu Mounet-Sully, Bartet și Febvre.

Le Cid, cu Dudlay și, când cu Worms, când cu Mounet.

L'ami Fritz, cu Reichemberg, Febvre, Got, Barret, Jouassin și Coquelin Cadet, într'un «ansamblu» ideal.

Mariage de Victorine, fosta pĭesă de debut a d-reĭ Baretta.

Mariage de Figaro, cu Tholer în Contesa, Baretta în Suzana, Delaunay în Almaviva, Coquelin Ainé în Figaro, Thiron în Bridoison și Reichemberg în Chérubin.

Mĕ întorc la *Ami Fritz*, pentru a

spune că la una din representaţiile acesteĭ pĭese am cunoscut pe Odobescu, — secretar, saŭ nu ştiŭ ce, la Legaţia nóstră din Paris. Erea în sală şi ĭ-am atras luarea aminte, prin atenţia concentrată, cu care urmăream pĭesa, prin binoclul meŭ neclintit.

De la Paris, ca şi în anul precedent, la Londra.

Din cele vĕḑute, mĭ-a rĕmas în minte Irving, în *Shylock,* muzeul Tussod, şi o mare artistă poloneză, Modjeska, care juca în englezeşte, trecând de la *Julieta* la *Maria Stuart* cu cea maĭ mare uşurinţă. Mare putere dramatică, plăcută voce, şi erea şi frumósă.

Nu-ĭ trec numele, fără a povesti o farsă a eĭ: insistaŭ mult englezii să jóce şi-n limba polonă. «N'o să mĕ-înţelegeţĭ», le rĕspundea ea. «Cum nu!» replicaŭ eĭ; «vorbită de-o atât

de mare artistă, înțelegem orĭ-ce limbă». Forte bine! Anunță o scenă dintr'o pĭesă, jócă, și representația, într'un salon, se sfârșește cu un succes din cale-afară; iar câte-va ḑile în urmă, la o serată, ca să le-arate că n'aŭ înțeles nimic, le mărturisește că în pretinsa pĭesă într'un act, nu făcuse alt-ceva de cât numĕrase, în diferite tonurĭ, de la 1 până la 1000.

De la Londra, m'am dus în Scoția, cu gând să vizitez teatrele; — nu se juca nimic.

Din Scoția, iar la Paris, unde am auḑit, la Opera mare, pe Lassalle, pe Célier și pe Krauss, — la Opera comică pe Van Zandt.

Intre ele, vĕḑusem, la Gymnase, *M-me Caverlet*, de Dumas fils, cu Madame Pasca,— o dómnă din lumea bună, intrată în teatru, — cu

Saint Germain și o ingenuă cadră, al căreĭ nume l'am uitat.

Mĕ duceam des și la Odéon, pentru că, recomandată luĭ Porel de Delaunay, aveam intrărĭ libere, nu numaĭ la spectacole, ci și în repetițiĭ. Imprietenindu-mĕ cu actoriĭ, a început să mĕ urmăréscă un gând: dac'așĭ rĕmâne în Franța? I-am spus și luĭ Delaunay și el a fost de părere să chemăm pe Porel la o audiție. Acesta vine la Conservator, m'ascultă în *On ne badine pas avec l'amour*, și îmĭ oferă 300 de leĭ pe lună, promițându-mĭ rolurĭ micĭ, de mâna a treĭa, alăturĭ de artiste ca Rejana, care juca atuncĭ în *Michel Pauper* și în *Germinie Lacerteux*. Incântată, scriŭ în țară, tătăluĭ-meŭ, și la Londra, luĭ Ion Ghica. Cel din urmă mĕ sfătuește să primesc, — pe când cel d'intâĭ îmĭ rĕspunde rechemându-mĕ, sub cuvênt că sunt datóre să viŭ să susțin scena ro-

mânéscă, pe care jucase mai tótă familia nóstră. Stam în cumpănă, și nu l'așĭ fi ascultat, dacă nu m'așĭ fi găsit în vacanță, fără parale, cu perspectiva unuĭ angajament, care începea tocmaĭ în Octobre. Maĭ îmĭ luasem și obligația de a crea rolul din *Nea Frățilă;* — mĭ-o fi venit în minte și ecoul versurilor «fie pâĭnea cât de rea» ... în sfêrșit, dupĕ câte-va ḑile de nehotărâre, fac nerozia și rĕspund luĭ Porel că ceĭ din țară se împotrivesc la rĕmânerea mea în Franța. Nenorocit rĕspuns! Blestemată ḑi! Și coristă să fi rĕmas, tot mĭ-ar fi fost maĭ bine!..

Stagiunea 82-83, sub direcția luĭ Gr. Cantacuzino, se deschide cu *Nea Frățilă,* localizare de Odobescu și Gion, după *L'ami Fritz.*

Distribuția:

Nea Frățilă, — Manolescu.
Suzana, — eŭ.
Rabinul, — Julian.
Lăutarul, — Catopol.
Bătrâna, — Frosa Sarandy.
Alte 2 roluri, — Mateescu și Iulian.

Localizatoriĭ se ocupară cu punerea în scenă, până la cele maĭ micĭ detaliĭ. In sera primeĭ representațiĭ, ca și la ultima repetiție, — se luase și la noĭ obiceĭul repetițiilor generale, — «montarea» făcu mare impresie. Precum la Comedie, când se lua capacul castronuluĭ, se vedea

eşind abur din supă, tot aşa şi la noĭ, când aŭ adus mămăliga la masă aŭ adus-o fumegând, ca şi borşul de maĭ nainte.

Nea Frăţilă e în strînsă legătură cu un trist eveniment, — cu mórtea luĭ Pascaly. Douĕ ḑile înnainte de deschiderea stagiuneĭ, bolnavul intrase în agonie. Suferea de cât-va timp de o bólă de plămânĭ, care-l dase în ftizie, agravată printr'o rĕcélă, într'o séră pe când juca la Dacia, şi prin necazurile, năpustite asupră-ĭ de la un rênd de vreme.

M'am dus să-l vĕd, într'o casă din actuala stradă Câmpinénu. Slab, galben, schelet. Şi n'avea franc, — darmi-te să-şĭ plătéscă doctoriile. In nenumĕrate rênduriĭ ceruse la teatru «avansurĭ»; dar fiind-că luase deja ceva din partea sa pe luna urmĕtóre, i se rĕspunsese că nu sunt banĭ, — cum se întâmplă totdeauna, şi la teatru, şi aiurea, când nu maĭ eştĭ bun de

pus la jug. Doctorul Chabudianu, — un alt nerod, care, timp de 18 anĭ, cât a fost medicul teatruluĭ, a îngrijit nu numaĭ de actorĭ, ci şi de rudele, de prietenĭĭ şi de slugile lor, pentru ca, dupĕ 18 anĭ, să i se ţică «drum bun»,—doctorul Chabudianu, pe atuncĭ om cu avere, îĭ dete banĭ cum mĭ-a dat şi mie, şi multora din ceĭ cari n'aŭ trimes măcar o flóre la înmormêntarea luĭ. Cu tóte îngrijirile, Pascaly, prăpădit de bólă şi de necazurĭ, muri, în ţiŭa în care trebuea să se deschidă stagiunea.

Nu ştiŭ ce-a fost în tinereţe; când l'am cunoscut eŭ, erea splendid în haĭnă négră. Figură de scenă frumósă, farmec în vorbă, de şi cu dicţiune defectuósă. Statură mijlocie, dar proporţionată. Joc influenţat de şcóla franceză. Costumele nu prea-l prindeaŭ, — afară de unele, ca acel din *Don Juan*, saŭ cele «Directoire». Rolurile de predilecţie, amorezii.

Admirabil în *Junețea lui Mirabeau* și într'o melodramă, *Beția de absent.* Erea chiar tipul artistului de melodramă. Activitate prodigiósă. Excelent localizator; *Rotarul, Căzăturile, Rĕposatul dumnealui* rĕmân modele. Celor cari-l acuzaŭ că are mania localizărilor, le rĕspundea: «actorul român, până ce se va cultiva, nu póte întrupa personagiĭ strĕine». A creat pe Rĕzvan, din pĭesa scrisă de Hasdeŭ pentru el. Ca om, cult, glumeț, vorbăreț. Particularitate: bea 10—15 cafele, una dupĕ alta, și nu-ĭ lipsea nicĭ o dată țigara din colțul gureĭ.

Mórtea luĭ a născut discuțiĭ, între actorĭ. Negustoriĭ,— majoritatea,— cereaŭ să nu se amâne spectacolul, sub cuvênt că tótă sala e vêndută; minoritatea, — cu Mariţa Vasilescu, Iulian, eŭ și alțĭ douĭ-treĭ,—a ținut pĭept și representația s'a amânat în mârâiturĭ.

Se deschide în fine stagiunea, cu *Nea Frățilă*. Din cauza rabinuluĭ, un personagiŭ introdus în localizare, aŭ început a circula fel de fel de versiunĭ rĕŭ-voitóre, publicul s'a declarat ostil și pĭesa, nerealizând la a 2-a representaţie de cât 360 de leĭ, s'a scos de pe afiș.

Strigoĭul, *Olteanca*, *Fiul Coralieĭ*, *Nervoșiĭ*, *Lipitorile*, *Vornicul Bucĭoc*, *Simziana*, *Muschetariĭ*, *Orfanele*, *Roza magică*, *Fata aeruluĭ*, *Fiul nopțeĭ*, cam astea sunt pĭesele cari s'aŭ jucat în stagiune.

Intr'o sĕră, în timpul unuĭ antr'act, niște domnĭ din societate, carĭ aveaŭ obiceĭul de a veni în loja direcţieĭ, pe atuncĭ pe scenă, mĕ chemară la rampă și-mĭ spuseră că Alexandri le-a citit o pĭesă, în care mĭ-erea destinat rolul principal. Titlul pĭeseĭ: *Fôntâna Bandùzieĭ*, schimbată maĭ târdiŭ în *Blanduzieĭ*, de însuș autorul, nu știŭ de ce.

In stagiunea urmĕtóre, nu joc nicĭ la deschidere, nicĭ în representaţiile imediat urmĕtóre. Reapar tocmaĭ pe la jumĕtatea luĭ Octobre, în douĕ reluărĭ: *Cămătarul* şi *Scânteĭa*. Dupĕ aceea, la o óre-care distanţă, ca rol noŭ, Elisa din *Neruşinaţiĭ*, o pĭesă localizată dupĕ *Les effrontés;* localizarea a făcut fiasco.

In Noembre, mi se dă Suzana, din *Lumea în care ţĭ-e urît.* Vĕdusem pĭesa la Paris, de nenumĕrate orĭ. Impresionată de succesul ce obţinuse în strĕinătate, am ţinut să se facă o distribuţie cât maĭ bună. Pe Ducesa de Réville, creată la Comedie de Madeline Brohan, o juca Frosa Popescu; pe sub-prefectul,

(Coquelin Ainé) Iulian; pe Belac, (Got) Petre Velescu; pe Roger, Nottara; alte două roluri le ţineaŭ Frosa Sarandy şi Dănésca, iar pe acela al englezóiceĭ (la Paris, Broisat) îl interpreta, în mod remarcabil, d-na Vermont. Succes material, de loc, — probabil din cauză că pĭesa erea prea străină pentru majoritatea publiculuĭ; moral însă, atât de mare, în cât Clubul Tinerimeĭ, sub îndemnul câtor-va de curênd veniţĭ de la Paris, ne-a dat un supeŭ, la Hugues.

Când mĭ-aduc aminte acum, după atâţĭ anĭ, cât s'a strigat pe atuncĭ în potriva luĭ Perrin că a primit la Comedie o aşa pĭesă *uşóră* şi când mĕ uit ce primeşte aḑĭ Claretie, — tolerând pe scena-şcólă expresiĭ ca «*je m'en f...*», — mĕ mir.

Nu e inutil, cred, să spun pentru ce rolul luĭ Roger erea jucat de Nottara, iar nu de Manolescu. Manolescu, ca director de scenă, făcuse

observaţie luĭ Iulian, într'o repetiţie. Acesta, după un schimb de vorbe urîte, se supĕră şi părăseşte fóĭerul. Manolescu, raportézĕ luĭ Cantacuzino, cerênd o pedépsă aspră; dar, vĕdând că directorul nu dă curs cereriĕ şi în acelaşĭ timp, împins de soţia sa Anica Popescu, care ar fi vrut să jóce în tóte pĭesele, îşĭ dă demisia şi, cu tóte stăruinţele, plécă la Dacia.

Acolo, înconjurat de aureolă, face trupă şi montézĕ *Ernani*, *Dama cu camelĭi*, *Regina Margot*, *Mórtea civilă* şi *Douĭ sergenţĭ*, în care a obţinut un mare succes, şi moral şi bănesc. Interpreta rolul luĭ Guillaume, în felul luĭ Rossi şi sunt convinsă că orĭ-cine ar relua la noĭ acest rol n'ar putea egala nicĭ splendórea momentuluĭ în care, reabilitat, îşĭ reîmbracă uniforma, — nicĭ pateticul sceneĭ de despărţire din actul al 2-lea, — precum nicĭ intrarea din

scena finală, după ce a trecut marea înnot, cu decorația în gură.

Prin plecarea lui Manolescu, direcția de scenă rămâne vacantă. Cantacuzino, în loc să numéscă pe alt cine-va, introduce sistemul de la Comedie, *les semainiers*, — adică actorii fruntași făceau cu rêndul. Certurile împiedică sistemul de a isbuti și atunci Direcția recurge la Stefan Vellescu, profesor la Conservator, retras de mult din teatru.

Nici Vellescu n'a stat mai mult de-o stagiune. Avea multe merite, multe cunoștințe de teatru, — însă «apatia», defectul care-l îndemnase să-și lase cariera, l'a gonit și de-aci, — după ce actorii protestaseră că nu lucréză și că și-a pus suplinitor pe un óre-care Ienibace.

Innainte de a pleca, Vellescu a «montat» *Fôntâna Bandùzieĭ*, — fie dis în trécăt, cam fără îngrijire și

maĭ ales fără nicĭ un fast, căcĭ nimenĭ nu credea că va avea succes. Din nenorocire, montarea aceea s'a păstrat până aḑĭ. Reese decĭ fórte clar, că, dacă pĭesa a reuşit şi se menţine, numaĭ versurilor şi interpretăreĭ li se datoreşte.

Mĕ opresc, pentru a da un amănunt, luat din corespondenţa mea cu Alexandri.

E inexact că rolul luĭ Horaţiŭ a fost scris pentru Manolescu. Pentru Manolescu erea scris Galus, şi dacă nu l'a creat, e că ţinea ca nevastăsa să jóce pe Geta, iar el pe Horaţiŭ, refuzând propunerile luĭ Alexandri, care s'a dus în douĕ rênduriĭ la Dacia, să-l recheme în teatru. Atuncĭ, şi autorul şi Direcţia 'şĭ-aŭ îndreptat alegerea, nu, cum greşit se susţine, asupra luĭ Hasnaş, — Hasnaş erea încă în trupa de la Iaşĭ, — ci asupra luĭ Petrénu, care avea multe calităţĭ fizice.

Prima distribuţie a fost urmĕtórea: Geta, cŭ, — Galus, Petrénu, — Scaur, Christescu — Gluto, Mateescu, — Zoil, Raşianu, — Mecena, Petre Velescu, — Hebro, Ion Petrescu — Horaţiŭ, Nottara, — Postum, Iulian, — Neera, Am. Welner.

In repetiţiĭ, interpretarea mĭ-erea cu atât maĭ grea, cu cât Alexandri nu intercalase în text maĭ nicĭ o indicaţie. Tradiţiĭ, nu prea aveam, căcĭ, afară de *Roma învinsă*, nu maĭ jucasem în nicĭ o pĭesă antică. Tóte mişcările trebuĭaŭ decĭ căutate, — aşa în cât tóte indicaţiile introduse în text la tipărire, sunt găsite de mine, sub inspiraţia frumuseţeĭ versurilor. Şi, fiind-că trebue dat fiecăruĭa ce i se cuvine, nu uĭt a menţiona că o mişcare fórte frumósă din actul al III[a], — când Geta, dupĕ declaraţia luĭ Horaţiŭ că o iubeşte, îĭ sărută póla mantieĭ, plécă şi se reîntórce, — acéstă mişcare de re-

întórcere mĭ-a fost arătată de d-l Ventura. Mişcarea a făcut efect, şi sunt sigură că va face orĭ de câte orĭ s'ar maĭ juca pĭesa, şi cu orĭcine. De aceea sfătuesc pe viitórele interprete să nu se sfiéscă a o imita, fără frică de imputărĭ, căcĭ *Fôntâna* face acum parte din repertorĭul român clasic, şi e ştiut că clasiciĭ se jócă dupĕ tradiţiĭ.

Maĭ atrag atenţia că şi la repetiţiile acesteĭ pĭese, şi la altele, asistaŭ toţĭ ceĭ pe cari-ĭ interesa sórta teatruluĭ, şi discutaŭ, şi ne povăţuĭaŭ, şi primeam poveţele cu dragă inimă; nu se adoptase încă sistemul, în virtutea căruĭa «artiştiĭ» de-abĭa eşiţĭ din Conservator rĕspund la fiecare pas: «da, da!.. ştim!.. o să facem la representaţie!..»

«Premiera» a avut loc la 22 Martie 1884. Cu o sĕptĕmână înnainte, friguri de grijă ne scuturaŭ, pe toţĭ. Predominaŭ ceĭ reĭ-voitorĭ, adică

părerea că pĭesa nu va avea succes; dar nicĭ partida optimistă, în frunte cu Directorul, nu erea mult maĭ slabă; şi afară de asta Alexandri erea fórte iubit.

Innainte de ridicarea cortineĭ, eŭ, care înfruntasem atâtea roluriĭ marĭ din repertorĭul strĕin, tremuram ca frunza. Erea o pĭesă românéscă, se crease douĕ curente, admiram pe autor... şi mĭ-aduceam aminte şi de cuvintele luĭ:

— Te-am pus pe «mata» să-ncepĭ pĭesa, ca să fiŭ sigur c'o să-ncépă bine.

Apăream imediat dupĕ ridicarea cortineĭ, în fund pe o colină, ţicând:

«A!.. iată mintă creaţă... şi cimbru... şi sulfină...»

La fie-care flóre indicată, trebuea să mĕ opresc, să m'aplec şi să culeg. Par'că şi acum mĭ-e frică, gândindumĕ la atuncĭ. La fie-care înclinare,

mi se părea că se scufundă pământul cu mine. Cum am vorbit, cum m'am mișcat și cum am ajuns la banca de lângă fântână, nu știu. De-abĭa acolo, într'o pauză pe care-o făceam, pe când orchestra cânta un preludiŭ, — de-abĭa acolo mĭ-am venit în fire.

Erea o sală splendidă. Tótă elita, adusă de Ion Brătianu, C. A. Rosetti și Ion Ghica, venit într'adins de la Londra. Curiozitatea cu care se aștepta prima impresie, făcuse în sală o tăcere, cu care nu m'am maĭ întâlnit de cât odată, la Viena, în actul balconuluĭ din *Romeo*. Publicul amuțise. Nicĭ unul nu se mișca. Când am eșit eŭ din scenă, după ce sărutasem mâna luĭ Horațiŭ, dicându-ĭ:

«Sărut pe a ta mână duiósele-ți cuvinte»,

tunete de aplauze aŭ isbucnit, destinate nu atât mie, cât pĭeseĭ, auto-

ruluĭ. Succesul se declara; îl simţeaŭ toţĭ. De aci înnainte, tăcerea s'a schimbat într'un frémĕt, frémĕt cĭudat, de şópte, de mulţumire, de admiraţie. La fie-care 10—15 versurĭ, nu se putea să nu ese unul în evidenţă. Aplauzele se ţineaŭ şir. Tot aşa în scena luĭ Postum, magistral jucat de Iulian, — în a luĭ Scaur, bine creat de Christescu, — şi aşa maĭ departe, până la sfârşitul actuluĭ I.

In primul antr'act, năvală pe scenă. Incurajărĭ, felicitărĭ, laude.

In actul al II-a, succes maĭ mare. Scenele Geteĭ cu Hebro şi cu Galus nu maĭ lăsaŭ să trécă nicĭ un vers neaplaudat.

«...Sunt sclavă, rĕmân sclavă, dar sclavă adorată.
«...Stăpân eştĭ pe-a mea vĭaţă, dar nu pe-al meŭ dispreţ...
«...Nu-mĭ pasă de furtună, când sórele e-n nor...»

precum și imnul lui Bacus, subliniat de caracteristica muzică a luĭ Ventura, — apariția Geteĭ și versurile

«...Iar eŭ, în aĭurire, devin, când te privesc,
«...Culegător de stele pe spațiul ceresc».

din improvizația luĭ Horațiŭ, — tóte acestea, cu multe alte sublime momente, ridicară sala în picĭóre.

După act, peste ḑece rechemărĭ. Alexandri, cu artiștiĭ, apare pe scenă. Eŭ, îngenunchez înnainte-ĭ și, întocmaĭ ca Geta în fața luĭ Horațiŭ, ĭĭ daŭ o cunună de laurĭ. El, mĕ sărută, ia cununa, dată numaĭ din partemĭ, și nu știŭ dacă la mórte, în amintirea *Bandùzieĭ*, ĭ-a fost pusă pe mormênt, precum ceruse.

Succesul din actul al II-a, ar fi putut influența ca al III-a să nu maĭ fie la înnălțime, nu pentru că pĭesa slăbea, ci pentru că entusiasmul nu

póte dura la infinit. Acţiunea însă, care în acest din urmă act se încordéză maĭ mult de cât în tóte, şi versurile cari devin frumóse prin vigóre, prin dramatism, — cum şi măéstra interpretare a luĭ Nottara, comicul nesilit al luĭ Iulian, pasiunea şi fizicul d-neĭ Welner, şi duĭoşia durerósă pe care nu mĕ sfiesc a spune că eŭ, Geta, am pus'o în regretul de a nu putea iubi pe Horaţiŭ, — menţinură pĭesa în aceeaşĭ atmosferă de entusiasm.

Dupĕ spectacol, banchet, cu nenumĕrate toasturĭ. Unul din ele, ridicat, nu maĭ ţiŭ minte de cine, în onórea mea, — ḑicea în versurĭ improvizate:

O, sclavă drăgălaşă şi gingaşă femee
Vestală credincĭósă zeiţeĭ Cyteree,
Cuvêntu-ţĭ e maĭ dulce ca glasul cĭocârlieĭ
Şi ochiĭ tĕĭ maĭ limpeḑĭ ca unda Blanduzieĭ.
Vêndută sub corónă în anĭ atât de junĭ,
Tu porţĭ pe mândra-ţĭ frunte şi laurĭ şi cununĭ,

Şi sclavă, când iubirea se-aprinde-n al tĕŭ sîn,
Din ceĭ cari te ascultă câţĭ liberĭ maĭ rĕmân?
Şi eŭ, ajuns acuma la marginea vieţeĭ,
Aşĭ duce-atâtea lanţurĭ cu-avêntul tinereţeĭ,
Iar Joe Tunătorul,, robit chiar el de tine,
Ar trece cu mândrie prin furcile caŭdine.

Urmézĕ o serie de representaţiĭ, întrerupte de plecarea mea, pe neaşteptate, la Viena, — pentru cuvinte cari es din cadrul sceneĭ.

In lipsă-mĭ, — vre-o ḑece ḑile, — tóte actriţele solicitaŭ rolul Geteĭ. Direcţia, care voia să reia pĭesa cât maĭ repede, — influenţată de invidia celor cari căutaŭ să-mĭ curme avêntul succeselor, — propune d-reĭ Bârsescu, de la Burg, să vie să-mĭ ia locul. D-ra Bârsescu, bolnavă, refuză. Direcţia recomandă atunci autoruluĭ pe Maria Vasilescu. Autorul stă la îndoială şi lucrurile rĕmân nehotărâte, până ce Ion Ghica mĕ găseşte la Viena, mĕ decide să mĕ întorc şi, la 12 Aprilie, reiaŭ rolul.

De atuncĭ mĭ-a rĕmas pentru multă vreme numele de «Geta», dat întâĭ de Alexandri, repetat de ceĭ din Clubul Tinerimeĭ şi trecut apoĭ în public.

Incă câte-va detaliĭ: Nottara, care purta barbă, nevrênd s'o sacrifice, a jucat pe Horaţiŭ ast-fel, — iar eŭ îmĭ făceam cununa din actul I, cu florĭ culese de mine însămĭ, — lipsind pe recuzitor de plăcerea de a trece, la socotelĭ, florĭ de câte 60, 80 şi chiar 100 de leĭ pe séră, cum s'a întâmplat câţĭ-va anĭ în urmă, când am jucat pe *Hero*.

Am insistat asupra acesteĭ pĭese, pentru că în interpretarea roluluĭ Geteĭ, am pus, — ca în puţine, — tot capitalul meŭ de cunoştinţe, tótă puterea mea de muncă, tot spiritul de observaţie, tot ce puteam. Scenă cu scenă, vers cu vers, l-am studiat. Până şi cămaşa albă,

cu care jucam în actele II și III, și aceea a fost făcută cu o deosebită atenție, după un desen al celebruluĭ pictor englez Alma Tadema. De atuncĭ s'a înrădăcinat în mine grija de a nu neglija nicĭ un detaliŭ, atât în vorbă, cât și în port. N'am înțeles nicĭ o dată cum pot unĭĭ actorĭ să nu se ocupe de cât de o anume parte, de o scenă maĭ de efect, — neglijând restul. Cu tóte acestea, recunosc că acest fel de a studia prinde maĭ mult asupra publiculuĭ în general și acésta trebue să fie cauza pentru care, în carierea mea, rare-orĭ am repurtat succese marĭ, brutale, succese de acelea cari «ambalézĕ» publicul. M'am mulțumit totdeauna să mĕ știŭ apreciată de câțĭ-va cunoscătorĭ delicațĭ; așa mĕ învĕțase tată-meŭ; așa-mĭ ziceà și Delaunay:

— *La nuance, mon enfant, la nuance.*

Să nu se crédă totuși că succesul

repurtat în *Fôntâna* și în cele urmĕtóre m'aŭ făcut «să mĕ cred». De câte orĭ s'a reluat pĭesa și-am reapărut în Geta, m'am silit să fiŭ și maĭ bine, căutând nouĭ nuanțe, nouĭ accente, nouĭ atitudinĭ, cât maĭ apropiate de perfecție. Și în privința asta, când mĕ uit la tinerĭ, totdeauna, mulțumițĭ de eĭ-înșișĭ, îmĭ ₫ic:

— Slavă ție, Dómne, că am trăit în alte vremurĭ!..

Pentru a completa repertorĭul stagiuneĭ, spun, în trécăt, că, printre pĭesele nouĭ, s'a jucat *Grandomania*, o localizare de Odobescu, — o revistă a luĭ Rosetti-Max, *Șahăr-Mahăr*, care a ținut mult timp afișul, — și *Domnul Ministru*, în care purtam toalete, aduse de la Paris, atât de frumóse, în cât soția unuĭ ministru, venind în loja Direcțieĭ, pe scenă, m'a întrebat, înțepată:

— *Mais, madame, si vous vous ha-*

billez ainsi sur le théâtre, vous,—comment dois-je m'habiller, moi, lorsque je reçois?

I-am rĕspuns, tot înţepată:

— *Chacun s'habille selon son goût, madame.*

Dialogul acesta n'are importanţă de cât pentru a stabili că *totdeauna* m'am îmbrăcat bine,—spre desmințirea celor cari, între anii 1900 şi 1903, cântaŭ toaletele, cam mototolite, ale altora, îndrăsnind a declara că, de când există teatrul românesc, nicĭ o actriţă nu se îmbrăcase aşa bine. Ca *preuves à l'appui*, citez, — la adresa celor cari aŭ nevoe,—încă câte-va pĭese, ca *Francillon*, *Diana de Lys*, *Dama cu camelii*, *Mândrie şi amor*, *Vênătorii de zestre*, etc., despre cari vorbeaŭ nu numaĭ gazetele, ci şi dómnele din societate, cari adeseorĭ veneaŭ în loja de pe scenă să-mĭ admire toaletele.

In cursul acestuĭ an, rugată de Generalul Davila, am dat lecţiĭ gratuite la Azilul Elena Dómna, câtorva eleve alese, printre cari: d-ra Caterina Botez, aḑĭ d-na Kracty, și d-ra Consuelo Kemingher, aḑĭ d-na Peretz.

Stagiunea 84—85 rĕmâne tot sub direcţia Cantacuzino-Stăncescu. Stagiune fericită, care s'ar putea supranumi «stagiunea seriilor», şi-n care fie-care societar de clasa I^a^ lua câte 1000—1200 de leĭ parte lunară.

Pentru deschidere, *Fôntâna.*

Imediat apoĭ, *Hamlet,* care a ţinut afişul şépte representaţiĭ de-a rêndul.

Aŭ urmat: *Copila din florĭ, Mândrie şi amor, Macbeth, Ovidiŭ, Bocaccio, Scrisórea pĭerdută,* care a ridicat pe Caragiale acolo unde e.

Consultând repertorĭul şi reţetele serale, iată ce se găseşte:

Hamlet, jucat de 13 orĭ, producând vre-o 18.000 de leĭ.

Scrisórea pĭerdută, 16 representaţiĭ,

dând aprópe 30.000 de leĭ, cu alternative între 2700 și 325.

Bocaccio, 19 representaţiĭ, cari aŭ adus 35.000 de leĭ.

Copila din florĭ, 7 representaţiĭ, 11.000 de leĭ.

Ovidiŭ, 7 representaţiĭ, 13.000 de leĭ, atingênd cea maĭ mare reţetă din stagiune, 3977, și coborându-se, la ultima representaţie, sub 300.

Fôntâna Bandùzieĭ, reluare, de 6 orĭ, 8000 de leĭ.

Mândrie și amor, de 4 orĭ, 5000.

Macbeth, de 9 orĭ, cu reţeta totdeauna sub 500.

Și altele, ca: *Douĭ sergenţĭ, D'ale carnavalului, Curierul din Lyon.*

In total, numaĭ vre-o 20 de pĭese cari, în 100 de representaţiĭ, aŭ produs 156.000 de leĭ.

In ce mĕ privește, am jucat de 58 de orĭ, din 100.

Știeam, din timpul verei, că Ma-

nolescu se hotărâse să se întorcă în teatru și că tradusese *Hamlet*, pentru a-l juca în stagiune. Am avut deci vreme să pregătesc rolul Ofeliei, citind nu numai piesa de mai multe ori, ci și multe din comentariile asupra erouluĭ danez. Francois-Victor Hugo și Paul de Saint-Victor m'aŭ ajutat mai mult de cât toți. Din scrierea acestuia din urmă, am luat interpretarea ce-am dat Ofeliei. Acolo am găsit că Ofelia trebue să facă impresia unei «*colombe entourée de corbeaux*»; că la curtea Danemarcei, înnămolită în corrupție și în crime, ea erea singura picătură limpede; că ființa ei trebue să se apropie cât mai mult de ideal; că Danezele, în general, sunt blonde; că cele câte-va fraze riscate, pe cari le rostește Ofelia, sunt spuse inconscient, sub influența vêrsteĭ critice la care se găsea; că ierburile din scena nebuniei aŭ tóte câte o sim-

nificare; că ea, de și nebună, le dă, nu la întâmplare, ci cu intenții, — și o sumă de alte indicații prețióse. Costumul, l'am luat după un portret aflat la Londra, reprezentând pe mistress Siddons, o mare artistă, care se bucură de reputația de a fi dat eroinelor luĭ Shakespeare cea maĭ bună interpretare. Cântecul mi l'a inspirat monotonia poetică, pe care comentariile autorilor îmĭ cereaŭ s'o daŭ roluluĭ. Mare parte din mișcărĭ, — precum bătăile cu pumniĭ în pĭept, ridicarea ochilor spre cer, isbirea frunțeĭ cu degetul și aparența de a fi uneorĭ în întregimea minții — le-am luat din spusele celor-l'alte personagiĭ, cari mĕ înconjóră în pĭesă.

Arăt în trécăt aceste câte-va amănunte, cu speranța că voĭ deștepta și în tinerele mele eleve, dorința de a studia adênc rolurile, — iar nu de a le învĕța numaĭ pe din afară,

fără a le analiza, fără a asculta ce spun ceĭ-l'alțĭ, fără a cerceta intențiile autoruluĭ, când el e în vĭață, fără a consulta scrierile ajutătóre, când pĭesa de interpretat s'a născut cu ḑecĭ de anĭ înnainte. A recita *par acquis de conscience*, acésta pare a fi unica țintă a celor cari fac parte din generația noŭă.

Hamlet a fost pus în studiŭ, cu o distribuție destul de slabă. Rolul luĭ Polonius, de exemplu; fiind refuzat de Iulian, a fost trecut lui Panu. Totuși, pĭesa a triumfat, grație strălucitei interpretărĭ a luĭ Manolescu, care studiase rolul vre-o 10 anĭ și numaĭ înțeleptele sfaturĭ ale prietenilor, ca Bengescu-Dabija, îl făcuseră să amâne. Il ajuta mult și fizicul, ca și vocea, care când erea înnăbușită, când scotea niște accente grozave. Amărăcĭunea din «du-te la mônăstire»; silabisirea cuvintelor din «toțĭ ceĭ însurațĭ, *afară de unul*»;

amenințările din scena cu Regina și rîsul cu care întovărășea aruncarea în aer a foilor răsleţe, după cari urmărea pĭesa în timpul representaţieĭ din actul al III-a, și în sfîrșit mórtea, — sunt atâtea puncte culminante, cari, la noĭ, nu vor despărți nicĭ odată pe *Hamlet* de amintirea luĭ Manolescu. Atât erea de convins de rol, în cât, orĭ-unde-l juca, pe scene marĭ, pe scene micĭ, cu public ales, saŭ cu public incult, în Bucureștĭ, în provincie, saŭ la Viena,—îl juca totdeauna cu patimă. Acesta era un lucru care mĕ surprindea, maĭ ales de câte orĭ jucam alăturĭ de el: el erea în totdeauna acelașĭ; pe mine, din contră, cadrul m'a influenţat fără excepţie, așa că, pe o scenă ridiculă, cu «ansamblu» slab și cu public de mijloc, mĭ-erea peste putință să nu pĭerd jumĕtate din mijlóce. Așa motivez pentru ce multe din pĭesele în cari aveam suc-

ces, ca *Romeo și Julia,* am refuzat să le joc prin grădinĭ, saŭ pe scene cât un fund de cutie.

Revenind la *Hamlet,* mĭ-aduc aminte că, în cursul representaţiilor acesteĭ piese, am avut prima deziluzie, mĭ-am dat pentru prima óră séma de nestatornicia publiculuĭ.

Jucasem pe Ofelia. Impărţisem aplauzele cu Manolescu. Cine nu mĕ lăuda! Drept care, când, un an maĭ târdiŭ, plec la Iaşĭ și rolul Ofelieĭ este dat uneĭ alte actriţe, care, chiar să fi voit să-l studieze, nu putea, fiind-că n'avea mijlócele, — acelaşĭ public, care în fie-care séră, după scena nebunieĭ, mĕ rechema de nenumĕrate orĭ, în cincĭ minute m'a uitat și a primit pe urmașa mea cu aceleaşĭ aplauze, iar jurnalele ĭ-aŭ lăudat «geniala» interpretare, cu tóte că erea maĭ puţin de cât mediocră.

Ca să sfêrșesc cu *Hamlet,* spun

celor cari nu ştiŭ, că aci, în rolul actoruluĭ, s'a manifestat în mod nediscutabil talentul luĭ Ion Petrescu. Maĭ trebue iarăşĭ să spun că, încă de pe atuncĭ, începuse mania scótereĭ pĭeselor de pe afiş. Pĭesa făcuse serie, cu reţetă mijlocie de 1500, şi cu tóte astea rivaliĭ luĭ Manolescu, în unire cu autorul uneĭ pĭese originale care aştepta, susţineaŭ să se întrerupă. Şi s'a întrerupt.

I-a luat locul *Copila din florĭ*. Distribuţia şi interpretarea, bune. Succes, destul. D-na Ionaşcu-Papadopol găseşte, într'un rol mic, ocazia de a se pune în evidenţă.

A reintrat la rênd iar *Hamlet*, cu întreruperĭ, până spre Crăcĭun, când a început *Scrisórea pĭerdută*.

Acésta din urmă fusese şi bine distribuită şi bine studiată. Autorul, la citire, dase fie-căruĭ rol intonaţiile necesare. Ion Petrescu în Traha-

nache, Catopol în Farfuridi și Niculescu în Caţavencu, făceaŭ un trio «rarisim». Erea însă unul, care, numaĭ apărând, îĭ bătea pe toţĭ: Mateescu; nimenĭ n'a maĭ jucat pe Cetăţénul turmentat, ca el. Eŭ, cu o volubilitate drăcéscă, înfăţișam pe c'óna Joiţica. Despre Iulian, în Pristanda, slabă menţiune; erea Iulian; judecând dupĕ Ipistatul din *Nóptea furtunósă*, toţĭ se așteptaŭ la maĭ mult.

Totuşĭ, Iulian rĕmânea și va rĕmâne un mare artist. Printr'un vast talent de a imita, înfăţișa pe orĭcine: grecĭ, bulgarĭ, ovreĭ, nemţĭ, ungurĭ... numaĭ pe englezĭ nu ĭ-a putut prinde. Ordinar în haĭnă négră; și cu tóte astea, lucru curios, erea în stare să interprete nuanţele cele maĭ fine ale celuĭ maĭ distins caracter. O altă calitate însemnată: naturalul. Aplauzele nu-ĭ influenţaŭ interpretarea; orĭ-cât l'aĭ fi lăudat,

el nu exagera efectele. — Ca om, fórte glumeț și fórte fertil în «apropourĭ». Să citez o scenă: O actriță, întórsă, în 78, de la Paris, dupĕ ce vizitase Exposiția, îĭ spunea luĭ Iulian: — «Ce de lucrurĭ frumóse! M'am «întors cu douĕ cufere pline. — Cam «ce? — Ee! Multe! O rochie, așa... «alta, altmintrelĭ... Și pălăriĭ, și «pantofĭ, și «lenjerie»... Și mĭ-am «cumpĕrat și-o pereche de cĭorapĭ de «mătase, brodațĭ cu aur, splendidĭ... «— Așa?.. Atuncĭ ca să-ĭ arățĭ, să «nu maĭ umbli de cât cu picĭórele-n «sus».

Lângă el, Mateescu. Alt temperament. Păcătuĭa adeseorĭ prin tendința de a exagera; cum simțea c'a făcut efect, îl întindea. Avea în joc o notă, un fel de naivitate specială, care-l făcea numaĭ de cât simpatic. Interpreta tot felul de rolurĭ: țĕranĭ strĕinĭ, ca Rutland, — băețĭ de prăvălie, în *Treĭ craĭ*, — mahalagiŭ

român, Cetățénul turmentat, — gazetar *sui generis*, Rică Venturénu, — bătrânĭ, ca cel din *Olténca*, — și roluri ca Choufleury, ca Tromboli, ca... în sfârșit un bogat talent de compoziție.

Nu trec peste *Scrisórea pierdută*, fără a spune că a avut mare succes.

De piesa acésta, și de o alta, se légă una din cele maĭ marĭ dureri din viața mea.

Tată-meŭ...

Rup șirul vorbeĭ, pentru a-l descrie în câte-va rânduri. Mic de statură, slab, dicțiune desăvârșită, priviri pătrunzătóre, voce răgușită, ca a luĭ Novelli. Cult. Poliglot. Neîntrecut ḑicător de versuri. Juca cu atâta pornire, în cât mulți consideraŭ acésta ca un defect. Artist de detaliĭ. In scenă, nu se ocupa numaĭ de el, ci de toți cari-l înconjuraŭ. Mare *metteur-en-scène*. Juca bine și

comedia de salon, *Acrobatul*, — și comedia farsă, *Les jocrisses de l'amour*, — și dramele mari, *Les enfants d'Edouard*. Rolurile lui favorite: Ludovic al XI[a], Glocester, Arbore, Orseolo, etc. Ca om, să spue d. Carada, — pe care l'a ajutat când erea sărac, — ce inimă bună avea.

Retras din teatru, luase obiceiul ca, mai la tóte representațiile și fără excepție la prime, să vie în cabina mea, pentru a-mi controla îmbrăcămintea, «coafura» și grimele. Dacă erea mulțumit, se ducea în sală și asista la spectacol, urmărindu-mĕ cu atâta atenție, în cât mulți din cunoscuții lui — ca Zenide și Poenaru-Bordea, — își ziceaŭ: «noi, ar trebui să plătim de două ori, căci vedem jucând și pe Aristizza, pe scenă, și pe Dimitriad, în sală». Dacă nu erea mulțumit, mĕ silea să mĕ-mbrac. saŭ să mĕ pieptăn, a doŭa óră, Așa mi-a făcut în Spiridon din *Nóptea*

furtunósă. Se ştie că rolul cere perucă vulvoĭ, costum murdar, cisme ca vaĭ de lume, şorţ verde, etc. Eŭ, aveam costum murdar, aveam şi cisme înnoroĭate şi şorţ reglementar... numaĭ, în loc de pĕr vulvoĭ, îmĭ pusesem nişte plete blonde, buclate, ĭar la obraz eream ca cea maĭ delicată domnişóră de mărităt.

— Ce e asta?.. Cum se póte!.. Ia uitaţi-vĕ hal!.. Vin'o-ncoa!

Şi mĭ-a pus mâna în perucă, mĭ-a sbârlit pletele, mĭ-a scos rumeneala din obrajĭ, m'a murdărit cu creĭon negru, — într'un cuvênt, mĭ-a dat *le physique de l'emploi.*

Tot aşa păţisem la Iaşĭ, maĭ de mult, la începutul carierei. Jucam alăturĭ de el, în *Rabagas*, un băĭat de tipografie. El, nu mĕ observase înnainte de a se începe spectacolul: eream îmbrăcată curat, spălată, pĭeptenată... Ḍic, intrând în scenă, cele câte-va cuvinte din rol şi es,

nebăgată în sémă. In antr'act, vine lângă mine, îmĭ vorbește și, prefăcându-se că mĕ mângâĭe, ca laudă, începe a-mĭ netezi obrajiĭ. Reintru în scenă, în actul urmĕtor, și, pe dată ce apar, tótă sala isbucnește în rîs. Așa manifestație, pe neașteptate, m'a înmărmurit. Mĕ întrebam: ce-am făcut? ce s'a rupt pe mine?.. Sfîrșindu-mĭ paragraful, fuga în cabină, plângând; și acolo mĕ vĕd într'o oglindă. Tată-meŭ, mângâindu-mĕ, mĕ mânjise pe obrajĭ cu funingine.

Ĕst obiceĭ al luĭ de a mĕ controla, și l'a curmat la a 10ª reprezentație a pĭeseĭ *Scrisórea pĭerdută*. In prima jumĕtate a luneĭ Decembre 84, fiind bolnavă, cedasem rolul Zoiței; însănătoșindu-mĕ, n'am apărut repede în nimic, căcĭ începuse seria luĭ *Bocaccio*, — așa că, pe scenă, tată-meŭ m'a vĕdut pentru ultima óră în *Scrisórea pĭerdută*.

Acésta e prima legătură.

A doŭa, e cu pĭesa *Ovidiŭ*.

Intrasem în anul 1885. Jucam rar, dar Dumneḑeŭ mĕ ştie cum, — fiind-că într'o diminéţă din Februarie, tată-meŭ, fără să spue nimĕnuĭ nimic, — dupĕ ce trecuse pe acasă pe la mine şi plecase, fără să mĕ pótă vedea, din cauza unuĭ clopot care nu suna, — dispăruse!

O sĕptĕmână, douĕ, treĭ, patru, — nimic!.. Nicĭ urmă, pe nicăerĭ! Nicĭ o ştire, de la nimenĭ!..

Tocmaĭ pe la jumĕtatea luĭ Martie, dupĕ 6 sĕptĕmânĭ, în timpul representaţieĭ a 4-a a luĭ *Ovidiŭ*, în care nu maĭ eream eŭ, — un suflet milostiv înnainte de a intra în scenă, mĭ-a dat de veste că tată-meŭ a fost găsit înnecat, în Dâmboviţă.

Seria luĭ *Ovidiŭ* s'a întrerupt, — şi iată pentru ce nu păstrez în legătură cu acéstă pĭesă, de cât douĕ marĭ amintirĭ: adeverirea morţeĭ tatăluĭ meŭ, la a 4-a representaţie,

— şi o durere de cap grozavă, la prima; atât de grozavă, în cât, cu tóte că Curtea Regală şi tot Corpul Diplomatic ereaŭ în sală, doctoriĭ teatruluĭ, Marcovicĭ şi Chabudianu, ereaŭ de părere să se amâne representaţia. Maĭ ţiŭ minte apoĭ, ca prin vis, că sala gemea de lume, că aşteptările tutulor ereaŭ marĭ şi că a doŭa ḑi s'a ḑis că pĭesa erea inferióră *Bandùzieĭ*. Póte că opinia avea dreptate şi, în acest caz, cred că agonia monotonă din actul al 4-lea e cauza, — de şi mulţĭ aŭ fost de părere că acel act al 4-lea (devenit maĭ târḑiŭ, prin adaos, al 5-lea) ar fi putut forma o pĭesă singură, sub titlul de *Mórtea luĭ Ovidiŭ*. Dupĕ mine, cauza cea mare a nereuşiteĭ a fost atât «montarea» maĭ mult de cât slabă, cât şi — cum îmĭ scrisese Alexandri, înnainte încă de a sfêrşi pĭesa, — faptul că publicul nu iartă doueĕ succese, unul dupĕ altul.

Amănunt important, mărturisit, după cum se va vedea într'o scrisóre, de însuşĭ autorul: actul morţeĭ luĭ Ovidiŭ, a fost scris înnaintea celorl'alte.

In stagiunea acésta s'a maĭ «montat» şi *Mândrie şi amor*, în care jucam pe Clara de Beaulieu.

Representaţia de închidere, *Nea Frăţilă*.

In primăvara anuluĭ 1885, cam prin Maiŭ, se formézĕ în Bucureștĭ o trupă, compusă din: Amelia Welner-Nottara, Nini Valery, Alexandrina Alexandrescu, Maria Schablowsky, o fostă actriță ieșană, retrasă de mult, — și din: Nottara, Gabrielescu (tenorul), Petreanu, Catopol, Mircea Dimitriad (frate-meŭ) și Gusty, ca regisor și sufleur.

Plecăm, — eream și eŭ între eĭ, — de-a dreptul la Cernăuțĭ, cu urmĕtorul repertoriŭ:

Fôntâna Bandùzieĭ, succes cunoscut;

Choufleury, — în care Nottara juca pe Balandar și Gusty pe Peterman;

Ovidiŭ, actul al II-a, devenit al III-a;

Angelo Malipieri;
Supliciul uneĭ femeĭ, și
Hamlet, actul nebunieĭ.

Ajungênd, prima grijă ne-a fost censura. Ce e drept, nu ne-aŭ făcut neajunsurĭ; cel care citea, doar îșĭ arunca ochiĭ și admitea.

Primirea în oraș, cât se póte de animată, cordială, românéscă. Nu cred să maĭ fi trecut prin Bucovina vre-o trupă română, îmbrățișată cu atât simț național. Numele luĭ Alexandri, succesele luĭ de până atuncĭ, reputația câtor-va din trupă, ne deschidea tóte ușile. Cât am stat în Cernăuțĭ, într'o petrecere am dus'o. Ceĭ maĭ de sus românĭ din Bucovina se întreceaŭ să ne priméscă. Banchet dupĕ banchet. Una din frumósele amintirĭ ale carierei mele.

Ne trebuĭa orchestră pentru *Bandùzia* și pentru *Choufleury*. Imediat, membriĭ societățeĭ Armonia, aŭ format o orchestră de amatorĭ, sub

conducerea luĭ Eugeniŭ Meşeder, secretarul de atuncĭ al Mitropolieĭ.

La representaţiĭ, nu începeam, până nu apărea în sală Mitropolitul Morariŭ Silvestru, — un om blând, bun, desăvêrşit, un adevĕrat păstor. Dacă se juca o pĭesă a luĭ Alexandri, cât ţinea spectacolul, nu se aşeda pe scaun; sta în picĭóre, ca în biserică. Nu numaĭ că nu împĭedica pe ceĭ-l'alţĭ preoţĭ de a veni la teatru, dar le plătea şi locurile, ca şi studenţilor de la seminar.

Erea pe atuncĭ o pleĭadă de tinerĭ: Vasile Morariŭ, fiul mitropolituluĭ, — poetul Stamate, venit din Basarabia, să ne vadă, — Onciul, acum în Bucureştĭ, — Baronul Stârcea, — Flondor, — Mironescu, actualul Episcop de Rômnic, — şi alţiĭ, cari-şĭ petreceaŭ vremea tot printre noĭ, fie la teatru, fie pe unde locuiam, fie la Mitropolie, căcĭ Mitropolitul aprópe ḑilnic ne aştepta cu

pusă masă. Apoĭ, fel de fel de invitaţiĭ la Baronul şi Baróna de Petrino, vechĭ prietenĭ aĭ luĭ Alexandri. Aci am fost prezentaţĭ Baronuluĭ Hurmuzachi şi multora din înnalta societate bucovinénă.

De ce atât succes moral?

Pentru că eream românĭ între românĭ, sub drapelul luĭ Alexandri, cu un repertoriŭ bine ştiut şi încurajaţĭ de Mitropolit, care da exemplu. Intre noĭ şi public, circula cel maĭ cald curent de simpatie. Nu crea unul indiferent. La banchetul de plecare, dat la Mitropolie, aŭ ţinut o oră discursurile.

Succes material nu maĭ puţin. Tineriĭ din Societatea Armonia, se ocupaŭ de tóte, până şi de recuzită. In *Angelo,* aveam nevoe de o cruce, pe care trebuĭa să fie gravat numele «Tisbe». Mi s'a adus una, fórte frumósă, un adevĕrat gĭuvaer; iar a doŭa ḑi, Societatea mĭ-a retrimes-o

ca dar, după ce adăogase, lângă cuvêntul «Tisbe», urmétórea dedicaţie: «Pentru tine», — cuvintele cu cari Catarina — rolul meŭ, — sfêrşeşte un act, când, după luarea narcoticuluĭ, se duce să se róge.

Să ḑic câte-va cuvinte şi despre oraş.

Poetic, pe placul meŭ, aşeḑat pe deal şi pe vale, cu o grădină publică splendidă şi posedând o adevărată comóră: Mitropolia. Frumoasă clădire!.. Am vĕḑut în ea ţesăturĭ atât de fine, în cât nu le-am creḑut lucrate de mână de om. Apoĭ, o sală tótă de marmoră, cu «freşce» pe ziduri, representând bătăliile luĭ Ştefan cel mare.

Fiind-că vorbiĭ de grădina publică, să povestesc o întâmplare:

Erea oprit să se rupă florĭ. Aveam însă mare dorinţă, — obiceĭ românesc, — să înfrângem regula. Unul

din noĭ, rupe câte-va roze, fără să-l vadă nimenĭ. Greutatea însă erea alta; erea că, la eșire, trebuia să trecem pe lângă pavilionul grădinaruluĭ. Cum să le ascundem?.. *Evrika!*.. In fundul jobenuluĭ unuĭ domn. Ne maĭ plimbăm puțin, «cu nevinovăție», și, uitând furtul, pornim spre eșire. In dreptul pavilionuluĭ, grădinarul, care cunoștea pe unĭĭ din noĭ, salută; noĭ, rĕspundem; domnul «cu jobenul» se descoperă... și începe o plóĭe de trandafirĭ.

Tabloŭ!..

Intr'altă ḑi, m'am îmbrăcat țĕrănește,— costumul cu care jucasem în *Nea Frățilă*, — am cumpĕrat un coșuleț cu fragĭ și l'am dus la Mitropolie.

— Ce vrea țĕrăncuța aĭa? a întrebat Mitropolitul, zărindu-mĕ de la o feréstră. Vĕd că are fragĭ de

vêndare. Să-ĭ dea 10 crăiţarĭ şi s'o cheme încoa.

Când am intrat şi m'a recunoscut, nu mĭ-a maĭ dat crăiţariĭ, dar m'a oprit la masă.

Plecăm din Cernăuţĭ, conduşĭ la gară de tótă românimea. Florĭ, lacrămĭ, strigăte, sgomot, batiste, «la revedere», «ura!» — tot dicţionarul.

Oprire la Botoşanĭ. In drum, nu vorbisem de cât de Bucovina,— până s'a năpustit asupra trenuluĭ o furtună, care ne-a spart gémurile vagonuluĭ.

In noul oraş, prima representaţie, iar *Fôntâna*. Ce alt-ceva am fi jucat, când, de la Dorohoĭ la Severin, nu se vorbea de cât de ea, — cum s'a vorbit în aceştĭ din urmă anĭ de *Cyrano*.

A doŭa ḑi, dejun în onórea mea, la d-l Ionică Ciolac. In capul scăreĭ, m'aştepta stăpâna caseĭ, îmbrăcată

în alb, avênd în drépta și stânga douĭ copilașĭ, douĭ îngerĭ. «*C'est ce que j'ai de meilleur à vous offrir*», mĭ-a ḑis, arătându-mĭ copiiĭ. In salon, un quatuor de admiratoare ale autorului *Blandùzieĭ:* d-rele Alisa și Adela Cananăŭ, d-na Samurcaș și d-na Ulea. Seara, la club, bal dat de Societatea Israelită.

Douĕ ḑile în urmă, serată, iar la d-na Ciolac.

De câte orĭ am citit, de atuncĭ încoa, primirile ce li se fac artiștilor «*bons pour l'Amérique*», — mĭ-am adus aminte de succesele nóstre din vremurĭ. E însă o deosebire: în primirile moderne, predomină elementul material, banul; odinióră, altul fiind publicul, predomina simțimêntul. Și tot în legătură cu aceste amintirĭ, rĕsfoindu-mĭ impresiile, constat că în cariera mea, aceea ce nu m'a părăsit nicĭ o dată a fost norocul de

a fi totdeauna simpatică tutulor, şi maĭ ales femeilor.

Din Botoşanĭ, cu aceleaşĭ regrete, la Iaşĭ.

Aci, jucăm în Teatrul cel mare, ţis «Teatrul de la deal», — clădit pe locul unde e aţĭ Universitatea. Tot acolo jucasem în 1873, la primul meŭ angajament, sub direcţia luĭ Aslan.

Ce-am simţit când m'am revĕţut pe scena pe care începusem, nu ştiŭ să spun, nu pot. Ştiŭ însă că multă vreme mĕ arsese dorinţa de a mĕ reîntórce în Iaşĭ şi de a rejuca în acel teatru. Maĭ ştiŭ iarăşĭ că în prima séră a acestuĭ turneŭ de «revenire», într'un antr'act, a venit pe scenă, să mĕ felicite, un domn Constantiniu, şi, cum l'am zărit, l'am recunoscut: aceluĭaşĭ domn, pe la 74, când umbla prin Bucureştĭ să angajeze actorĭ pentru Iaşĭ, ĭĭ propusesem, modestă, să mĕ angajeze

și pe mine și-mĭ rĕspunsese, strâmbându-se: «nu pot, drăguță! porțĭ ochelarĭ». (Iĭ purtam de la vêrsta de 16 anĭ).

Mĭ-a venit să-ĭ ḑic: «veḑĭ, domnule, că ochelariĭ nu strică?»; dar l'am lăsat și ĭ-am primit laudele, cu aceeașĭ plăcere cu care ieĭ un medicament.

Eream în toĭul vereĭ. Lume puțină. Incasărĭ... cât să nu pĭerdem; succes moral, nespus. Printre entusiaștĭ, ereaŭ Veronica Micle (care putrețește la Mônăstirea Vĕratic), și Al. C. Cuza. De la amêndouĭ păstrez câte o poezie, trimésă în florĭ.

Ideal visat de Shàkespeare, tóte mințile răpeștĭ,
Reflectând, oglindă vie, patimele omenești,
Și de-ajuns va fi de-acuma lumeĭ róbă să te vadă
Pentru ca, pe vecĭ robită, la genunchiĭ tĕĭ să cadă.

A. C. Cuza.

Te-aud, te vĕd şi nu pot spune:
Eştĭ interpretul, saŭ anume
Fiinţa care a trăit
In mintea geniuluĭ, care
Visat-a făr' de-asemănare
Un tip ce-n lume n'a găsit?

Veronica Micle.

Ba pe Cuza atât îl impresionasem în *Hamlet* şi în *Fôntâna,* în cât, — probabil creḑêndu-mĕ «inteligentă ca un tenor», — a refuzat a-mĭ face cunoştinţa.

— Vreaŭ să rĕmân sub impresia că am vĕzut pe Ofelia şi pe Geta, — rĕspundea el, ca scuză.

Intorcându-mĕ în Bucureştĭ, găsesc o scrisóre a luĭ Alexandri, care începea:

«Iţĭ mulţumesc, Getto, că mĭ-aĭ cântat versurile în dulcea Bucovină, vesela grădină».

Erea recunoscător Alexandri, fiind-că erea mare. Cu timpul, sim-

ţimêntele alese aŭ scăḑut în raport direct cu pătratul netalentuluĭ.

De altmintrelĭ, pentru Alexandri, — care, de când m'a vĕḑut întâĭ şi până a dispărut, mĭ-a fost prieten, — am avut o admiraţie, pe care mórtea luĭ mĭ-a prefăcut-o în cult. De câte orĭ trecea prin Bucureştĭ, descindea la Broft saŭ la Bulevard, şi mĕ chema să-mĭ citéscă ce scrisese în lipsă. Imĭ făgăduise un rol în *Desrobirea ţiganilor*, o pĭesă cu un subĭect care-l ispitea. Multe versurĭ mĭ-a citit, versurĭ rĕmase inedite, din vinovata indiferenţă a Mecenilor. Altora, li se publică, dupĕ mórte, tóte elucubraţiile; luĭ, care-a dat limbeĭ româneştĭ o formă; luĭ, privighetórea, care a cântat o vĭaţă întrégă, — ce i s'a maĭ publicat, dupĕ ce-a tăcut pentru totdeauna?..

Un *Imn către sóre*, mĭ-a atras maĭ ales admiraţia. Cânta sórele, ca tot ce póte fi maĭ bine-făcător pe lume;

căcĭ, ca și luĭ Goethe, ĭĭ plăcea mult lumina. Odată întrebându-l ce numĕr are odaĭa în care sta la otel, mĭ-a rĕspuns: «unde veĭ vedea maĭ multă lumină, acolo să intri».

Și-n lumină a trăit, — lumina glorieĭ; în lumină a murit,— lumina lunceĭ din Mircești. Vestea stingereĭ sale mĭ-a venit într'o ḑi de August, — 22 August 1890 — ḑi splendidă, plină de vĭață.

Nu știŭ de ce, par'că mĭ-erea necaz că nu se stinge și Sórele, odată cu Poetul.

Iată câte-va din scrisorile sale, pe cari, împreună cu manuscrisul pĭeseĭ *Ovidiŭ*, le-am dăruit Bibliotecei V. A. Urechiă, din Galaţĭ:

Mehadia, Iulie 1884.

Scumpă Getta,

Iţĭ daŭ acest titlu pân'ce, graţie luĭ Ovidie, veĭ purta numele de Ju-

lia; — însă, ca să pot rechiema din noeanul seculilor trecuţĭ acele umbre dispărute, îmĭ trebue puterĭ ce sper să câştig în apele luĭ Ercul. In urma cureĭ ce fac, voiŭ merge la Sinaia unde póte m'oiŭ apuca de lucru.

Nu mĕ mir de primirea graţiósă ce v'aŭ făcut Regina, căcĭ Castelul Peleşuluĭ este un cuĭb de minunĭ artistice şi de regală ospeţie. Regina ştie se preţuească talentul, şi a probat'o prin amabilitatea ce v'aŭ arătat.

Vestea despre lucrarea dramatică întreprinsă de Urechiă, m'a bucurat, căcĭ îmĭ place a vedea tinerimea lucrând cu entuziasm pentru teatru. Dar apropo de teatru: am auĝit că Direcţia voeşte să începă viitórea stagiune prin *Fôntâna Blandusieĭ*. De este adevĕrat, doresc ca piesa să se reprezinte cu îndreptările ce am

introdus, când a fost să o daŭ la tipar.

O artistică strângere de mână.

Mehadia, 1 August 1884

Dragă Getta,

Ca cea maĭ bună probă de bună plecare, spre a-ţĭ îndeplini dorinţa, autorisez pe Manolescu să jóce rolul luĭ Gallus în Blandusia.

Cât pentru *Ovid*, mĕ gêndesc mult la el, însă pân' acum nu am reuşit a-mĭ forma un scenario... de care sĕ fiŭ mulţumit.

Răbdare!..

Reintrarea luĭ Manolescu la teatru şi presenţa d-eĭ Bârsescu în luna luĭ Mart, la Bucureştĭ, mi-'or prileji póte o combinaţie dramatică maĭ largă; — vom vedea.

Maĭ şĕd aice treĭ sĕptĕmânĭ; apoĭ voiŭ veni la Bucureştĭ, ca să vorbesc cu Cantacuzin, despre deco-

rul actuluĭ al II-a și apoĭ voiŭ petrece tótă luna luĭ Septembre la Sinaia.

Mehadia, 3 August 1884

Scumpă Getta,

Ți-am primit portretul și l'am admirat în privirea pozeĭ și a costumuluĭ, nu însă și în privirea asemănăreĭ, care lasă mult de dorit.

De și aicĭ sunt prea ocupat cu băile și cu primblările hygienice și nu am timp să fac versurĭ, mĕ gândesc cu drag la Ovidie și la Julia, nepóta de fată a luĭ August; voesc sĕ fac din acest rol ceva încă maĭ pasionat decât Getta, și sper să'ți pregătesc un succes încă maĭ mare. — Când ?..

Asta depinde de la capriciul muzeĭ... Trebue dar să nu fim nerăbdătorĭ, ci să așteptăm venirea copiluluĭ pe lume în cele maĭ bune

condiţiĭ, căcĭ *nicĭ mie nu'mĭ maĭ este ertat a scrie banalităţĭ nicĭ d-tale a juca roluri neînsemnate.*

Dă-mĭ detailurĭ asupra campanieĭ dramatice ce aţĭ întreprins la Sinaia împreună cu Nottara, şi nu te sfii a'mĭ spune ce doreştĭ.

Mirceştĭ, 24 Oct. 1884.

Iubită Getta,

Nu ştiŭ din care împrejurare, scrisórea d-tale şi broşura întitulată *Romeo şi Julieta* aŭ sosit aicĭ abia de treĭ ḑile ; sĕ vede că ele s'aŭ oprit să se odihnéscă puţin la Roman, saŭ póte la Mărăşeştĭ, pe care funcţionariĭ poşteĭ îl confundă câte-o dată cu Mirceştĭ. — Am rĕsfoit broşura în trécăt şi mărturisesc că, de şi traducerea póte să fie exactă, însă mi s'a părut că întregul eĭ, cu scene în proză, în versurĭ albe şi în versurĭ rimate, ar produce marĭ

dificultăți pentru studiul rolurilor, și nu ar obținea succesul luĭ Hamlet; — afară de acésta sunt pasagiurĭ care trebue saŭ șterse, saŭ prelucrate... Cine ar cuteza să întreprindă o asemenea lucrare? Cine ar avea curajul să se atingă de Shakespeare? Eŭ unul, nu. —... Nu mĕ ating de cele sfinte... și dar vin a declara că'mĭ este cu neputință să îndeplinesc cererea ce miaĭ adresat.

Cerce Manolescu, care a tradus pe Hamlet într'un mod satisfăcĕtor, și póte că, consultându-vĕ împreună, veți reuși a adapta pe scena nóstră traducerea luĭ D. Ghica.

Cât pentru mine, ferindu-mĕ de acéstă grea sarcină, mĕ restrîng în cercul ocupațieĭ mele favorite, lucrând drama luĭ Ovidiŭ.

De-mĭ va ajuta Dumneḑeŭ, sănătatea și împrejurările, sper să o mântuĭ în iarna acésta și póte chiar

să o pun pe scenă în luna luĭ Martie. Rolul Iulieĭ și al luĭ Ovidiŭ vor avea o importanță mare și, atât d-voastră cât și luĭ Manolescu, v'or da prilej de a desvolta frumósele talente ce posedați.

Am început de la sfîrșit, și am scris scena cea de pe urmă a pĭeseĭ; ea va stórce câte-va lacrimĭ publiculuĭ, căcĭ însumĭ eŭ am fost uimit în unele pasajurĭ.

In *Independența română* am cetit că piesa luĭ Ventura are mare succes. — M'am bucurat pentru el, pentru public și pentru teatru, — și am trims autoruluĭ complimentele mele.

O sărutare părintéscă de autor.

Mircești, 9 Nov. 1884.

Ma chère Getta,

Réjouissez-vous ; la pièce d'Ovide avance à grands pas. J'ai ouvert

les robinets et les vers coulent de source, avec une abondance telle que si nulle interruption facheuse ne survient, j'atteindrai rapidement le moment où l'auteur écrit le mot *Finis,* au bout de son oeuvre.

La pièce est en quatre actes, au lieu de trois. Dans chacun, vous avez des scènes très belles, où vous serez superbe. Tachez donc de conserver précieusement votre santé, pour que nous puissions remporter une belle victoire au commencement du mois de Mars.

Je vous parle de victoire, ma chère amie, avec une presomption assez juvénile; mais parviendrai-je à me soutenir à la hauteur de la Blandusia? Ne dira-t-on pas que je baisse? C'est là mon tintouin.

Bah!.. je compte sur votre talent et... vogue la galère.

Tout à vous.

Paris, 31 Decembre 1885.

Dragă Getta,

Incheiŭ anul acesta, scriindu-ţĭ câte-va rînduriĭ, pentru a'ţĭ ura de sĕrbătoriĭ îndeplinirea tuturor dorinţilor şi a te felicita de succesele ce obţiĭ la Iaşĭ.

Aĭ întreprins un lucru greŭ dar meritoriŭ, acela de a reda vĭaţă teatruluĭ naţional din Moldova, şi sper că veĭ reuşi, căcĭ dacă o rîndunică nu face vara, câte odată o singură artistă, prin talentul sĕŭ, ridică pe camaraḑĭ la nivelul sĕŭ şi scapă o stagiune teatrală de amorţire.

M'am bucurat că aĭ transplantat în Iaşĭ pe Horaţiŭ şi pe Ovidiŭ, acum abandonaţĭ în Bucureştĭ şi îţĭ mulţumesc ca autor şi ca iubitor de literatură dramatică.

In capitală, dilettantismul musical a stîrșit de a pune în grea cumpănă pe bieții societarĭ, carĭ, după cum mi se scrie, aŭ puține beneficiurĭ a a împărți. Gr. Cantacuzin și-au dat dimisia... Pentru care motiv însă? Nu știŭ. Cine va fi numit director în locul lui? Mister!..

Poate Stăncescu.

Aveți earnă siberiană p'acolo; aice, avem ploĭ, negurĭ și umezeală și căminurĭ, cari fumézĕ cât Pașa de la Rusciuc. N'am fost la nicĭ un teatru de când mĕ aflu reîntors în Paris; probă că îmĭ convine maĭ bine să'mĭ petrec serile în casă. Maĭ mult mĕ atrăgea teatrul nostru din Bucureștĭ. D-na Alexandri îți trimite complimente afectuóse și îți dorește ca și mine coroane și ovațiunĭ.

Ion Ghica a fost la Paris și au petrecut vre-o opt ḑile cu noĭ.

Salve!

Mîrceşti, 21 Septembre 1886.

Iubită Getta,

Vestea reintrăreĭ D-tale între societariĭ teatruluĭ mare m'au bucurat fórte mult. Eată-te în sfîrşit iar la locul ce ţi se cuvine şi pe care l'aĭ căpătat prin anĭ de lucru şi prin talentul necontestat ce poseḑĭ. De acum pas înainte, întovărăşită de aplauḑele publiculuĭ, pentru desvoltarea arteĭ dramatice şi satisfacerea dramaturgilor !

Eŭ sper că voiŭ relua condeiul în earna ce vine şi mĕ voiŭ gândi la *artista mea favorită,* când voiŭ întreprinde o nouă scriere în versurĭ.

V. Alesandri.

Intrând într'altă stagiune (85—86), Direcţia Cantacuzino-Stăncescu combină drama, cu opera şi opereta.

La deschidere, *Lucia.* Urméză *Hamlet.* Dupĕ *Hamlet*, iar *Lucia.* A patra, *Fôntâna.* Apoĭ, intră-n rênd opereta, cu *Giroflé*, alternată când cu opera, — afiş neschimbat,—când cu drama, care tocmaĭ la 15 Octobre dă o premieră, *Fecĭóra de la Orléans;* aşa că, de la 1 Octobre până la 1 Ianuarie, representaţiile se ţin şir; în treĭ lunĭ, numaĭ vre-o ḑece serĭ aŭ fost libere.

Fecĭóra de la Orléans, tradusă de Iacob Negruzzi, s'a «montat» dupĕ

stăruinţele directoruluĭ de scenă, Teodor Aslan.

Am desfăşurat pentru studiarea acestuĭ rol, — *impus* de Direcţie, — atâta stăruitóre muncă, câtă n'am pus pentru ḑece alte roluri. Pe lângă ostenéla ce trebuea să-mĭ daŭ, ca cu orĭ-care rol, am luat ca profesor pe un fost regisor german, Bettelheim. Şése săptĕmânĭ, sub explicaţiile luĭ, — prin cari, pe de o parte, aflam interpretarea dată de germanĭ, iar pe de alta mi se lămureaŭ comentariile diferiţilor autorĭ, — şése săptĕmânĭ, mĭ-am învĕţat rolul vers cu vers, cuvênt cu cuvênt, cum învaţă un elev al Conservatoruluĭ. Scena cu Ducele Burgundieĭ, adi'-urile din actul prim, monologul din al 4-a, scena urmĕtóre cu Lionel, şi mórtea, — le repetam ḑilnic, până când căḑeam, extenuată. Pentru duelurile, pe cari Iónа d'Arc trebuia să le aibă în

scenă, — fiind-că nu știeam nicĭ să țiŭ spada în mână, am luat un maestru de scrimă. Și până în ajunul representațieĭ n'am avut odihnă.

Pĭesa s'a jucat cu o distribuție cum nu se putea maĭ bună:

Isabeau de Bavière, — d-na Vermont-Ventura, care a desfășurat o emoționantă putere dramatică.

Agnès Sorel, — Maria Vasilescu, cadră.

Regele, — Manolescu, asemenea unuĭ Christ, când apărea la procesiune, sub baldachin.

Ducele Burgundieĭ, — Ion Petrescu, considerat deja ca actor de sémă.

Carol al VII-a, — Nottara, al căruĭ joc nu mi-l maĭ aduc aminte.

«Montarea», cum nu se maĭ vĕduse la noĭ. Figurație numerósă; mișcările mulțimeĭ, bine stabilite; costumele, spedele și armurile, nouĭ, aduse din streinătate ... în sfĕrșit, se făcuseră cheltuelĭ marĭ.

In zadar!... Pĭesa n'a plăcut.

Cine erea de vină?... Eŭ, insuficientă, din punctul de vedere al fiziculuĭ? Saŭ publicul nostru, refractar repertorĭuluĭ clasic german, maĭ ales pe atuncĭ? Inclin pentru acéstă din urmă presupunere, fiindcă, — afară de *Hoțiĭ* și, întru cât-va, *Luisa Miller*, — nicĭ o «importație» nemțéscă n'a fost bine primită. Afară de acésta, orĭ-cât de insuficient ar fi fost fizicul meŭ, el nu putea avea o importanță decisivă în succesul pĭeseĭ, — cu atât maĭ mult, cu cât asupra interpretăreĭ nu ni se putea aduce nicĭ o învinuire, nicĭ mie, nicĭ celor-l'alțĭ. Maĭ mult; cele treĭ scene capitale, cu Ducele de Burgundia, cu Lionel, și în fața morțeĭ, le-am jucat ast-fel, în cât doctorul Marcovicĭ, cunoscător reputat, — dupĕ spectacol, ĭ-a ḑis directoruluĭ:

— *Ce crapaud* (sic) *est extraordinaire.*

Pĭerind pĭesa de pe afiș, după 4 representaţiĭ, — s'a hotărât să se monteze *Romeo și Julia.*

Iar discuţiĭ!.. In lipsa directoruluĭ, d-l Stăncescu, — care știea câtă ostenélă îmĭ dasem cu rolul Julieĭ, — îmĭ făgăduise să facă loc pĭeseĭ imediat după *Fecióra* și ţineam la acésta, și în nerăbdarea de a juca pe Julia, și ca o «revanșă» a nesuccesuluĭ, către care nu mĕ împinsese de cât d-sa, impunêndumĭ rolul.

Romeo erea tradus din englezește de Dumitru I. Ghica. Cu tăeturile,— pe cari Alexandri declarase a nu îndrăsni să le facă — se însărcinase d-l G. Steriad, membru în Comitet, consultând textele germane.

Vine prima repetiţie. Directorul Cantacuzino, întors din strĕinătate, îmĭ face cunoscut că nu-mĭ póte da

rolul Julieteĭ, de óre-ce, — fără a avea ştire de cele ce hotărâse d. Stăncescu, în lipsă-ĭ, — îl făgăduise d-neĭ Ana Popescu-Manolescu. Odată cu acésta, îmĭ arată şi o altă traducere a pĭeseĭ, făcută de însuşĭ Manolescu, după textul prescurtat de Rossi, — ceea ce, fie ţis în fugă, stabileşte că e vechiŭ obiceĭul actorilor de a traduce pĭese, momiţĭ de ceĭ 5%.

Insist pe lângă Director, arătându-ĭ că am studiat rolul cu Ellen Terry; că traducerea luĭ Manolescu după o altă traducere, nu se póte compara cu a luĭ Dumitru Ghica; că promisia d-sale erea contrabalanţată de promisia făcută mie ... în sfârşit, fiindu-mĭ cu neputinţă să-l conving, mĭ-am pĭerdut răbdarea şi nu ştiŭ ce ĭ-am ţis. El, mĭ-a bătut cu pumnul în masă; eŭ, drept ultimă replică, am eşit, trântind uşa.

Ţece minute in urmă, trimiteam

Direcţieĭ din Bucureştĭ, o hârtie, demisia, — iar Preşedinteluĭ din Iaşĭ, o telegramă: «propun angajament 500 leĭ pe lună».

In aceeaşĭ séră, — propunerea fiind imediat primită, — plec la Iaşĭ, unde, chiar a doŭa ḑi, deschid stagiunea, cu *Ovidiŭ*.

Preşedinte al Comitetuluĭ erea Verussi, un mare iubitor de artă, artist el însuşĭ. Acesta, împreună cu societariĭ, încântaţĭ de venirea mea — căcĭ ereaŭ siguri că le voĭ spori mult reţetele, — hotărâsc, la facerea contractuluĭ, să-mĭ dea, peste angajament, câte douĕ beneficĭuri pe lună.

Şi am intrat în stagiune.

Innainte de a arăta repertorĭul, să vorbesc, pe cât m'ajută memoria, de stâlpiĭ de-atuncĭ aĭ teatruluĭ moldovean.

Bălănescu, — comic, cu care cam aduce aḑĭ, ca fizic, Ion Niculescu. Mare talent. Cultură superioară.

Bun profesor. Familie distinsă. Educaţie alésă. Excesiv de delicat. Incapabil de o faptă josnică. Cinstit. Prieten sincer. Incepuse teatrul în Bucureştĭ. Venise la Iaşĭ, adus de Pascaly. Nu erea mediocru în nicĭ un rol. Calitatea de căpetenie, naturalul. Il prindeaŭ şi costumele, şi haĭna négră. Efectele comice, nu le baza pe mimica exagerată, saŭ pe mişcărĭ dezordonate, ci pe felul de a ţice. Printre rolurile luĭ de căpetenie: Marecat, Mercadet, d-rul Tolosan din *Amicĭi falşi*, Moulinet din *Mândrie şi amor*, Postum din *Fôntâna*, Saint-Godens din *Dama cu camelĭi*.

Luchian, — comic-*charge*. Te făcea să rîdĭ, cum apărea. Avantagiĭ fizice atât de marĭ, în cât la 60 de anĭ juca comicĭ naivĭ şi ingenuĭ. Intonaţiĭ inimitabile. Când îmĭ ţicea în *Haĭdĭ cu nunta*, în care jucam o contesă: «închipueşte-ţĭ, dómnă, că mĭ-am

pĭerdut lămâiţa», mĕ porneam pe un rîs, de nu maĭ puteam vorbi. Bine crescut. Relaţiĭ alese. Prieten cu Alexandri. Pictor distins. Citit. Insurat cu Gabriela, o actriţă retrasă, renumită în timpurĭ prin frumuseţe, prin voce, şi prin aceea că a creat o mulţime de rolurĭ din repertorĭul Millo-Alexandri. Am jucat cu el fórte rar, căcĭ evita repertorĭul noŭ, probabil din cauza memorieĭ care nu-l maĭ ajuta să înveţe, — spre deosebire de Bălănescu, care, din contra, prefera pĭesele nouĭ. Calul de bătae: Jocrisse.

Galinò, — june-prim şi *grand premier rôle*. In tóte interpretările luĭ, predomina studiul. Elegant, distins, — *un vrai prince*. Atât erea de manierat, în cât, dacă eşea din rolurile de nobilĭ, păcătuea, — căcĭ ĭĭ lipsea avêntul. Profesor la Conservator. Rolurile luĭ: Ţarul din *Ţarina*,

Prinţul din *Rabagas*, Horaţiŭ din *Fôntâna*, etc.

Hasnaş, — tênĕr, frumos, natural, în flóre. Juca nu comicĕ, ci amorezĕ. L'am vĕḑut pentru prima óră în ducele de Bligny din *Mândrie şi amor*, şi imediat mĭ-a venit ideea să joc cu el *Romeo* şi *Dama cu camelĭi*. Avea pe atuncĕ o mare calitate: eleganţa. Se maĭ ḑicea că cântă frumos; nu l'am auḑit.

Ca femeĭ, puţine şi puţin de ḑis. Elena Laşcu, Lutza Botez şi Atena Georgescu, — acésta din urmă remarcabilă în câte-va comediĭ, ca *Nóptea furtunósă*.

Intre aceştia, am jucat tótă stagiunea 85—86.

Repertorĭul: *Ovidiŭ, Fôntâna, Romeo şi Iulia, Fata bancheruluĭ, Mândrie şi amor, Dama cu camelĭi, Trecătorul* (tradus de Volenti), *Mônăstirea de Castro, Caterina Howard.*

Mônăstirea de Castro mĕ silesce să mĕ opresc, pentru a arăta că în ea a debutat d-ra Aglae Teodoru.

Cât am jucat în Iași, președintele Comitetului, Leon Negruzzi, N. Volenti, Al. Xenopol, — care pe atunci da adeseori niște serate literare strălucite, — Societatea Junimea și întréga societate ieșană se întreceaŭ, care de care, nu să mĕ admire; cuvêntul propriŭ e altul: să mĕ resfețe. Mai citez pe d-na și d-rele Casimir — de la cari am luat lecții de mandolină, pentru Caterina Howard, — pe cele trei frumoase Mavrogheny, pe Corina Rizu — născută Urechia, mórtă în împrejurări dramatice, — pe d-na Catargiu, d-ra Conta, d-ra Adela Xenopol, d-na Amfilohi și nu mai știŭ câte.

Simpatia cea mai mare însă o inspirasem Alexandrinei Roznovanu, *une grande dame* în tótă puterea cuvêntului. Auḑise pe noră-sa, năs-

cută prințesă Wogoridi, — mai târdiŭ d-na Greceanu, — vorbind într'una de mine, și, curiósă, a venit într'o séră, la teatru, așa cum erea, în căruciorul în care o imobilizase paralizia. Drept aplauze, invitație, pentru a doŭa ți, la un prânz, care numĕra printre comesenĭ pe prințul Wogoridi și frații Mavrocordat.

Din acea ți, în fie-care sĕptĕmână, fiind-că nu se putea «deplasa», mĕ chema de-ĭ recitam versurĭ, în princiarele serate, pe cari le da. Eream plătită întreit: o admirație măgulitóre, «caș-urĭ» de câte 500 de leĭ și darurĭ de milionar, — precum un colier în formă de șérpe, cu corp de turcoaze, cap de rubine și gât de smaragde. Adăogând plóia de florĭ ce primeam, tot la acele serate, de la d-nele Weisengrün, Neuschotz, Racoviță și Elena Donicĭ, o pianistă fără sémăn, — las să se judece cât eream de sĕrbătorită.

De la d-na Donicĭ am păstrat, până acum câţĭ-va anĭ, o nepreţuită mantie, de mătase albă, ţesută cu aur, pe care am dăruit-o luĭ Mounet-Sully; iar de la d-l Volenti urmĕtórele versurĭ:

Printre negurile vĭeţeĭ jalnice şi-ntristătóre,
Nópte désă de durere şi de-amare sbucĭumărĭ,
Ca o jèrbie de raze, vin, spre-a nóstră alinare,
De la cer de sus pornite şi de vĭaţă dătătóre,
Ale arteĭ desfătărĭ.

In timpul acesta, la Bucureştĭ, se reluase *Hamlet*, cu d-na Popescu-Manolescu în rolul Ofelieĭ, şi publicul, după cum am spus, o primise, ca şi cum n'ar fi fost nicĭ o deosebire între valorile interpretărilor nóstre. Revoltată, — eream încă tênĕră! — de atâta... inconstanţă, ca să nu ḑic altfel, am respins în nenumĕrate rênduri propunerile ce-

mĭ făcea V. A. Urechia, membru în Comitet, de a mĕ reîntórce. Speranţa însă că voĭ ceda, ĭ-a făcut să amâne cu maĭ bine de o lună «premiercle» câtor-va pĭese, în cari-ar fi urmat să joc, precum: *Kean, Marţial* şi *Pygmalion.*

A urmat chiar un proces, deschis de Direcţie, care-mĭ cerea dĕspăgubirĭ, pentru pagubele aduse teatruluĭ, prin plecarea mea. Tribunalul, — dupĕ pledoariile favorabile mie ale avocaţilor Danielopol, Grădişténu şi Haralamb Fundăţénu, — a respins, ca nefundate, pretenţiile Direcţieĭ.

In Italia, vara, după sfârșitul stagiuneĭ.

Văd pentru prima óră pe Eleonora Duse, în *Fedora,* la Genua. M'a impresionat mult în scena morțeĭ și prin felul cum rupea mânușile, după întrevederea cu Loris, din actul al 2-lea. Juca, ca și acum, cu nervii. Începuse să aibă reputație; însă nimenĭ nu prevedea că va ajunge celebritate.

De la Genua, m'am îndreptat spre Brescia, pentru a mĕ întâlni cu varămea, Elena Teodorini; erea în apogeŭ și o rugase Ponchelli să creeze *Gioconda.*

De-acolo, la Venezzia, unde am petrecut câte-va ḑile cu Adela Bor-

ghi, neîntrecuta Carmen. Mult am rîs amêndouĕ, într'o séră! Mâncam, pe terasa de la Lido. La o altă masă, o dómnă făcea fel de fel de gesturĭ dezordonate, pentru a-şĭ avantagĭa o colecţie de cel puţin 15 inele, care de care maĭ sclipitóre. Borghi îmĭ ḑice: «O veḑĭ? trebue să fie primadonă». «Eŭ mĕ prind că e ovreică», ĭĭ rĕspund. Cincĭ minute în urmă, întrebam pe un impresario: — Ce e dómna? — Americană? — Nu; israelită. — Şi ce face? E măritată? Pare a fi bogată. — E primadona unuĭ teatru german.

In drumul spre ţară, m'am oprit la Viena, să vĕd, la Burg, pe celebra Wolter.

Se juca *Machbet*. Erea fenomenală. In scena somnambulismuluĭ, mima întreg omorul. O sĕptĕmână întrégă m'a urmărit figura eĭ.

Am maĭ vĕḑut-o şi în *Messalina*, unde nu erea maĭ prejos. Atitudi-

nile, gesturile, seducţiunea din scenele de amor, dramatismul din actul morţeĭ, — capo-d'opere!

Ca s'o apreciez şi maĭ bine, ĭ-am scris, solicitând o audienţă. M'a primit, într'o vilă de lângă Viena, unde locuia sub numele de «baróna von Sulivan», pare-mi-se. Şi-n vila aceea, ce lux! Ce obĭecte de artă! Ce bibliotecă!... Mult cântatele cabinete de lucru ale artiştilor francezĭ, ar fi rĕmas mult înnapoĭ. Iar ea, Wolter, ce afabilitate, ce maniere, ce blândeţe şi, peste tóte, ce simplitate!...

Avea, ca parteneră de forţa eĭ, pe Sonnenthal şi pe Lewinsky, cari făceaŭ furorĭ în Carl şi în Frantz Moor, din *Hoţiĭ*.

Din trupa Burguluĭ, făcea parte şi d-ra Bârsescu; însă nicĭ atuncĭ, nicĭ altă dată, n'am vĕḑut-o jucând.

In Septembre urmĕtor, obligaţiile de familie, maĭ mult de cât stăruinţele Direcţieĭ, mĕ decid să reintru în Societatea dramatică din Bucureştĭ, cu un plus lunar de 400 de leĭ.

Pentru deschidere, *Fôntâna*. Dupĕ ea, *Severo Torelli*, tradus în versurĭ de T. M. Stoenescu. Cu tóte silinţele luĭ Nottara şi ale luĭ Manolescu, pĭesa n'a ţinut afişul. Restul interpretăreĭ trebue să fi fost cauza. Aşa credea şi Gion, cu care asistam la prima representaţie dintr'o lojă, — loja No. 5, mĭ-o aduc aminte. El vĕduse pĭesa luĭ Coppée la Paris, şi, fără să facă paralel între artiştiĭ de acolo şi ceĭ de la noĭ, ironiza cu

glume nereŭtăcióse părţile slabe ale fie-căruia.

Tocmaĭ în Lelia din *Sulivan*, apar eŭ cu un rol noŭ. Nottara, devenit de mult egalul luĭ Manolescu şi întru cât-va rival, — ceea ce le erea spre bine, căcĭ îĭ stimula, — a făcut din rolul principal o merituósă creaţiune. Presa mĕ împărtăşea tot cu atâta merit, lăudându-mĭ gingăşia cu care jucasem şi insistând asupra strigătuluĭ caracteristic, pe care-l dam în actul final, când Sulivan se întórce de la duel.

Dupĕ *Sulivan*, reapar în Clara de Beaulieu, în Ofelia şi în Geta.

Cam pe la Crăcĭun, se «montéză» *Crima celebră*. Pĭesa fiind tradusă de Manolescu, nu mi se dă rol de cât întâmplător, în ultimul moment, când cer eŭ însămĭ pe al Valentineĭ, refuzat de douĕ camarade, sub cuvênt că nu e destul de important.

O paranteză, — ca să atrag atenţia că, pe vremile acelea, importanţa consta în strigăte, lacrămĭ, saŭ alte asemenea efecte; în timpiĭ din urmă, ea a început a se măsura cu cântarul; aşa că aḑĭ, pentru majoritatea actorilor, un rol nu e important, de cât când hârtia pe care e scris cântăreşte cel puţin un kilogram.

Printre interpreţiĭ *Crimeĭ celebre*, afară de Manolescu în eroŭ, s'aŭ maĭ distins: Ion Petrescu, în Chamborand, — Petre Velescu, în falşul Mornas, — şi d-na Vermont-Ventura. Maĭ ales Petre Velescu se întâlnea în acest rol cu un succes, care făcea trio cu alte douĕ repurtate de el în Jacques din *Douĕ orfane* şi în Don Cesar din *Ruy-Blas*.

Cam în acelaşĭ timp, s'a reluat *Chiriţa în Iaşĭ*, cu Millo. Nu-mĭ daŭ părerea asupra talentuluĭ acestuĭ mare artist; prea s'aŭ scris multe.

Subliniez numaĭ că învinuirea ce ĭ-aŭ adus mulțĭ, de a nu fi atacat și repertorĭul clasic strĕin, mi se pare greșită; din cât l'am vĕḑut jucând, și l-am vĕḑut mult, mĭ-am format convingerea că bine a făcut de n'a eșit dintr'un anume cerc de rolurĭ; și totdeodată cred că într'adins a făcut acésta, pentru a-și păstra originalitatea, devenind maĭ târḑiŭ, în istoria teatruluĭ nostru, un adevĕrat Molière al Românilor. Într'adevĕr, cine l'ar fi putut împĭedica de a juca orĭ-ce? Neîncercarea de a juca pe clasicul *Avar* al luĭ Molière, erea decĭ o vĕdită abținere, iar nu o témă de nereușită, — căcĭ el dovedise că are mijlóce pentru a-l interpreta, cu ocazia întrupăreĭ unuĭ alt avar, de aceeași speță, însă într'o altă pĭesă, neclasică.

In legătură cu numele luĭ Millo, maĭ e și o altă pĭesă: *Bunul odiniórĕ*, adorabila comedie a luĭ Mur-

ger. Jucam cu el, Manolescu şi eŭ, şi jocul luĭ atât ne fermeca uneorĭ, încât întârdiam replicele. In povestirea luăreĭ drapeluluĭ, el, mic şi gros, devenea 'nalt, mare, eroŭ, uriaş, — atâtea calităţĭ dramatice avea.

Spre încheere, ca un omagiŭ, desmint svonurile pătimaşe răspândite asupra caracteruluĭ sĕŭ. Mie cel puţin, şi ca director de scenă, şi ca prieten, şi ca tovarăş de carieră, şi ca profesor, — în tóte mĭ-a fost bun şi sincer. Consider ca un blestem epitetul de «secătură», pe care i l'aŭ aruncat unĭĭ. Maĭ întâĭ, avea un dar preţios: erea delicat. — Avis!.. Şi cât spirit fin punea în conversaţia luĭ! Dar suvenirurile! Dar filosofia, care reeşea din cea maĭ mică glumă!.. El e cel ce-a definit costumul de baletistă «un costum, care începe fórte jos şi se sfârşeşte

fórte sus». Tot cu el am avut eŭ urmĕtorul dialog:

— Domnule Millo, a murit... cutare. Te ducĭ la înmormêntare?

— Amica mea, eŭ, dac'aşĭ putea, nu m'aşĭ duce nicĭ la înmormêntarea mea.

Trecând *Chiriţa în Iaşi*, cer Direcţieĭ, să respecte marea condiţie cu care primisem să reintru în teatru: să mi se dea rolul Julieteĭ. Mi s'a dat, şi, pentru că Manolescu refuza de a-mĭ fi partener, Cantacuzino, dupĕ recomandaţiile luĭ Bengescu-Dabija, a angajat pe Hasnaş. Acesta, — înnainte de a juca pe Romeo, rol în care n'a prea plăcut, de şi avea fizicul cerut, — a apărut în Armand din *Dama cu camelĭĭ*, iar în urmă, a înfăţişat pe La Tremouille, din *Patrie*.

Inc'o parenteză, înnainte de a trece la alt-ceva. Atrag atenţia elevelor

mele că roluluĭ Julieteĭ i se pot da două interpretărĭ: una, ingenuă, pentru o actriță cu fizic debil, cu figură dulce, cu voce duiósă, cum e, bunióră, ață, d-na Giurgea și cum l'am jucat și eŭ, în primiĭ anĭ; alta, dramatică, pentru cine se știe că are mască, accente în voce și avênturĭ mișcătóre, cum erea Ellen Terry, — și cum l'am jucat eŭ în urmă.

Maĭ departe, *Patrie*. Pare-mi-se însă că, înnaintea eĭ, am jucat în *Denisa*, unde aveam toțĭ succes, afară de Manolescu, mult inferior luĭ Costescu, în rolul luĭ Bardannes.

Prima din *Patrie*, la 1 Februarie 1887. Studiĭ îngrijite. Speranțe marĭ. Duel,—artistic,—între Nottara și Manolescu, Rysoor și Carloo, două caractere opuse. Intre eĭ, ducele d'Alba, Ion Petrescu, impunător. In actul conspirațieĭ, lumina uneĭ lanterne, arată publiculuĭ pe Ionas Clopotarul, bine jucat de un debutant, Băilescu.

Representaţia s'a sfîrşit la 2½ nóptea, în presenţa Regineï, — pe care trăsura Curţeï, din ordin de sus, venise de douĕ orĭ s'o ia.

Cât pentru rolul meŭ, Dolorès, îl clasez printre cele maĭ obositóre. Şi în actul al 2ª, între Carloo şi Rysoor, şi în al 3ª, la ducele d'Alba, şi în ultimul, când mĕ simt descoperită, trebuea să-mĭ presăr repeḑiciunea vorbireï cu atâta variaţie de accente, în cât, la sfîrşitul spectacoluluĭ, eream sdrobită. Avêntul nebun de la fine, nicĭ nu l'am putut obţine, de cât dupĕ o sĕptĕmână de repetiţiĭ, numaĭ asupra acesteï scene, câte 5—6 pe ḑi.

Cum trece *Patrie*, d-na Vermont-Ventura, rĕŭ sfătuită, cere să se jóce *Medea*. Ḑic «rĕŭ sfătuită», pentru-că publicul de atuncĭ nu admitea unuĭ actor, orĭ-câte calităţĭ ar fi avut, să-şi ia rĕspunderea unor asemenea roluri, dintr'o dată. Privind acéstă chestiune maĭ pe larg, e greşit şi

dăunător sistemul, devenit regulă, de a face salturĭ. Afară de fórte rare excepţiĭ, decepţia e inevitabilă. Nicĭ Rachel, nicĭ Sarah, nicĭ Mounet, nicĭ atâtea alte somităţĭ, — nicĭ, la noĭ, Manolescu, Nottara, etc., — n'aŭ început cu *Hamlet,* saŭ cu *Hoţiĭ.* Talentul, orĭ-cât, cere cultură, ca şi fizicul desvoltare. D-na Vermont n'a ţinut sémă de tóte acestea şi greşéla i s'a rĕsfrînt asupra întregeĭ carierĭ. Acésta însă nu-ĭ micşora talentul, şi nu-ĭ putea lua plasticitatea, o plasticitate sculpturală, — transmisă fiiceĭ sale, Marioara Ventura, fina şi eleva mea. Mórtea a luat pe mamă prea de timpuriŭ.

In aceeaşĭ séră cu *Medea,* s'a jucat *Gringoire,* pentru întoarcerea luĭ Costescu de la Paris, unde făcuse studiĭ. El, Gringoire; Nottara, Ludovic; eŭ, Loysa.

Nu mult în urmă, apar în Desdemona. Cunoscătoriĭ, recunosc ime-

diat în mine pe Desdemona dintr'un tablou aflat în Palatul Dogilor. O rochie albastră *en velours de Gênes*, împodobită cu dantele, broderii și «brocard» galben de Venezzia. Rețeaua de pe cap, coróna și tot corsagiul erau presărate cu pietre scumpe. Ca interpretare, dacă n'aș fi avut avantagiul fiziculuĭ și-al voceĭ, n'aș fi primit rolul, pentru-că, nicĭ atunci, nicĭ acum, nu cred că Desdemona ar putea ispiti pe o artistă, — afară numaĭ pentru onórea de a juca o eroină a luĭ Shakespeare.

Othello n'a avut succes, și sunt convinsă că s'ar fi întâmplat altfel, dacă Manolescu ar fi jucat pe Maur, iar Nottara pe Iago.

A urmat *Neron*. Manolescu nu negligease nimic, pentru a-l reda perfect. Două erau maĭ ales notele, pe cari le introdusese bine în caracter: ferocitatea și frica de mórte. Ca înfățișare, el, care pe scenă părea tot-

deauna frumos, isbutise să-şĭ compue o mască şi un corp desgustător. Atingea culmea, în scena vedeniilor, din actul final.

Eŭ, în Actea, — rol, care, maĭ târdiŭ, la Viena, mĭ-a atras laude, — nu mĭ-aduc aminte de cât că, dupĕ actul al 4^a^, mĭ-am vĕdut peplum-ul sfîşiat. Il rupsesem în scena, în care îĭ reproşez luĭ Neron tóte crimele, sfîrşind cu cuvintele:

— Una câte una, 'mĭ-aĭ sfîşiat tóte fibrele inimeĭ!..

Mĭ-aduc aminte şi cuvintele traducătoruluĭ, Titu Dunca:

— Aĭ jucat *con una vera furia.*

Cam peste o sĕptĕmână, *Francillon,* succesul Parisuluĭ. Presa aristocrată, lăudându-mĭ bogăţia şi gustul toaletelor, făcea, între Bartet şi mine, o măgulitóre comparaţie.

Treĭ representaţiĭ din *Francillon,* o reapariţie în *Don Juan de Marana* şi o alta în *Denisa,* aŭ pus culme

oboseleĭ mele și m'aŭ doborât, bolnavă. Erea inevitabil. Printr'o stagiune atât de încărcată, nu maĭ trecusem pân'atuncĭ. Jucasem de 54 de orĭ în 15 piese, din carĭ 9 nouĭ. Și roluri de tot felul: ingenue, în *Hamlet, Sulivan, Romeo, Gringoire* și *Othello;* june prime, în *Fôntâna, Mândrie și amor, Crima celebră, Denisa* și *Don Juan; grands premiers rôles,* în *Patrie* și în *Neron;* cochete, în *Dama cu camelii* și în *Francillon;* ingenuă tragică, în *Medea.*

Bóla, m'a pornit în strĕinătate, să consult doctorii.

In trecăt, m'am oprit la Florența, atrasă de o representație de gală, în care jucaŭ Rossi, Salvini și Pezzana. Ce să maĭ ḑic!

De la Florența, — la Paris, prin Nizza.

Innainte de a face consultul, — care mĕ temeam că mĕ va exila cine știe la ce băĭ, — am vĕḑut vre-o câte-va pĭese:

1⁰. *Ventre de Paris,* la «Théâtre des Nations», cu geniala Marie Laurent.

Prima pĭesă de Zola, pe care-am vĕḑut-o eŭ. Remarcabilă, prin realismul punereĭ în scenă.

2⁰. *Renée*, cu Brandès și Duflos.

Brandès m'a emoționat, iar Duflos, fără vină, m'a făcut să rîd, din pricina unuĭ spectator *farceur*, care, auḑind pe amorez că-ĭ ḑice iubiteĭ, ca o consolare, după ce păcătuise: «*Renée, nous ne sommes pas coupables*», — a găsit de cuviinţă să-ĭ răspundă din sală: «*non! c'est le chat*».

3). *Les beaux messieurs de Boisdoré*, de George Sand, la Porte Saint-Martin. Segond-Weber juca un «travesti», iar pe eroŭ Dumaine, renumitul Dumaine, despre care citisem minunĭ și care — când l'am văḑut urît, bătrân, diform, enorm, — par'că mĭ-ar fi ḑis: «*voyez!.. voyez des ans l'irreparable outrage*», și m'a făcut să plâng.

Consultul avênd loc, m'am dus, precum hotărâseră, la Charcot. Charcot, m'a trimes într'un institut de hidroterapie, la Bonn. La Bonn, m'am supĕrat, nu știŭ de ce, pe doctorul-șef, și am întrerupt cura, plecând

să-mĭ biciŭesc nerviĭ în plimbărĭ. Prima haltă la Neuwied, unde am avut onórea a prînzi la Princesa de Wied, mama Regineĭ. De la Neuwied, la Königstein, care, dupĕ spusele Princeseĭ, vindecase pe mulţĭ neurastenicĭ. Intr'adevĕr, în vre-o 6 sĕptĕmânĭ, mĭ-am venit în fire şi, ca tratament de convalescenţă, am trecut la Ems, unde am făcut cunoscinţă cu Jenny Gross, Rejana Berlinuluĭ. In sfîrşit, întoarcere în ţară, cu oprire la Viena, pentru a auḑi câţĭ-va cântăreţĭ, la Operă.

Altă stagiune. Alt director, — Stăncescu.

La deschidere, *Ovidiŭ*. Alexandri revĕduse pĭesa, adăogându-ĭ un act la început, introducând în acțiune pe Corina și făcând câte-va tăeturĭ, în actul morțeĭ. Sub privigherea luĭ Odobescu, punerea în scenă fu de astă dată maĭ îngrijită. Decorul din actul I, cu trecerea luneĭ printre norĭ, a făcut efect. Aceeașĭ distribuție și aceeașĭ interpretare. Publicul, maĭ bine primitor; totușĭ, pĭesa n'a ajuns nicĭ odată succesul *Fôntâneĭ*.

Urmară câte-va reluărĭ, întrerupte de o pĭesă nouă: *Frica de bucurie*. Frosa Popescu, în rolul mumeĭ, —

Manolescu în marinar, — Hasnaş, în Octav, şi Ana Popescu-Manolescu în Matilda, egalaŭ, dupĕ spusele tutulor, pe ceĭ cari creaseră rolurile, la Comedie; Ion Petrescu, bătrânul Noel, fu comparat cu Got, iar eŭ, mĭ-am făcut din Blanşa un rol favorit, şi nu l'am cedat până în 96, când, nu ştiŭ de ce, — probabil din amor propriŭ, — l'am jucat pentru ultima óră, imediat dupĕ Reichemberg (venită în turneŭ) şi nimenĭ n'a ḑis că rĕŭ am făcut.

Ca povaţă, fac atente, pe cele cari vor voi să interprete acest rol, că e unul din cele maĭ grele. Trebue să i se dea o ingenuitate a parte, plină de finețe şi cu nenumĕrate trecerĭ de la un sentiment la altul. Il consider ca *une pierre de touche;* de aceea, la Conservator, orĭ de câte orĭ găsesc o elevă cu un talent delicat, i-l daŭ să-l studieze.

31 Octobre, *Don Carlos.* — Eream

treĭ: Nottara, marchizul de Pozza, — Manolescu, Don Carlos, — eŭ, Eboli, — treĭ cari ne luptam De la Marion Delorme, nu maĭ abordasem un asemenea rol, *de grande coquette dramatique.* Rol antipatic, ḑiceaŭ multe camarade; rol splendid, dupĕ părerea mea. Plin de variaţie, de pasiune şi de efecte. Greŭ, prin duplicitatea caracteruluĭ. Cerea aceea ce francezii numesc *ampleur,* calitate pe care o câştigasem prin experienţă, prin studiĭ, şi prin vêrstă, aşa că criticiĭ, — din cari citez pe Laurian, Odobescu şi Negruzzi —, nu-mĭ maĭ putură imputa aceea ce într'adevĕr îmĭ lipsise 6 anĭ maĭ nainte, în Marion Delorme.

28 Noembre, *Ura.* — Incă o pĭesă care nu merita să cadă!.. Din nenorocire, traducătorul, a greşit distribuţia, cu rea voinţă, dând luĭ Nottara pe Orso, care i se potrivea

luĭ Manolescu,— iar pe cel potrivit luĭ Nottara, l'a trecut luĭ P. Velescu.

Cum îmĭ motivez părerea că dacă Manolescu ar fi jucat pe Orso, ar fi fost maĭ bine?

Iată cum: Manolescu avea foc în vorbire, avea expansiunĭ, cari «antrenaŭ» publicul, avea convingerea celor ce spune, avea, cu un cuvênt, acea putere de comunicativitate, pe care e fapt recunoscut că Nottara — de și artist mare — n'o are. Și neisbânda pĭeseĭ m'a mâhnit nespus, din douĕ puncte de vedere: întâĭ, fiind-că o consider superióră *Patrieĭ;* al doŭilea, fiind-că, stimulată de Frosa Popescu — superbă în rolul mumeĭ,— isbutisem să fac din Cordelia o creație. Pentru a mĕ pătrunde de pasiunea ce domina caracterul roluluĭ, citisem tot rĕsboĭul dintre Gelfĭ și Gibelinĭ. La facerea costumuluĭ, consultasem nenumĕrate estampe, aduse din strĕinătate de Odobescu

și Gion. Repetam nu numaĭ ḑiŭa, ci și nóptea, după representaţiile Opereĭ.

Amănunt: în actul al 3ᵃ, în faţa bisericeĭ, când găsesc pe Orso printre răniţĭ, cu atâta furie ĭ-am dat lovitura de pumnal, în cât, de și îmbrăcat în zale, l'am rănit adânc.

21 Ianuarie, *Francesca da Rimini*, de Silvio Pellico, și *Vinceneta*. — De astă dată, nu s'a maĭ întâmplat ce se-ntâmplase cu *Ura;* Nottara a fost admirabil în Lanciotto, ca și Manolescu în Paolo și I. Petrescu în Guido. Eŭ, pentru Francesca, avusesem de model pe Pezzana. Costumul, îl copiasem după un mozaic, aflat într'o biserică din Ravena. Fiind-că Paolo, vorbind de mine în actul al 3ᵃ, ḑice «frumósă ca un vis», dasem o deosebită atenţie măşceĭ, și cum, — fără pretenţie de a fi fost frumósă, — pe scenă, figura totdeauna mĕ avan-

tagĭa, în séra aceea am realizat comparaţia luĭ Paolo.

Vinceneta, erea un rol de un gen absolut opus. In cincĭ acte din Francesca, avusesem a face cu un *grand premier rôle;* în acest al 6ª, representam o ţĕrăncuţă. Erea o sforţare primejdioasă, de care însă nu mĕ temeam; din potrivă, căutam asemenea contraste, nu spre a mĕ arăta, ci spre propria mea mulţumire. Rĕmâne o întrebare: reuşeam? Rĕspund prin urmĕtórea observare: dupĕ ce jucam pĭese ca *Francesca,* tóte camaradele, cari rîvneaŭ la ingenuităţĭ, îmĭ declaraŭ, felicitându-mĕ, că astea sunt rolurile în cari excelez; cele cari nu puteaŭ juca de cât în dramă, procedaŭ invers, sfătuindu-mĕ, dupĕ pĭese ca *Vinceneta,* să nu maĭ joc de cât ingenuităţĭ. Subtil calcul!

Ca şi în *Francesca*, «ansamblul» *Vincenetei* erea perfect. Luptaŭ toţĭ,

și luptaŭ nu din invidie, ci cu scop frumos: înnălțarea teatruluĭ. Convingerea care ne însufleța, erea imposibil să n'o transmitem și spectatorilor. Pe nicĭ unul din noĭ nu-l preocupa rețeta. Cu sala plină saŭ gólă, noĭ tot una tremuram la intrarea în scenă. Nu e vorba, Manolescu, — o spun pentru ceĭ cari urmăresc cu deamănuntul istoria teatruluĭ nostru, — nu intra o dată în scenă, fără să se închine.

Tot pentru istoria teatruluĭ, desgrop un lucru uĭtat: lojile de pe scenă. Aveaŭ póte câte un mic inconvenient, întâmplător; în general însă, aduceaŭ artiștilor un mare serviciŭ, căcĭ stabileaŭ o comunicație strînsă, directă, între ceĭ cari jucaŭ și direcția care controla; se știeaŭ supraveghĭațĭ de aprópe. Și maĭ aduceaŭ și un alt serviciŭ, póte maĭ mare: țineaŭ pe scenă artistele cari nu jucaŭ, așa în cât

le făcea *şi lor* un bine, neexibându-le în sală, *şi publicului*, care nu se distra în timpul spectacolului, audându-le criticele. In sfêrşit, un al treilea avantagiŭ, nu maĭ puţin mare : iĭ sileaŭ pe toţĭ să facă şcólă. A asista la spectacol, erea o datorie. Tineriĭ, urmăreaŭ interpretarea, iar artiştiĭ formaţĭ le-o lămureaŭ. Nimenĭ nu ḑicea, ne cum începătoriĭ: «e! ce să maĭ vĕd pe cutare! n'am ce-nvĕţa de la el!...» Intre acte, observaţiile severe ale unuĭ Odobescu, laudele moderate ale luĭ Stăncescu, bine-voitórele aprecierĭ ale luĭ Cantacuzino, ironiile chiar rĕutăcióse ale pesimistuluĭ G. Steriad, entusiasmul luĭ Gion şi bună voinţa luĭ Ascanio, care pe atuncĭ urmărea teatrul cu maĭ multă dragoste, — cât bine ne-aŭ făcut, şi noĕ, şi arteĭ!...

Trecând *Francesca*, îndrăsnesc o nóuă încercare; să joc, în aceeaşĭ

séră, două ingenuităţĭ, în două pĭese: una, Lelia din *Sulivan,* o aristocrată mândră şi elegantă; cea-l'altă, Vinceneta, un copil inconşcient, de o fórte mare putere dramatică. Incercarea n'a fost greşită.

Spre sfêrşitul stagiuneĭ, — după ce reapărusem în *Hamlet*, *Fôntâna* şi *Mândrie şi amor*, — d. Slavicĭ presintă directoruluĭ Stăncescu o pĭesă, *Gaspar Grazziani*, luată sub aripa Academieĭ. O citeşte d. Maiorescu *însuşĭ*. Efectul citireĭ: fórte frumósă ca limbă românéscă, slabă ca lucrare dramatică. Insă, pentru că literatura nóstră trebuia încuragĭată, s'a hotărât ca pĭesa să se pue în studiŭ, cu cât maĭ multă îngrijire.

Jucam o fată de negustor evreŭ, — Sarah, — rol asupra căruĭa Odobescu îmĭ atrăsese atenţia să nu-ĭ daŭ obicĭnuitul accent ovreesc. Şi mĭ-am ales atuncĭ o frază, care se

repetă de multe orĭ în pĭesă, ca o întrebare-refren ce-mĭ adresez mie-însămĭ: «ce te privește, Saro? ce te privește?...» Acesteĭ fraze îĭ dam o așa intonație, — într'o uşóră gamă crescândă, -- în cât, dupĕ prima representație, mulțĭ îmĭ imitaŭ felul de a o ḑice, cum ar fi repetat o arie, prinsă dintr'o operetă.

Costumul meŭ... Apropo' de costum, pe Vasilésca, — Sultana Validee, — de treĭ orĭ a silit-o Odobescu să și-l schimbe, pentru că nu erea bine ales.

Costumul meŭ, fiind-că eream mică de statură, nu voĭam cu nicĭ un preț să-l admit, așa cum mi-l schițase Odobescu, din pricina șalvarilor. El însă susținea că altfel e imposibil. Noroc că, dupĕ multe cercetărĭ, am găsit, într'un album istoric, un costum al uneĭ femeĭ din Levant, compus din: cămașă albă,

subțire, brodată cu trandafiri, — dalmată verde, — eșarfă roșie, — pantofi galbeni, — turban roșu și alb, împodobit cu perle. Cam multe culori, dar se combinaŭ estetic . . . și Odobescu a renunțat să mai pledeze pentru șalvari.

Piesa, după cum se prevĕduse, n'a prins.

Ultimul meŭ rol noŭ din stagiune, *Maria Stuart*, pe care l'am jucat mai mult ca să-mi stêmpĕr necazul ce-mi pricinuise direcția de scenă, influențând să nu mi se dea Amalia din *Hoții*. Nu trec peste el, înnainte de a-mi pune întrebarea, pe care mi-am pus-o și atunci, când l'am jucat: cum erea îmbrăcată Maria Stuart, în ziua morței? Sunt trei versiuni: întâia, adoptată și de Schiller, îmbracă pe nenorocita regină într'un vestmênt alb, cu corónă pe cap, cu crucifixul în mână și as-

cunsă pe jumĕtate de un zĕbranic negru; a doŭa, considerată ca fantastică, o îmbrăcă în roşu, cu tot fastul uneĭ ceremoniĭ regale; a treia, — fixată într'un cunoscut tabloŭ, atribuit celebruluĭ pictor Mytens,— vorbeşte de o rochie négră de catifea, cu guler alb, ondulat dupĕ moda timpuluĭ, — de o dantelă albă pe cap, prinsă iarăşĭ dupĕ moda de atuncĭ,— şi de un vĕl tot alb, care o acoperă de sus până jos; cu acest costum, juca Modjeska. Eŭ, am ales pe cel indicat de Schiller, pentru că, din cercetările făcute, m'am convins că acesta e costumul cel istoric, — dupĕ cum cel puţin pretind scrierile apărute cu ocazia uneĭ exposiţiĭ de obĭecte istorice, organizată de Institutul arheologic din Londra.

O trupă — compusă din: Ana Popescu (despărțită de Manolescu), Verona Almăgeanu, Alexandrina Alexandrescu, Elena Petrescu, Elisa Orloff, eŭ, Ion Petrescu, Ion Niculescu, Vasile Alexandrescu, Teodor Petrescu, Băilescu și alțiĭ, sub conducerea luĭ Manolescu, — plécă în *tournée*, în țară, în primăvara anuluĭ 1888.

Repertoriul: *Hamlet*, *Fôntâna*, *Intrigă și amor*, *Orfaniĭ regimentuluĭ*, *Mama sócra*, *Douĭ sergenți*, *Mórtea civilă*.

Orașele: Pitești, Brăila, Galațĭ, Iașĭ.

Afacerile merg bine în cele treĭ d'intâĭ; slab, aprópe rĕŭ, în ultimul

Jucam în grădina Tivoli, pe lângă actualul Liceŭ. Ploŭa maĭ în tóte serile. Lumea, în mare parte plecase. Câțĭ ereaŭ în oraș, veneaŭ; dar ce folos!... Cheltuelile ereaŭ prea marĭ. Angajațiĭ nu se mulțumeaŭ numaĭ cu entusiasmul... așa că Manolescu fu silit să desfacă trupa, în deficit, — și să formeze o alta, numaĭ cu actorĭ din Iașĭ.

Plecarăm cu acésta la Botoșanĭ, unde se schimbară lucrurile. Ni se scriea din împrejurimĭ, de la moșiĭ, cu câte 4-5 ḑile înnainte, să oprim lojĭ. Jucam în teatrul cel vechiŭ, cu douĕ etaje, — aḑĭ părăsit. Atâta lume, în cât eream siliți să repetăm pĭesele.

A mers bine, până când, dupĕ vre-o lună, repertorĭul prea mic ne-a constrîns să plecăm.

In cotro?.. Auḑisem minunĭ de Kișineŭ. Haĭdĭ la Kișineŭ!..

Micĭ pregătirĭ,—o scrisóre de re-

comandaţie a luĭ Alexandri către un avocat de acolo, Kiriak, şi o alta către un basarabean avut, Vârnav, — pas'-pórtele... şi pe drum.

Fel de fel de peripeţiĭ! De şi avusesem grija să censurăm pĭesele la Consulatul rus din Iaşĭ, — unde erea Consul De Giers, nepotul mareluĭ Giers, — ajunşĭ în Kişineŭ, trebui să ne supunem uneĭ nouĭ censurĭ, făcută de Poliţie. Reprezentaţiile aveaŭ loc în circ. Ca şi la Viena, eream obligaţĭ să terminăm spectacolul înnainte de 12, — precum şi începutul, trebuia să aibă loc exact la ora anunţată pe afiş.

Prima, *Hamlet*. A doŭa, *Mândrie şi amor*. A treia, *Douĭ sergenţĭ*. A patra, urma să fie *Fôntâna*. Domnul Kiriak însă, pe al căruĭ ajutor ne bizuiam, departe de a semăna celor din Cernăuţĭ, ne sfătui să renunţăm la acéstă idee, sub cuvênt că în Kişineŭ sunt fórte puţinĭ românĭ şi

chiar aceia sunt fără dare de mână, așa că pe public curat românesc nu ne putem sprijini. Într'adevĕr, nu numaĭ că fórte puținĭ românĭ veneaŭ la teatru, dar, lucru de necreḑut, când întâlneam câte unul pe drum, îĭ erea fricĕ și să ne salute, dar să ne vorbéscă. Afară de Vârnav, unul singur, poetul Stamate, — pe care am spus că l'am cunoscut în Bucovina, — a avut curagĭul de a nu-și ascunde prietenia, asistând la tóte representațiile și presentându-ne jurnaliștilor ruși, cari ne sfătuiaŭ să ne ducem la Odessa și la Kiew, unde pĭesele din repertorĭul nostru eraŭ cunoscute și am fi putut face afaceriĭ. Manolescu, nesimțindu-și trupa destul de bine pregătită și nefiind nicĭ încuragĭat de reṭetele din Kișineŭ, — se temu și se hotărâ să ne întoarcem în ṭară.

Ne trebuea însă cel puțin o reṭetă

bună, ca să urnim căruța. Ce să jucăm ? Nu știŭ cine și-a adus aminte de *Baba Hârca,* pĭesă cunoscută Basarabenilor, de la alte trupe improvizate, cari se repeḑeaŭ din când în când de la Iași. De furia censureĭ nu ne temeam, căcĭ pĭesa, de și era originală, avea musică, și pĭesele «cu cântece» se bucuraŭ de indulgență.

Nenorocirea însă erea alta; erea că aveam potcóvele, dar n'aveam calul, — adică n'aveam pĭesa. Disperați, ne-am adunat într'o séră și, până la ḑiuă, din memorie, am scris-o. Eŭ, care jucasem pe Ofelia, pe Luisa Miller și pe Clara de Beaulieu, am «ruculat» pe Viorica, iar fostul Hamlet făcea triluri, în rolul luĭ Vlad. Bine ar fi fost să fi petrecut publicul pe sfert din cât am petrecut noĭ între culise!

Produsul representațieĭ, 1100 de ruble, — afară de alte 400, pe cari

ni le-a dat Vârnav, ca preț al lojeĭ. Și ne-am întors la Iași. Tótă lipsa nu durase douĕ sĕptĕmânĭ.

Innainte de a pleca, în séra ultimeĭ representațiĭ, eŭ, miópă, îmĭ simțisem privirile atrase către o stea mare, care scânteĭa la rampa uneĭ lojĭ. O stea în lojă! Ce putea fi?.. Un briliant de 25.000 de leĭ, prins pe inelul din degetul unuĭ domn.

Cât am jucat în Kișineŭ, Gion, prin nenumĕrate scrisorĭ, nu înceta a ne sfătui, — pe Manolescu și pe mine — să ne întórcem în Bucureștĭ, demonstrându-ne că acolo ne e locul. Imposibil, — căcĭ încheĭasem cu Al. Sutzu, președintele comitetuluĭ teatral din Iașĭ, un contract pentru tótă stagiunea care urma. Condițiile fie căruĭa: 1000 de leĭ lunar în cursul representațiilor și 500 pe timpul repetițiilor. Acest contract, bine înțeles, ne silea să ne retragem din

Teatrul Național din București, — ceea ce și făcurăm, înnaintându-ne demisiile către Caragiale, noul director general.

Caragiale a pus, ca rezoluție: «se resping demisiile și se acordă congediurĭ de câte un an».

Începurăm decĭ, la Iașĭ, repetițiile pregătitóre stagiuneĭ 88-89, stagiune care s'a deschis fórte târdiŭ, din cauză că sala, — o sală nóuă, Pastia, — nu erea gata.

Repetițiĭ fórte active. Manolescu, numit director de scenă, erea spaĭmă. Prin supremația ce-ĭ dase Sutzu, tot ce făcea el erea bine făcut și experiența îl învĕțase că amenda e cel maĭ eficace corectiv al actoruluĭ. 100 de leĭ, pentru un rol refuzat; 200, pentru întârdiere la spectacol; 50, pentru o lipsă nemotivată de la repetiție. Un raport înnaintat de directorul de scenă, să fi venit tóte

influenţele din lume, Direcţia nu-l punea la dosar. *A bon entendeur!..*

Am dis repetiţiĭ «fórte active». Precizez: patru pe ḑi. Şi se repeta mult maĭ serios de cât acum, când, chiar gagiştiĭ, dupĕ douĕ repetiţiĭ, protestézĕ, iar la a treia îşĭ însuşesc dreptul de a lipsi. Din potrivĕ, conşcienţĭ de datoria lor şi de scopul teatruluĭ, eĭ singurĭ cereaŭ repetiţiĭ suplimentare. Manoleseu, neînduplecat pe scenĕ, cum eşea în culise, erea glumeţ, prietenos, *bon enfant.* Cât le trebuia pentru a fuma câte-o ţigarĕ, nu conteneaŭ glumele şi anecdotele. Şi-a durat mult acest obiceiŭ al trupeĭ din Iaşĭ de a fi exactĕ la repetiţie, de a munci serios, de a nu eşi cu rolurile ameţite ; a durat până maĭ deună-ḑĭ, când aŭ început *Piraţiĭ din America* şi alte bombe negustoreştĭ, anunţate prin afişe de 10 metriĭ, publiculuĭ totdeauna amăgit, — cu autorizaţia

unor Președinți, cari sunt departe de a semăna luĭ Sutzu.

S'aŭ format în timpul acesteĭ stagiunĭ vre-o câți-va artiștĭ: Penel, devenit publiculuĭ din ce în ce maĭ plăcut, — C. Ionescu, clasat aḑĭ la Iași printre ceĭ d'intâĭ, — Verona Almăgeanu-Kuzinsky, fórte respândită în repertorĭul din urmă.

Stagiunea s'a deschis cu *Don Carlos.*

Distribuția: Pruténu, regele Filip, — Ionescu, marchizul de Pozza, — Manolescu, don Carlos, — Aglae Teodoru-Pruténu, Regina, — eŭ, Eboli.

«Montarea», insuficientă, — pe o scenă ridicul de mică, cu decorurĭ ca vaĭ de lume. In schimb, excelentă interpretare. Mĭ-o aduc aminte cu plăcere pe d-na Aglae Pruténu, duiósă, demnă, resemnată, în rolul Regineĭ. Atât de dulce îĭ

erea vocea, în actul al 4^a, când mĕ ierta, pe mine, Eboli, — în cât fraza «cum! n'am să-mĭ maĭ vĕd regina?..», ĭ-am spus-o plângând; mi se părea că într'adevĕr mĕ despart de cine-va, pentru totdeauna. Dupĕ spectacol, mĭ-am ḑis: iată un talent, pe care se va sprijini mult timp teatrul din Iaşĭ. Şi nu m'am înşelat.

Tot la prima din *Don Carlos*, a avut loc o întâmplare, — care va demonstra şi maĭ bine, cât de înrădăcinat erea în toţĭ simţimêntul datorieĭ. — Aveam în trupă pe Nunuţa Orloff, o copilă de 3—4 anĭ, pe atât de precoce atuncĭ, pe cât a fost de ingrată maĭ târḑiŭ. Juca pe Infanta. E în pĭesă o scenă, în care Regele, căutând în scrisorile Regineĭ, găseşte un medalion şi-n furia ce-l cuprinde, îl trânteşte jos. Pruteanu, a avut se vede un moment de distracţie şi, în loc să-l

arunce jos, l'a aruncat pe masă, tot între scrisorĭ. Infanta, — care trebuia să-l găséscă şi să i-l arate, ḑicându-ĭ: «veḑĭ ce portret frumos?.. — intră, se uită pe jos... nu-l vede. Regele, ca şi replicanţiĭ din culise, observând greşéla, aşţéptă să vadă urmările. Infanta îl întrébă cu ochiĭ; el, tot cu ochiĭ, ĭ-arată masa. Infanta pricepe, se duce la scrisorĭ, ia medalionul şi-ĭ ḑice «veḑĭ ce portret frumos?», însă cu aşa ton supĕrat, cu atât reproş, în cât Pruténu a trebuit să urce spre fund, ca să nu-l vadă publicul rîḑênd. Apoĭ,—parte şi maĭ caracteristică, — într'o urmĕtóre scenă, când Infanta avea să-ĭ ḑică Regineĭ: «mamă! mamă! s'a umplut de sânge!..»,— distrată, saŭ indispusă de întâmplarea de maĭ 'nainte, strigă numaĭ odată «mamă» şi adaogă imediat: «sânge». Greşélă de nimic, căcĭ sensul era acelaşĭ. Totuşĭ, pe dată ce-a eşit în culise, a început

să se bată cu pumniĭ în cap, exclamând: «vaĭ de mine! vaĭ de mine!.. Ce o să-mĭ facă Manolescu c'am greșit!..»

Dupĕ *Don Carlos*, am jucat *Rĕzvan și Vidra*, spre norocul luĭ Manoliu, căcĭ și-a găsit în Sbiera un rol de succes. De asemenea, Arcelénu în moș Tănase, P. Alexandrescu în Răzeșul, Pruténu în Hatman, precum și, în Vulpe, un óre-care Ghiță Dumitrescu, — un comic-*charge*, care ține minte că, într'un rol de amorez, în loc să-și pue la butonieră o flóre, și-a pus o créngă întrégă de salcâm înflorit.

Dupĕ *Rĕzvan, Denisa, Francillon, Dama cu camelii, Otrava (l'Assomoir), Kean, Bucuria caseĭ, Regina Margot*, etc.

In séra representației acesteĭ din urmă pĭese, Manolescu primi, dupĕ actul întâĭ, o telegramă, care-ĭ vestea mórtea mamă-si, — de cancer, bóla

care l'a luat și pe el, după 4 ani. Sutzu, vru să întrerupă spectacolul; el, ca exemplu, se opuse. Și continuă a juca pe Coconas, un spadasin comic, — rîdênd pe scenă, podidindu-l plânsul în culise. O iubise mult pe mamăsa, pentru că, atunci când tată-sĕu îl gonise de acasă, fiind-că se făcuse actor, — ea îl primea, nóptea, pe ascuns, și-i da să mănânce, saŭ îl ajuta bănește.

Stagiunea s'a terminat după câteva reprize, ca: *Hamlet, Luisa Miller, Bomba, Mama sócra (Procès Voradieux), Orfaniĭ regimentuluĭ.*

In cursul eĭ, douĭ studenți entusiaști, Liciŭ și... un altul, hotărâră să devie actorĭ. A făcut bine cel d'întâĭ; cel-l'alt...

La Bucureștĭ, — imediat.

Caragiale, — sub a căreĭ direcţie se «montase» frumos *Manevrele de tómnă*, — ne propune să renunţăm la restul congediuluĭ și să jucăm până la sfêrșitul stagiuneĭ. (Cea din Iașĭ, se sfêrșise maĭ repede). Pentru că ar fi fost nedrept să intrăm ca societarĭ, luând părţĭ din munca altora, convenirăm să ni se dea 25% din reţete, în serile în cari vom juca.

Când am reapărut pe scenă, Manolescu și eŭ, aplauzele nu ne lăsaŭ să vorbim. Și dupĕ întâĭa representaţie — *Hamlet*, — și dupĕ a doŭa — *Mândrie și amor*, — manifestaţiĭ, (neplătite), deshămărĭ de caĭ, plimbărĭ

cu torţe pe bulevard, discursurĭ... In memoria cuĭ, n'aŭ rĕmas întipărite?

Dupĕ aceea, *Neron*, *Crima celebră*, *Uriel Acosta* şi *Ruy-Blas*. In *Uriel* jucam pentru prima óră rolul Juditeĭ, iar în *Ruy-Blas* pe al Regineĭ, — faĭmósa Regină, pentru care traducătorul făcuse *mea culpa*. De atuncĭ, a rĕmas unul din rolurile mele, nu favorit, — căcĭ mi s'a părut în totdeauna prea *à l'eau de rose*, — ci căruĭa ĭ-am rĕmas fórte fidelă, în sensul că-l jucam orĭ de câte orĭ se relua pĭesa. Târdiŭ de tot, l'am cedat uneĭa din elevele mele, — ĭĭ tac numele, — care îl alesese pentru debut. Ne-am dat mare ostenélă pentru pregătirea luĭ, şi ea, eleva, şi eŭ, profesóra. Dupĕ debut, mulţĭ ĭ-aŭ prediş viitor frumos. Din nenorocire, debutanta nu şĭ-a prea ţinut promisia, călcând pe urmele multora dinnaintea d-sale, cari aŭ

dovedit că, în general, elevele Conservatoruluĭ, pe dată ce scapă din frînele şcóleĭ, nu maĭ lucréză de loc.

Cât pentru ceĭ cari aŭ ḑis atuncĭ, la debut, că şi dênsa, ca maĭ tóte elevele mele, mĕ imită, le rĕspund că nicĭ nu se póte altfel. E firesc ca un elev să imite. Şi la Conservator, ca şi în orĭ-ce altă şcólă, profesorul trebue să ţie curs, adică să explice, să analizeze, să critice şi maĭ ales *să arate*. Pe de altă parte, elevĭĭ sunt obligaţĭ să asculte, să înveţe aceea ce li se spune; d'aĭa vin acolo. Orĭ, ce-aŭ să înveţe? Ce le-a spus profesorul. Cum aŭ să intoneze? Cum aŭ auḑit pe profesor. Cum aŭ să jóce? Cum aŭ vĕḑut pe profesor. Tot ce li se póte pretinde este să-şĭ *aproprieze* acele spuse, acele intonărĭ şi acele mişcărĭ, dându-le un óre-care *cachet* personal. Dar să invente tot, nu li se póte cere, pentru cuvêntul fórte simplu că sunt elevĭ.

Dacă ar avea puterea de a crea încă de la primul pas pe scenă, n'ar mai sta în şcólă; ar pleca artişti, gata pentru Hamlet, saŭ pentru Julieta. Şi încă şi atunci, tot le-ar trebui un studiŭ,pentru exerciţiŭ,pentru experienţă, pentru a fixa talentul, pe care-l aŭ, orĭ-cât de extraordinar ar fi acel talent. — Prin urmare, să nu se mai ḑică: «ia uĭte cum imită gesturile luĭ Nottara», saŭ: «ia ascultă cum plânge ca Romanésca». Se înţelege că da, — pentru că elevul saŭ eleva, când aŭ gesticulat saŭ aŭ plâns cum li s'a părut lor, aŭ greşit, şi profesoriĭ aŭ fost nevoiţi să le arate. Cum să le arate? Cu ce?.. Cu mijlócele lor, cari sunt cele bune, negreşit. Elevul, la rêndul luĭ, cum erea să se corigă, de cât adoptând gestul cel bun, care, în definitiv nu e al luĭ, şi nefiind al luĭ, e imitat în mod fatal. Tot meritul unuĭ elev în ce constă deci? In a imita cât maĭ

puțin. O să vie și vremea să creeze; căcĭ nicĭ pictorul nu se naște pictor întreg, nicĭ sculptorul, nicĭ doctorul, nicĭ ceĭ-l'alțĭ artiștĭ. Se nasc jumĕtățĭ, și, încet-încet, se împlinesc, învĕțând de la alțiĭ. Toțĭ sunt dar imitatorĭ, — cel puțin la începutul carierei, — de și, drept vorbind, maĭ dreptate aŭ ceĭ cari susțin că tótă vĭața nu facem de cât să imităm ce s'a maĭ făcut. — Este adevĕrat că sunt elevĭ cari *prea* imită pe profesor; n'aŭ o mișcare, n'aŭ o pauză, o privire, un accent, ale lor propriĭ. Acestea însă sunt cazurĭ excepționale, nefirești, nescuzabile, — cari nu se maĭ numesc imitațiĭ, ci *còpiĭ*.

Orĭ-cum ar fi, douĕ lucrurĭ rĕmân certe: 1⁰ că unuĭ elev i se póte da orĭ-ce, — numaĭ talent nu; și al 2⁰ că ceĭ ce simt în eĭ un suflu din acest talent, bine fac că dezertéză, refugiându-se în alte țĕrĭ.

Și mie, ca și luĭ Millo, ca și altora din strĕinătate, ni s'a imputat că nu lăsăm urmașĭ. Cum să laș̆ĭ? Pe cine? De unde? Din ce?.. Din nimic, numaĭ Dumneḑeŭ se ḑice c'a făcut ceva.

Și apoĭ de ce pretenția acésta, de a lăsa urmașĭ, să se îndrepte asupra nóstră, maĭ mult de cât asupra orĭ-cuĭ, *tocmaĭ* asupra nóstră, a căror carieră cere însușirĭ maĭ multe și maĭ complexe de cât orĭ-care?.. E absurd.

Ruy-Blas maĭ e înlănțuit și de amintirea pe care mĭ-a lăsat-o un actor destul de cunoscut, Lupescu, comic maĭ mult de cât *charge*, dăruit cu o mobilitate de figură egală cu a luĭ Novelli. De alt-fel, întregul sĕŭ fizic, aducea cu al acestuĭa. A rĕmas vestit prin obiceĭul ce avea de a reduce pĭesele și de a localiza expresiile franțuzeștĭ, improvizând echi-

valente românești, de multe ori mai mult de cât comune. E memorabilă o representație a piesei de mai sus, în care nu jucau de cât trei persóne: Ruy-Blas, Don Saluste și Regina; toți cei-l'alți fuseseră înlocuiți, în strictul necesar, prin scrisori.

Tot în legătură cu debutul eleveĭ despre care am vorbit mai sus, am avut plăcerea să aud circulând printre camarazi svonul mincinos că, pentru a-i ceda rolul Regineĭ, îmi plătise 2000 de lei. Drept rĕspuns, mĕ-ntreb: óre drept să fie că ingratitudinea e independența inimeĭ?

Apropiindu-se închiderea stagiuneĭ, am grăbit representarea uneĭ piese de Zola, *Otrava*, nouă pentru București. Scena de *delirium tremens* a luĭ Manolescu și scena în care eŭ, Gervaisa, apăream la sfîrșit, slabă, îmbătrânită, albă, — aŭ făcut mare impresie.

La 15 Aprilie, închiderea.

Declarăm Direcţieĭ, — care voia să alcătuĭască repertoriul stagiuneĭ viitóre, bizuindu-se pe concursul nostru, — că persistăm în intenţia de a demisiona din Societate, pentru a trece la Iaşĭ, unde Sutzu era dispus să ne angajeze pe cincĭ anĭ, în condiţiĭ mult maĭ bune. Insistenţe întâĭ, discuţiĭ pe urmă... până ce am primit, în principiŭ, a rĕmâne la Bucureştĭ, — însă nu ca Societarĭ, ci ca gagiştĭ, cu câte 12.000 de leĭ pe an fie-care, şi treĭ lunĭ congediŭ.

Planul de angajament însă, a rĕmas plan, căcĭ pentru a ne «degaja» de Sutzu, am amânat facerea contractuluĭ pentru începutul stagiuneĭ 89—90, când Caragiale a părăsit Direcţia.

Cu banii câștigați într'un turneŭ Craiova-Brăila-Galați, am plecat, prin Iulie, în stréinătate, să vedem teatrele.

La Paris, nu știŭ cum, ne-a venit ideea să rémânem în Franța și-am început, în acest scop, a lua câte-va lecții,— *des conseils,* cum ḑic francezii, — cu Sylvain. Dupĕ ce-am pregătit bine *Le Cid*, am cerut o audiție luĭ Sarcey, căruĭa îĭ vorbise de noĭ Delaunay și Georges Bengescu.

— *Avez-vous un trenplain!* ne-a întrebat Sarcey, dupĕ audiție.

— *Qu'est-ce que c'est qu'un trenplain?*

— *A, vous ne savez pas?.. Eh bien,*

mes enfants, un trenplain c'est une scène, sur la quelle l'on se fait voir. L'avez-vous?

— *Non, monsieur.*

— *Tant pis! Tâchez alors d'en trouver. Ce serait vraiment domage si vous ne réussissiez pas, car avec un théâtre, 20.000 francs et deux grands talents persévérants comme les vôtres, on obtiendrait certainement du succès; je vous le garantis.*

Bine înțeles, am plecat de la Sarcey, desnădăjduiți. Vr'un director de teatru, care să ne dea scena, póte tot am fi găsit, prin intervenții; dar 20.000 de leĭ, de unde?.. Și am renunțat, dând dreptate celor carĭ-aŭ ḑis că Parisul *este* marele «debușeŭ» al talentelor, dar cu o condiție... care nu se spune.

Siliți am fost așa dar să rĕspundem propunerilor luĭ Cantacuzino, care, reluând direcția, cu Stăncescu, ne rechemase în Societate. «Nu in-

tră în vederile mele, nu admit, — ne scriea el, — ca Societatea să existe fără d-vóstră; şi, pentru a remedia desavantagiul pe care-l invocaţi, vĕ creez douĕ nouĭ mijlóce: dumitale, 400 de leĭ *des-feux* lunar, iar luĭ Manolescu direcţia de scenă, plătită».

Am primit în cele din urmă, de şi *à contre-coeur*, din cauza unuĭ început de campanie, urzită de camaraḑĭ, dupĕ exemplul de odinióră al luĭ Racoviţă-Sfinx, care, dacă nu mĕ-nşel, succedase luĭ Ştefan C. Mihăilescu, ca cronicar teatral, la *România Liberă*. Campania, în cursul stagiuneĭ, s'a îndârjit din ce în ce, împărţind presa în douĕ tabere: una, provocătóre, susţinând pe Nottara; alta, în defensivă, pe Manolescu. Şi, de unde rivalitatea între aceştĭ douĭ artiştĭ, dacă s'ar fi mărginit la o luptă de scenă cinstită, ar fi fost un stimulent, şi spre folosul lor, şi

spre al teatruluĭ, — invidia unora și intrigile altora aŭ transformat-o într'un trist spectacol, care a avut ca rezultat deprimarea luĭ Manolescu.

Pentru prima representaţie din 1889—90, se alesese *Neamul luĭ Rantzaŭ*. Manolescu, consultat asupra distribuţieĭ, şi ca director de scenă şi ca traducător, a dat luĭ Nottara rolul de căpetenie, creat la Paris de Got; pe cel creat de Sylvain, luĭ Petre Velescu; luĭ Ion Petrescu, rolul profesoruluĭ. Cu mine, în locul artisteĭ Bartet, şi cu Manolescu, în locul luĭ Worms, se completa cea maĭ bună distribuţie ce se putea face la noĭ.—Muncă pĭerdută! Pĭesa **n'a** prins.

Ca rĕspuns la traducerea luĭ Manolescu, Nottara stărue să se jóce imediat o traducere a luĭ, *Demimonde*. La facerea distribuţieĭ, lasă

de o parte echitatea şi, în loc de a lua rolul luĭ Nanjac,— rol absolut în córdele sale, jucat la Paris de Febvre, — ia pe De Jalin, croit pentru Manolescu şi studiat de acesta cu Delaunay. Maĭ mult: rolul Marceleĭ, o ingenuă, nu mi se încredinţézĕ mie, ci, din motive intime, d-neĭ El. Mateescu, — iar mie mi se dă Baróna d'Ange, pentru care erea indicată d-na Welner (despărţită de Nottara). Acest sistem a fost primul fruct al atacurilor preseĭ. Sistem condamnabil, devenit endemic.

Cu o aşa distribuţie, *Demi-monde* nu putea isbuti. A căḑut dar, fără surpriză, dând locul *Femeilor nóstre,* póte cea maĭ bună prelucrare a luĭ Gusty. De la localizările luĭ Pascaly, nicĭ una nu plăcuse atât.

Şi pĭesa acésta intră printre cele pentru cari s'a pus multă muncă. Se repeta, nu de la 12 la 6, ca acum, ci şi diminéţa, şi dupĕ a-

mĭaḑĭ, şi, când erea nevoe, chiar dupĕ spectacol. Manolescu, ca director de scenă, ne întorcea de nenumĕrate orĭ, şi nimenĭ nu cuteza să-ĭ rĕspundă «ştiŭ». Pe Frosa Sarandy, — poreclită Frochard, — o întrerupea într'una, iar ea, artistă veche, cu reputaţie stabilită, primea observaţiile, ca ceva fórte firesc. Garantez că n'a rĕspuns nicĭ odată: «lasă, c'am să fac la spectacol!»

Trec şi *Femeile;* vine *Tartuffe,* cu Nottara în rolul prim. Eŭ, Dorina, — rol caracteristic de subretă, studiat la Paris. Avusesem douĕ modele frumóse: întâĭ, pe Dinah Félix, — sora Racheleĭ, — şi apoĭ, în acelaşĭ an, pe neuĭtata Samary. Şi mĭ-a fost dat, la împărţirea rolurilor, să provoc între Frosa Sarandy şi mine o scenă, asemenea aceleĭa la care asistasem, la Paris, între Dinah şi Samary. Dinah, căreĭa, din motive de vêrstă, i se luase rolul, plângea

şi vrea să sfâşie pe Samary, urmaşa cea tênără, — tot aşa cum plângea Sarandyna, invocând faptul că jucase altă dată asemenea roluri. Insă şi Cantacuzino, la noi, ca şi Perrin la Comedie, nu s'a înduioşat.

Dispare iute *Tartuffe*, mângâindu-se cu trista plăcere de a fi constatat că publicul nostru nu gustă, din repertoriul lui Molière, de cât comediile-farse.

Urmează o mulţime de reluări, întretăiate de câte-va piese noui, neînsemnate, — până ce se anunţă *Voivodul Ţiganilor*. Pe lângă Gusty, pentru punerea în scenă, încă trei mai merită menţiune: o debutantă, d-ra Roth, care promitea mult, — Iulian, de nedrescris în rolul Ungurului, — şi Dănésca, neînlocuibilă multă vreme.

După *Voivodul, D-ra de Belle-Isle*. Manolescu, înfuriat de rĕutăţile partideĭ adverse, îşi ia «revanşa» şi,

pentru a zădărnici un succes al luĭ Nottara, jócă pe Richelieu, în loc să jóce pe D'Aubigny. Interpretaţia n'a fost rea, nicĭ aşa; dar ar fi putut fi maĭ bună dacă n'ar fi intervenit iar, sistemul, funestul sistem.

Vine rândul uneĭ drame a luĭ Caragiale, *Năpasta.*

Innainte însă de a crea pe Anca în acéstă pĭesă, Bengescu-Dabija îmĭ dă, în *Pygmalion,* rolul Topheĭ, în a căruĭ interpretare, introduc, între altele, o mişcare nouă. Când, în actul al 3-a, regele se repede la mine, ţicând:

Şi-acuma desbrăcaţĭ-o de haĭnele regeştĭ!

Eŭ, în loc de a da curtenilor coróna şi o agrafă, precum făcuse altădată d-na Ana Popescu, creatórea roluluĭ, — provoc întâĭ pe rege să mi le smulgă el însuşĭ şi apoĭ, aruncând de pe mine clamida, rĕmân în alb şi rĕspund cu dispreţ celor cari voiaŭ să mĕ atingă:

Luaţi!.. Imĭ vor rĕmâne vestmintele cereştĭ.

Mişcarea, aprobată şi de autor la repetiţie, şi de aplauzele publiculuĭ, a rĕmas de atuncĭ ca tradiţie.

Cât-va timp în urmă, am cedat acest rol uneĭ artiste, care înnainta cu paşĭ marĭ spre locurile de frunte, — Zoe Jianu. Murind ea şi încercările câtor-va începătóre nemulţumind pe autor, am reluat rolul, cu atât maĭ mult, cu cât pe Astarbea, — rol retras de mult d-neĭ Welner-Hasnaş, — Direcţia, sub îndemnul autoruluĭ, găsise de cuviinţă să-l dea d-reĭ Bârsescu, declarând în acelaşĭ timp că uneĭ artiste de puterea domnieĭ sale, numaĭ eŭ iĭ puteam ţine pĭept. *Merci!*... Pĭesa s'a jucat cu acéstă nóuă distribuţie şi, după representaţie, — representaţie «extraordinară», ca tóte representaţiile date «cu concursul» d-reĭ Bârsescu, — mĭ-am permis a

declara, la rêndul meŭ, că Astarbea d-reĭ Bârsescu nu eclipsase pe Astarbea d-neĭ Welner-Hasnaș. Maĭ declaram că, fără discuție, autoriĭ forméză o fórte cĭudată speță de ómenĭ: cum apare o artistă, tronată de gustul «flotant» al publiculuĭ, imediat îĭ cad în genunchĭ, inconscienți, orbĭ, — gata ca, maĭ târdiŭ, după ce-o trece furia, să tăgăduĭască.

In *Năpasta*, m'am întâlnit cu *cel maĭ mare nesucces din cariera mea,* nesucces de care sunt vinovată, pentru că-l prevedeam și nu m'am dus spre el de cât pentru că autorul, de câte orĭ i-l prevesteam, îmĭ rĕspundea: «n'am cuĭ să-l daŭ», — cuvinte blestemate, cu cari mi s'a dat de multe orĭ în cap. Ca culme, critica, în frunte cu d-niĭ Maiorescu și Carp, — contra cărora îmĭ luase apărarea Odobescu, — susținea că pĭesa a căḑut din pricina mea. Nu

e vorba, m'am consolat cu timpul, când am vĕḑut că pĭesa are aceeaşĭ sórtă, orĭ-cine ar juca pe Anca.

In contrast cu mine, Manolescu, din Dragomir, şi Nottara, din Ion Nebunul, aŭ făcut douĕ marĭ creaţiĭ.

Ba pe acesta din urmă, atât l'a influenţat interpretarea acestuĭ rol, în cât, multă vreme dupĕ, unele din rolurile sale, eraŭ presărate, involuntar, cu accente din Ion Nebunul.

Ultima pĭesă nóuă, în care am jucat în acéstă stagiune, e *Messalina*. Jucam nu pe Aria, ci pe Messalina. Studiasem rolul, nu numaĭ urmărind pe Wolter, ci şi citind lucrărĭ amănunţite asupra caracteruluĭ acesteĭ curtizane. Costume, dupĕ modèle căutate de Odobescu. Decoruri nouĭ, făcute de pictorul Romeo Girolamo, venit nu de mult. Punere în scenă, îngrijită. Interpretarea aleasă, cu Nottara în Paetus şi Manolescu, frumos de pica, în Marcus. Luându-se

reţetele şi criticele timpuluĭ, se poate vedea că pĭesa a avut succes bănesc fórte slab, iar moral fórte mare, — în opunere cu acela de ḑece anĭ în urmă, când am cedat d-reĭ Bârsescu rolul meŭ, primind pe al Arieĭ, pentru a desminţi o rivalitate inventată în culise. Publicul, care credea că va asista la o ordinară luare de pĕr, făcea sălĭ pline, — şi pleca decepţionat. Ca dovadă că numaĭ invenţia de maĭ sus erea secretul sălilor pline, când am lăsat eŭ şi rolul Arieĭ, pĭesa n'a maĭ avut nicĭ succes bănesc, — dupĕ cum voĭ arăta, maĭ departe, cu cifre.

Drept rĕsplată morală a silinţelor ce ne dasem în timpul stagiuneĭ, Manolescu şi eŭ, — apar, la adresa nóstră, câte-va articole, cari intraŭ cu neruşinare până şi în amănunnuntele vĭeţeĭ nóstre intime, — iar în séra plecăreĭ la Iaşĭ, Anton Ba-

calbaşa vine la gară cu câţi-va pĭerde-vară şi ne fluieră.

Séra, în Bucureştĭ, la suirea în tren, fluerăturĭ; a doŭa ḑi, diminéţa, la Iaşĭ, ovaţiĭ.

Fiind-că teatrul din deal arsese, cel actual nicĭ vorbă să se clădéscă, iar sala Pastia erea prea mică, — am inaugurat Circul Sidoli. Hamlet, în circ! Ironică împerechere de cuvinte!..

In maĭ puţin de şése sĕptĕmânĭ, am câştigat peste 10.000 de leĭ — cu cari iar am plecat în strĕinătate.

Reîntorşĭ, tómna, în Bucureştĭ, ne salută aceeaşĭ campanie a preseĭ. Cu cât aveam maĭ mult succes la Iaşĭ, cu atât, la întórcere, se îndârjea în contra nóstră.

Afară de *Eva*, dată imediat dupĕ deschidere, prima pĭesă nóuă, de care mĭ-aduc maĭ bine aminte, e *Martira*, o ocazie pentru d-na Gănescu-Jianu de a se afirma. Ocazie şi pentru mine de a mĕ convinge cu cât temperament inteligent e dăruită. Acéstă artistă ar fi ajuns mult maĭ departe, şi aḑĭ nimenĭ nu ĭ-ar maĭ contesta meritele, dacă ultimele Direcţiunĭ nu ĭ-ar fi tăĭat adesea calea, descurajând-o.

Altă pĭesă cu succes, *Narcis*, —

a căreĭ representaţie, vara, la Iaşĭ, inspirase luĭ Giordano urmĕtórele versurĭ:

Până ce se oţeleşte
Carnea de cumplite chinurĭ,
Pân'-ce mórtea nimiceşte
Un cadavru viŭ în mórte, —
Tu, ne spuĭ prin câte trecem,
Tu, ne mĕsurĭ tristul pas:
Pe treĭ scânduri facĭ o lume
Şi o vĭaţă dintr'un ceas.

Se naşte, prin presă, o discuţie încinsă, între Gion şi noĭ. Aşa, despre mine, găsea că prea pun multă rĕutate în caracterul marchizeĭ de Pompadour; despre Manolescu, că a greşit cu desăvârşire interpretarea povestireĭ din actul cu pagoda. Noĭ, scrim la Viena, luĭ Sonnenthal, luându-l de arbitru, — ca pe unul ce crease rolul luĭ Narcis şi asistase şi la crearea celor l'alte, dupĕ indicaţiile autoruluĭ, Brakvogel, — şi rĕspundem acuzărilor luĭ Gion,

publicând scrisórea luĭ Sonnenthal, din care reeşea că noĭ avem dreptate. Polemica s'a închis, cum se închide în totdeauna între ómenĭ de bună credinţă: prieteneşte. Cât durase, constatasem douĕ lucrurĭ: întâĭ, că aveam deja tendinţa a ne depărta de şcóla franceză, şcóla veche, aci declamatóre, aci manierată, dar totdeauna puţin firéscă; şi al doŭilea, că nu e rĕŭ ca un actor să aibă un apreciator *cinstit,* care să-l discute. Maĭ mult chiar: mi s'a întâmplat de multe orĭ să joc cu plăcere, numaĭ pentru că ştieam că printre spectatorĭ este unul, care va şti să mĕ aprecieze.

Narcis e ultimul mare rol interpretat de Manolescu, la Bucureştĭ, — în *pendant* cu *Marele Galeotto,* la Iaşĭ. In ele, şĭ-a pus ultimele forţe ale talentuluĭ.

Stagiunea, — fórte «surmenată», căcĭ drama iar se amestecase cu

opera și opereta, — s'a închis pe la sfârșitul luĭ Martie. Impreună cu cea precedentă, 89—90, și cu cea viitóre, 91—92, — le pot numi *stagiunile luĭ Manolescu,* arătând prin acésta câtă stăruitóre muncă a pus în ele, și ca actor, și ca director de scenă. Ișĭ da ostenéla, nu numaĭ cu începătoriĭ, ci și cu artiștiĭ declarațĭ. Brezénu, dupĕ indicațiile luĭ a studiat *Doctorul fără voe,* — Tonénu, luĭ îĭ datoréză succesul din *Nebuniile amoróse,* — iar Ion Petrescu în Ducele d'Alba, — și-n multe. — n'a învĕțat un cuvênt fără Manolescu.

Ion Petrescu, G. Cârjă, Ion Brezénu, C. Mărculescu, Ion Jieanu, Mircea Dimitriad, N. Vasilescu, Teodor Petrescu, Zoe Ștefănescu, Alexandrina Alexandrescu, Elisa Orloff și un óre-care Ionescu, ḑis M-S., — se strînseră împrejurul luĭ Manolescu și formară o trupă, care, plecând la Iași, se completă cu: C. Ionescu, Vlad Kuzinsky, C. Penel, Popovicĭ-tênĕrul, Verona Almăgénu, Atena Georgescu, Elena Levanda, Sturza-Doria, C. Momuleanu, Em. Manoliu și C. Gardo.

Prima representaţie, în ḑiua de Paștĭ, tot în circ, și tot *Hamlet.*

Urmĕtórele: *Neron, Messalina, Romeo și Julia, Mândrie și amor, Eva,*

Intrigă și amor, *Dama cu camelii*, *Rĕzvan și Vidra*, *D-ra de Belle-Isle* și *Macbeth*, în care am jucat pe Lady Macbeth.

Cine cunóșce felul meŭ de a juca, mijlócele mele, trebue să se întrebe cum m'am încumetat să lupt cu un asemenea rol. Numaĭ stăruințele luĭ Manolescu, care n'avea cuĭ să-l dea, m'aŭ decis. Rolul îmĭ inspira temerĭ cu atât maĭ mult, cu cât prevedeam un «ansamblu» fórte bun. Cum am eșit din luptă, să rĕspundă d-l A. D. Xenopol, care pe vremea aceea făcea criticĭ teatrale.

In actul, în care se descopere mórtea luĭ Duncan, am găsit, chiar atuncĭ, pe moment, prin inspirație, nișce strigăte sfîșietóre, cu cari acopeream și pe ale luĭ Macbeth, și pe ale luĭ Macduff. Omorul fiind înscenat de mine, strigătele aŭ părut, în prima clipă, nemotivate, atât publiculuĭ, cât și partenerilor. Pen-

tru ce strigam? Mĭ-aŭ înţeles însă numaĭ de cât intenţia: ca să mascez şi maĭ mult complicitatea mea la dramă.

In scena somnambulismuluĭ, mărturisesc că n'am făcut de cât ce vĕḑusem făcând pe Wolter.

Pe-a pumnalelor, care avusese loc prin fapte, un act maĭ 'nainte, — am repetat-o, ca somnambulă, prin mimică, întocmaĭ cum făcea Wolter. Ştiind că n'am mijlóce de a hotărâ pe Macbeth prin energia atitudineĭ, a ochilor, a voceĭ, — luasem interpretarea opusă: îl ademeneam prin blândeţe, prin linguşirĭ, prin făţărnicie, prin mişcărĭ feline, — interpretare pe care, maĭ târḑiŭ, am găsit-o şi la Sarah Bernhardt.

Orĭ-cine vrea să interpreteze aḑĭ acest rol, trebue să citéscă studĭul amănunţit şi serios al unuĭ renumit profesor englez, G. I. Bell.

Ca reuşită generală, stagiune de

triumf. Aprópe în fie-care séră, fără exagerare, nu se maĭ găseaŭ bilete. Se puneaŭ scaune supranumerare. 3000 de leĭ seral, nu erea ceva rar. Venea nu numaĭ public mic,—cum veneaŭ bunióră evreiĭ, la anume pĭese ca *Macbeth* și *Eva*, — ci și lume din societate. Lojile tóte abonate, de de-alde Ghica, Sturdza, Mârzescu, Pisosky, Pilat, Șendrea, etc. Studenți, atâți câți ereaŭ în Iași. Buchete, coróne, cadouri, albumuri cu autografe, versuri, discursuri, manifestații...

Dintr'un album, iaŭ, la întâmplare, o poezie de d. A. Steuerman, pe atunci elev în cursul superior al Liceuluĭ Național.

Cum ființa-n desnădejde, prinsă-n ghĭarele
dureréĭ,
Reînvie când atinsă-ĭ de sărutul mângâĭereĭ,
Și, ștergându-și trista față de-ale plinsuluĭ
șiróie,
Își ridică iarăși fruntea, trupul gârbov își
desdóie;

Tot astfel orașul nostru adormit între ruine,
Lepădând eterna haină de 'ntuneric și suspine,
In surîs durerea-și schimbă, iar tristețea-și schimbă-n fală :
Mândră ca odinioră cată vechea capitală.

Căci în mijlocu-i venit-ați ca o sfântă arătare,
Ca din ochi să smulgeți iarăși lacrăme de admirare,
Ca din nou să faceți lumea în extaz să vă admire, —
Când o lume întrupa-veți de plăcere saŭ mâhnire,
Când din inimi întristate jeluiri adênci veți stórce,
Saŭ când plînsul și durerea în surîs le veți întórce,
Când rîzênd de rîsul vostru vom uita și chin și jale,
Duși de valu-nchipuiri în nouĭ lumi, maĭ ideale.

Pana mea în voĭ salută falniciĭ artiști și genii,
Creatorĭ de lumi mărețe între marginele sceniĭ,

Şi pe când o lume-întrégă, admirând arta măéstră
Cu a glorieĭ cununе va încinge fruntea vóstră, —
Florĭ şi laurĭ s'or aşterne pe cărarea nemurireĭ,
Rĕsplătind pe Prometeiĭ ce daŭ vĭaţă-nchipuireĭ, —
Iară eŭ cânta-voĭ mândru pe aĭ artelor fruntaşĭ,
Cari vĭaţă resfirat-aŭ peste-n vecĭ mâhnitul Iaşĭ.

Ultima representaţie, *Marele Galeotto,* puternica dramă a luĭ Echegaray, care se adresa simţimêntelor tinerimeĭ. Manolescu erea uĭmitor. Ion Petrescu, în rolul bărbatuluĭ, şi toţĭ ceĭ-l'alţĭ, îl secondam vibrând. La sfêrşitul representaţieĭ, 14 rechemărĭ, — numĕrate. Vremurile în cari trăim, aŭ darul de a stinge orĭ-ce amintirĭ; cu tóte astea actoriĭ din Iaşĭ tot maĭ vorbesc, din când în când, de entusiasmul de la prima representaţie a *Mareluĭ Galeotto.*

In vremea acésta, se apropia realizarea unuĭ proect mare, care-l ispitise pe Manolescu anĭ de ḑile: să jóce la Viena, în românește. Găsise un impresario, un necunoscut, care să se ducă înnainte, să închirieze un teatru, să facă reclamă și să cenzureze pĭesele. Fără nicĭ o garanție, pe vorbe marĭ, pornim din Iașĭ la Galațĭ, unde trebuea să ne îmbarcăm, cu trupa. Fiind-că însă plecarea nu putea avea loc de cât dupĕ 10 Maiŭ, — ḑi în care eŭ și Manolescu eream obligațĭ de Direcție a juca la Bucureștĭ, într'o representați'e populară, — am dat, în așteptare, câte-va representațiĭ, la Galațĭ și la Brăila.

In ḑiua plecăreĭ, surpriză urîtă! Unul din actorĭ, — dispăruse!.. Nicĭ camarāḑiĭ, nicĭ cunoscuțiĭ, nicĭ poliția nu ĭ-aŭ putut da de urmă. La svonul că, în port, a fost pescuit un om înnecat, ne-am

dus toţĭ să vedem cine e. Unĭĭ, susţineaŭ în ruptul capuluĭ că el e! Ce erea de făcut? Dispărutul nu ţinea loc important în trupă, — dar, orĭ cum, mórtea luĭ ne pricinuĭa neajunsurĭ.

— El e! Marcu!

— Nu e, domnule.

— Mie să-mĭ spuĭ?.. Il cunosc bine... N'am fost cu el la bae?.. Nu ĭ-am vĕḑut semnul ĕsta, de pe umĕr?..

Innecatul avea, într'adevĕr, o cicatrice pe un umĕr.

— Eĭ! dar faţa?.. La faţă nu prea sémănă.

— Cum să nu se semene, domnule! El e!.. S'o fi lovit, căḑênd, — saŭ l'o fi isbit apa de stâlpiĭ porţuluĭ, şi s'a desfigurat... Dar el e!..

S'a isprăvit! Ne convinsesem toţĭ că el erea.

Trebuia totuşĭ să plecăm. Am lăsat banĭ pentru înmormântare şi am

plecat, cu intenția — intenția erea a luĭ Manolescu, fórte religios, — ca, imediat ce vom ajunge la Viena, să-ĭ facem un parastas.

Pe un vapor monstru, pe un timp splendid, pornirăm în susul Dunăreĭ. Tótă trupa erea veselă. Morțiĭ cu morțiĭ, viiĭ cu viiĭ!.. Innecatul le dispăruse tutulor din minte, cu atât maĭ ușor, cu cât ereaŭ convinșĭ că e la mijloc o sinucidere din amor. «Săracu' Marcu!» erea ultima oraţie funebră.

Manolescu se apropia de Viena, ca de câmpul uneĭ viitóre victoriĭ. Celor-l'alțĭ, ce le păsa? Se plimbaŭ. Pe mine, numaĭ presimțirĭ rele mĕ săpaŭ. De nu șciŭ câte orĭ am dorit să ni se întâmple un accident grav, care să ne zădărnicéscă planul.

Am făcut, pe drum, vre-o sĕptĕmână. In ţiŭa de Sfinţiĭ Constantin și Elena, eram pe la Pesta.

— Săracu' Marcu! Ḑiŭa luĭ!.. a exclamat unul din trupă.

Și, ca o vecĭnică pomenire, am repetat cu toţĭ:

— Săracu' Marcu!..

Am ajuns la Viena, într'un amurg.

La Hotel Național, — unde descinsesem toți, ca să fim mai aprópe de Karl-Teater, în care aveam să jucăm, — ne așteptaŭ scrisorĭ din țară. Printre ele, una de la Casierul din Brăila, care ne înștiința că «săracu' Marcu» fusese găsit la Măcin, unde fugise, ca să nu plece cu trupa, și să scape ast-fel de urmăririle uneĭ «irascibile». Próstă fusese farsa, — dar *tout est bien, qui finit bien.*

Am luat vestea ca o bună prevestire și ne-am vĕdut de trébă.

Pe zidurile Vieneĭ, mai nicĭ un afiș, care cel puțin să dea de știre că venim. Ici și còlo, câte un pătrat

de hârtie. Reclamă, nicĭ vorbă. Presa, habar n'avea. Și, conform contractuluĭ, trebuea să jucăm, cu orĭ-ce preț, în serile reținute; altfel, plăteam teatruluĭ, din pungă, 400 de fiorinĭ.

400 de fiorinĭ chirie, vara! Prima nepricepere.

A doŭa, să vĭĭ la Viena, sperând în colonia română, care, dupĕ ce e mică, apoĭ nicĭ nu erea în Viena: plecase la băĭ. Pe de altă parte, nicĭ pe publicul român trecător nu puteam «compta», de óre-ce de-abĭa intrasem în Iuniŭ, epocă la care vacanția nóstră nu e în plin.

A treia, să te încredĭ în cel d'întâĭ venit, un pseudo-impresario, care, spre a scăpa de rĕspundere, dispăruse.

Nebunie curată!.. Și tot ar fi avut consecințe maĭ puțin grave, dacă Manolescu s'ar fi mulțumit cu pĭerderea cheltuelilor de transport, de

repatriare și de despăgubirĭ date teatruluĭ. Intreținerea în Viena și plata trupeĭ, formaŭ o diferență frumósă.

N'a vrut, — și am început amêndouĭ vizitele la redacțiĭ. Toțĭ ne daŭ a înțelege, maĭ mult saŭ maĭ puțin categoric, că larinxul preseĭ nu vorbește nebadijonat. Manolescu, și surprins, și mândru, s'a făcut că nu pricepe: nu vrea succes plătit.

Ca prim atac, bine înțeles, *Hamlet*, puterea luĭ. — Teatrul, gol. Cu o stăpânire asupră-ĭ de neînchipuit, el a jucat bine; maĭ bine chiar de cât îl jucase în țară. Eŭ, deprimată, am fost o adevĕrată notă discordantă, — în ce? într'un rol în care avusesem totdeauna succes. Nicĭ masca nu mĭ-o făcusem cum se cade, așa de tare mĕ descurajasem.

A doŭa ḑi, jurnalele spuneaŭ ce fusese: bine, el; rĕŭ, eŭ. Adăogaŭ că trupa e rĕŭ îmbrăcată și aveaŭ

dreptate, căcĭ costumelor, de şi nouĭ, le lipseaŭ *le soin.* Sfêrşeaŭ, persiflându-ne cu epitetul de «mărginaşĭ aĭ Dâmboviţeĭ».

Alt spectacol, *Mândrie şi amor.* — Iar lume puţină. Iar presă rea-voitóre. Iar se legaŭ de costume, însă de astă dată fără cuvênt; am vĕḑut aceeaşĭ pĭesă la Burg şi le-am judecat gustul.

La socotelĭ, de-abĭa ne eşeaŭ cheltuelile. Singura mângâere ne erea că asistaŭ în totdeauna Legaţiunea Română, in corpore, — printre cari dd. Mişu şi Mavrodi, — Legaţiunea Angliei, câţĭ-va artiştĭ de la Burg, îndemnaţĭ de Sonnenthal, şi toţĭ membriĭ Societăţeĭ Junimea.

A treia representaţie, *Neron*, de Pietro Cossa. — Presa, face *volte-face,* lăudându-mĕ maĭ ales pe mine. Publicul, acelaşĭ.

A patra, *Romeo şi Iulia.* — Ceva maĭ multă lume, de cât la cele-

l'alte representaţiï. Convinsesem pe Manolescu că erea de prisos să ne îndărătnicim a urma şi se hotărâse să plecăm, în urma înţelegereï cu proprietarul să reziliăm contractul; vedea şi el că nu jucăm de cât pentru cheltuelï. Prin urmare, erea ultima representaţie. Mï-am adunat tóte puterile şi-am jucat rolul meŭ favorit, dumnezeeşte. Am maï spus vorbind de *Fôntâna Bandùzieï*, că cu aşa atenţie în sală nu mĕ maï întâlnisem de cât o dată. Când m'am dat jos pe scară, dupĕ actul balconuluï, regisorul german care supraveghea personalul sceneï, mï-a ḑis, o dată cu Sonnenthal: «*Pareille «diction, pareille douceur de voix, «nous n'avons jamais entendues.*» Acelaşï lucru l'aŭ ḑis şi jurnalele. «Clopoţel de argint», erea comparaţia celor maï multe. — Dupĕ scena narcoticuluï, Manolescu a primit din partea Junimeï o cunună, iar

eŭ 8 coşurĭ cu florĭ. La sfârşitul spectacoluluĭ, banchet, dat tot de Junimea. Aveam în drépta mea, pe baronul Hurmuzachi, care mĭ-a atras atenţia că am greşit venind la acea epocă, neinteresând presa prin mijlóce sunătóre şi încreḑându-ne într'un pretins impresario.

Aşa dar, erea hotărât: să ne întórcem. Fórte bine!.. Dar cu ce? Câştig, nu. Trupa, mare. Hotelul, neplătit. Drumul, cerea banĭ, — ca şi actoriĭ, cari pretindeaŭ lefurile întregĭ, fără să vrea să ştie de împrejurărĭ. Dumba, bogatul, ne trimesese 400 de fiorinĭ, pentru loja pe care o ocupase la cele patru representaţiĭ. Cu ce maĭ aveam, orĭ-cum, erea o sumă. Manolescu, în loc s'o ţie cu dinţiĭ, dă câte-va avansurĭ şi, saŭ din spirit de camaraderie, — cum avea obiceĭul, de câte orĭ nu erea pe scenă, — fie

creḑênd că va îmbuna pe ceĭ veninoșĭ, ia trupa și-o duce de-o plimbă, pe socotéla luĭ, în imprejurimile Vieneĭ. Se va vedea maĭ încòlo, la întórcerea în ţară, care le-a fost recunoștinţa.

Constrînșĭ, ne-am adresat teatruluĭ din Bucureștĭ, cerênd vre-o 3000 de leĭ, asupra stagiuneĭ viitóre; ni s'a rĕspuns cu eternul cântec: n'avem. Ministerul, — acelașĭ rĕspuns. Legaţiunea, — imposibil! In sfêrșit, sfătuiţĭ de nu știŭ cine, am recurs la consulul român din Viena, baronul de Lindheim. Și consulul, pe simpla nóstră iscălitură, ne-a dat împrumut 5000 de leĭ.

Am plătit în Viena tot, până la un ban, — chiar luxul supeurilor trecute de uniĭ actorĭ «în socotéla Directoruluĭ», — și am plecat. Am plecat, dupĕ ce eŭ zăcusem de frigurĭ vre-o ḑece ḑile, — pe când Manolescu, din potrivă, tótă vremea

erea de o veselie și de o vĭoicĭune nefiréscă. «— Mirceo, eŭ o să mĕ prăpădesc», îĭ ḑiceam fratelŭĭ meŭ, într'o séră, pe când jucam bolnavă. «— N'aĭ grijă. Tu o să te îndrepţĭ. De Manolescu mĭ-e témă». Și, ca un făcut, chiar a doŭa ḑi, ni s'a plâns de o durere surdă în pântece; primul avertisment al canceruluĭ, care l'a secerat.

Ajunși la Gĭurgiŭ, tot cu vaporul, am făcut socotéla trupeĭ: ereaŭ toţĭ plătiţĭ până-n ḑiŭa aceea, a sosireĭ. Și eŭ, și frate-meŭ, insistam pe lângă Manolescu să desfacă trupa. El, nu! Vrea să maĭ jóce la Galaţĭ și Brăila, încreḑêndu-se iar în vorbele casierilor din ambele orașe. «Póte-mĭ maĭ scot din pĭerdere. Pe urmă, nu vĕ gândiţĭ la bĭeţiĭ ómenĭ? Ce se fac eĭ o lună întrégă, fără angajament?» Și, din cauza «bĭeţilor ómenĭ», nu ne-am oprit la Gĭurgiŭ.

Am jucat maĭ tótă vara, când la

Brăila, când la Galaţĭ, — tot aşa, fără nicĭ un calcul. Toţĭ ne furaŭ, din tóte părţile. Ţiŭ minte că, într'un antr'act, Manolescu, disperat, ĭ-a strigat, unuĭ casier: «fură, domnule! dar dă-mĭ şi mie!» Maĭ aveam şi un soiŭ de secretar, care nu făcea o cheltuială, fără să tripleze suma. Manolescu îl prindea maĭ în fiecare ḑi, — şi nu-l da afară.

Jucam în grădină, — orórea mea din tótă cariera! Din cauza asta, nu ştiŭ dacă am intrat de douĕ orĭ în scenă, fără să fi plâns. Ploŭa des. De nenumĕrate orĭ, am fost siliţĭ să restituim intrările. Tot ca la Viena, la socotelĭ nu ne eşeaŭ de cât cheltuelile, — *et encore!* Trupa mârâia. Incepea recunoştinţa.

La hotel, când bătea cine-va la uşa odăiĭ mele, eream sigură că intră un actor. Şi, de câte orĭ intraŭ, numaĭ necuviinţe, numaĭ ameninţărĭ, — tóte din cauza banilor. Ma-

nolescu, galben, fuma, stăpânindu-se.

Un exemplu:

— Ce! nu mĭ-aĭ călcat rochia?... Cum se póte!...

Mustrarea mĭ-erea adresată mie, de cine? de d-na Alexandrina Alexandrescu, — şi, lucru şi maĭ frumos, rochia erea a mea; ĭ-o împrumutasem, ca să jóce cu ea.

Altuĭ:

Intr'o séră, mĕ dusesem la teatru maĭ de vreme. Aşteptam, singură, în cabină, să mi se aducă nişte lumînărĭ, ca să încep să mĕ îmbrac. La uşă, amăgiţĭ de întuneric, douĭ din trupă şopteaŭ:

— Ce să le facem?

— Să vindem costumele.

— Aşĭ! Cine le cumpĕră?

— Atuncĭ, bijuteriile.

— Nu se póte, că' sunt ale eĭ, şi noĭ cu el avem contract, nu cu ea.

La asta se gândeaŭ!...

Atena Georgescu, — totdeauna cum se cade, — mĭ-e martoră câte am suferit în vacanţa aceea. Aşa gróză se încuĭbase în mine, în cât mult timp în urmă, întórsă la Bucureştĭ, tresăream din somn, speriată de vise, în cari mĕ vedeam la Brăila, jucând într'o grădină.

Se cuvine însă să declar că, în general, femeile eraŭ mult maĭ înverşunate şi că erea mare deosebire între actoriĭ moldovenĭ, cari aprópe toţĭ ne compătimeaŭ, şi ceĭ de la Bucureştĭ, ingraţĭ fără pereche, — afară de Jianu.

Ca să desfacem trupa şi să scăpăm de insulte, am anunţat o representaţie în beneficiul meŭ, cu 10 leĭ locul. Reţeta, 1200 de leĭ. Ce să facĭ cu eĭ, faţă de atâtea pretenţiĭ!..

Am alergat la alt mijloc: am rugat pe o prietenă din Iaşĭ să-mĭ împrumute, prin tatăl sĕŭ, 3000 de

leĭ. I-am primit, şi-n sfârşit a dat Dumneḑeŭ de-am scăpat!..

Prin urmare, turneul, nenorocitul turneŭ, se încheĭa cu un deficit de 5000 de leĭ datorie la Lindheim şi 3000 la Iaşĭ, — afară de aceea ce avusesem noĭ, la plecare.

Dómna Kiajna, — o dramă de Ţinc şi Niger, cu care s'a deschis stagiunea 1891-92, — n'are importanţă, pentru mine, de cât prin aceea că în actul al 4^a^, după scena cea maĭ teatrală, scena călugărieĭ, o cabală, organizată de o fostă a mea elevă, — care pretindea că Direcţia, sub îndemnul meŭ, refuzase a o angaja, — m'a fluerat; cum însă toţĭ ĭ-aŭ ghicit înscenarea, nu 'şĭ-a ajuns scopul. — Ah! elevele!..

Numaĭ treĭ representaţiĭ, urmate imediat de o comedie, *Ion Rodeanu*, — căcĭ Manolescu isbutise a convinge Direcţia să înlăture din repertoriŭ opera şi opereta. Pe aceste douĕ, şi maĭ ales opereta, Nottara,

Manolescu și eŭ le consideram ca pĭeirea teatruluĭ, prin decăderca gustuluĭ.

A treia pe afiș, o refacere a luĭ Titu Dunca, dupĕ o dramă italiană întitulată *Sarah Felton*. Traducătorul, ca omagiŭ adus mie, ĭ-a dat alt titlu, *Ana Row*, reamintind, prin inițiale, numele meŭ. Ca și la *Dómna Kiajna*, aceeașĭ cabală, sub aceeașĭ conducere, maĭ încercă o lovitură la apariția mea pe scenă, continuată în primul antr'act, cu un pamfiet în foĭ volante, adresat Direcțieĭ. Flóre la ureche!

Dupĕ *Ana Row*, a urmat, pentru mine, o pauză, în ceea ce privește rolurile nouĭ, — pauză în care d-na Vermont-Ventura a jucat cu succes *Fedra*, dând d-neĭ Gănescu încă o ocazie de a arăta, în rolul Aricieĭ, că posedă maĭ ales calităților tragice.

In Decembre, o domnișóră din societatea ieșană, — S. C... — înna-

morată de scenă, se întórce de la Paris, unde luase lecţiĭ cu Sylvain, şi studiéză cu mine un rol de ingenuă, într'o pĭesă de Octav Feuillet, *Ispita*. Debutéză alăturĭ de Hasnaş, Manolescu, Vasilésca şi eŭ. Succes apreciabil, repetat maĭ târdiŭ, în rolul regeluĭ din *Florărésa*. Cu tóte acestea, nu s'a decis a rĕmâne în teatru, şi bine a făcut, căcĭ, din cauza caracteruluĭ timid şi susceptibil, n'ar fi putut învinge mizeriile vĭeţeĭ de culise.

In *Ispita*, Manolescu a început a îngrija publicul. Slăbise, şi ca fizic, şi ca forţe scenice. Bóla nu maĭ voia să stea ascunsă; începuse a-l róde atât de repede, în cât vre-o ḑece ḑile în urmă, după reluarea *Hoţilor* luĭ Schiller, a căḑut la pat

A zăcut o lună. Ne maĭ putând îndura suferinţele, a plecat la Viena şi a intrat într'o casă de sănătate, condusă de Bilroth şi Notnagel. Eŭ,

fiind-că într'o asemenea situaţie nu ne-ar maĭ fi ajuns părţile de societarĭ, am rĕmas în ţară, ca să joc, când în Bucureştĭ, când în representaţiĭ suplimentare, la Iaşĭ saŭ aiurea.

In lipsa luĭ Manolescu, iaŭ rolul Luiseĭ din *Orfanele,* căcĭ d-neĭ Ana Popescu, pentru motive prevĕḑute în legea teatruluĭ, ĭĭ retrăsese Direcţia tóte rolurile. Apoĭ, mi s'a dat Marie-Jane, din pĭesa cu acelaşĭ nume, căreia Th. Aslan, traducătorul, ĭĭ dase titlul de *Virtute şi viţiŭ.* Melodramă-tip, din repertorĭul celebrelor artiste Marie Dorval şi Marie Laurent, rĕmasă până aḑĭ pe afişele Parisuluĭ, cu Tessandier ca cea maĭ bună interpretă. Rolul eroineĭ a ispitit pe multe artiste marĭ. L'a jucat şi Wolter la Viena, şi Pezzana în Italia, şi Ellen Terry la Londra, — maĭ în tóte părţile sub titlul de *Femeea din popor.*

Ca să fac un fel de școlă pentru camaradele mele cele tinere, am jucat, în *Nebuniile amoróse,* pe Liseta, o subretă, — asupra caracteruluĭ căreĭa trebue să se facă distincție. Liseta e o subretă a luĭ Regnard, și subretele luĭ Regnard diferă de acelea ale luĭ Molière. Cele d'intâĭ sunt guralive, glumețe, vesele, órecum *farceuses,* — spre deosebire de ale luĭ Molière, cari sunt moraliste, *sermoneuses,* având în tot ce spun un fond serios de filosofie.

In a doŭa jumĕtate a luĭ Februarie, Cantacuzino, — căruĭa nu ĭ-a lipsit nicĭ odată gustul și bunul simț, — a adus traducerea cunoscuteĭ pĭese a luĭ Legouvé, *Bataille de dames.* S'a representat, cu o distribuție fórte nemerită. Hasnaș, — intrat în rolurile comice, — juca pe De Gruignon; d-na Welner, pe contesa d'Autreval; Nottara, pe Monrichard;

Costescu, pe Henri de Flavigneul, și eŭ pe Leonia.

Spre sfêrșitul stagiuneĭ, înnainte de *423*, s'a dat *Virginia*, tragedie de d-na Ciupagea. *Pas de lendemain*, — și cu drept cuvênt.

Dupĕ *Virginia*, Manolescu, întors de la Viena cu iluzia că e maĭ bine, a insistat să jóce și-a reapărut în *Mórtea civilă*, pe care o alesese tocmaĭ pentru ca fizicul maladiv, cerut de rol, să fie în acord cu al luĭ. Publicul, care l-așteptа cu nerăbdare, a înmărmurit revĕḑându-l : un cadavru ! Cadavrul însă, însufleţit de puterea pasiuneĭ de teatru, a luptat cu rolul până la urmă, atingând culmĭ în scena povestireĭ și în a morţeĭ. Amăgindu-se singur, a anunţat, pentru a treĭa ḑi, *Dama cu camelii*, — dar n'a maĭ putut. Târându-se a parcurs cele cincĭ acte, — și închiderea stagiuneĭ a fost bine venită.

Acesta e anul, în care a trecut prin ţară Coquelin Ainé, care, la representaţia *Femeiĭ îndărătnice*, — provocând scandal, prin aruncarea unor anume cuvinte la adresa actorilor românĭ, — a avut neplăcerea, la intrarea în scenă, de a fi primit de studenţĭ cu urlete, sgomote şi diferite legume.

Pentru mine, venirea luĭ s'a prefăcut în plăcută aducere aminte, nu pentru că a declarat în faţa camaradilor meĭ de la Iaşĭ că «*la Roumanie n'a eu que deux acteurs*... (nu-ĭ spun) *et une artiste: la Romaneasca*», — ci pentru că am avut împreună lungĭ şi interesante discuţiĭ, privitóre la cariera nóstră. El e cel care mĭ-a atras atenţia că actoriĭ, în general, şi comiciĭ în deosebĭ, sunt lipsiţĭ de sinceritate. Şi ne-am explicat acéstă lipsă, prin influenţa rolurilor. Actorul dramatic întâlneşte în rolurile sale simţimînte

înnalte, de recunoștință, de devotament, de sacrificiŭ... pe când cel comic nu are aface de cât cu farse, cancanurĭ, intrigĭ... așa în cât, cu timpul, ajunge să nu se maĭ pótă lepăda de pĭelea personagiilor.

După închiderea stagiuneĭ, starea de slăbiciune a luĭ Manolescu ne-a pornit la Iaşĭ, unde credea el că va găsi o climă prielnică. Nicĭ acolo însă n'am stat în repaos de cât vre-o douĕ sĕptĕmânĭ, căcĭ dorul luĭ de a juca, unit cu lipsa de banĭ, ne-a silit să organizăm câte-va representaţiĭ acolo şi prin oraşele vecine. Vaĭ de el,—cum juca! Când eşea în culise, erea alb ca varul şi necontenit gemea,—aşa că, într'o sĕră, a trebuit să amân representaţia cu forţa, refuzând de a mĕ îmbrăca.

La Pĭatra-N. ĭ-a fost scris să jóce pentru ultima óră, în *Mórtea civilă*. Vĕdându-ĭ puterea, voinţa, pasiunea de cari erea însufleţit, începusem

și noĭ, ceĭ din prejur, să credem că merge spre bine. Din nenorocire, sforțările l'aŭ doborît, și-n actul ultim, când cade mort, ca un mort a căḑut... ĭar după ce publicul l'a rechemat, el, s'a ridicat, a înnaintat la rampă, — și când, clătinându-se, le-a ḑis «la revedere», toțĭ spectatoriĭ, cari-și puseseră pălăriile să plece, s'aŭ descoperit. Trist salut, nu de revedere, ci de adio!

De la Pĭatra, am plecat, prin Pașcanĭ-Burdujenĭ, la Viena. Trebuea să aflu ce are, căcĭ nicĭ eŭ, nicĭ el, nu știeam. Părerile doctorilor din Bucureștĭ ereaŭ în contradicție: uniĭ, ḑiceaŭ ulcer; alțiĭ, ceĭ maĭ mulțĭ, peritiflită; singur Buicliu susținea că e cancer.

La Viena, Notnagel mĭ-a confirmat, între patru ochĭ, acest din urmă diagnostic, l'a declarat pĭerdut și m'a sfătuit să-l întorc imediat în țară. De operație, nicĭ vorbă.

Bolnavul, căruia nu-i puteam spune adevĕrul, stăpânit de ideea fixă, — insuflată, la Iaşi, de d-rul Riegler, — că trebue să aibă o tumóre, care necesită operaţie, în loc să se întórcă în ţară, se încăpăţînéză să consulte pe Péan şi plecăm la Paris, — neavênd de cât 500 de leĭ.

Pe drum, gândul luĭ nu erea la bólă, ci la teatru. 'Şĭ-aducea aminte statuile şi tablourile din muzeele pe cari le vizitase înc'odată la Viena şi le admira, întrebându-se: «cum să nu fiĭ artist, într'o asemenea ţară!»

Ajunşĭ la Paris, ne-am dus la d-na d-r Conta, — către care ne dase-o recomandaţie d-rul Cantemir, — şi apoĭ, împreună, la Péan. Resultatul consultaţieĭ, operaţie.

Douĕ ţile în urmă, Manolescu erea instalat într'o casă de sănătate la Passy, în 13 Iulie 1892 a fost operat, şi 28 de ore dupĕ operaţie, a murit.

Nu împlinise 35 de anĭ.

Pe urmă... cadavrul, trecut în paza familieĭ, a rĕmas să fie îmbălsămat şi adus în ţară, — iar eŭ... am dăruit Teatruluĭ din Bucureştĭ tóte costumele luĭ (păstrez adresa de mulţumire (!) a Direcţieĭ, cu No. 409 din 1892), — iar celuĭ din Iaşĭ, biblioteca, cu traducerile maĭ multor pĭese, — afară de aceea a luĭ *Hamlet*, care ĭ-a fost pusă în coşcĭug, întru îndeplinirea ultimeĭ sale dorinţĭ.

In anul teatral următor, ca să plătesc datoriile *pe nedrept* rămase în sarcina mea, am început, — precum a bine-voit a mĕ numi un membru din Comitet,—să deviŭ *cabotină*.

S'or fi întrebând mulţĭ: cari datoriĭ?

Ceĭ 5000 de leĭ de la Lindheim, ceĭ 3000 împrumutaţĭ de la Iaşĭ, 2500 luaţĭ avans de la Teatru, şi încă vre-o treĭ-patru alte sume, cari, adunate cu cele-l'alte, făceaŭ un total de 14.000. Toţĭ aceştĭ banĭ fuseseră cheltuiţĭ numaĭ de Manolescu, fie, precum am spus, în turneul de la Viena, — pe care îl deconsiliasem să-l facă — fie dupĕ, pe când erea bolnav, şi toţĭ, absolut

toţĭ, aŭ trecut în rĕspunderea mea. Pentru ce? Pentru că iscălisem cu el. Se ştiea bine că nu mĕ folosisem de nicĭ o centimă, — dar ce-avea a face!.. Şi mĭ-am vêndut mult invidiatele bijuteriĭ, ca să plătesc la Viena; din representaţiĭ în provincie, am achitat pe cele-l'alte, maĭ micĭ; Teatruluĭ, — căruĭa dreptatea îĭ dicta să considere ca despăgubire sumedenia de costume ce-ĭ dăruisem, — am fost constrînsă să-ĭ iscălesc ḑecimĭ de chitanţe, pentru acoperirea cărora anĭ întregĭ mi s'a reţinut din léfă; iar ceĭ 3000 de leĭ de la Iaşĭ, de-abia în 1900 am sfêrşit a-ĭ achita. Şi câte altele, cu cari, — dacă le-aşĭ spune, — aşĭ închide gura celor cari s'aŭ mirat «ce-am făcut cu baniĭ».

Profitam de ḑilele în cari nu jucam şi, cu voe, fără voe, dam fuga în provincie. De câte orĭ nu mi s'a întâmplat să plec din Bucureştĭ la

6, cu acceleratul de Vêrcĭorova, să sosesc în Piteştĭ la 8 şi 20, să apar pe scenă la 9–9¼, să joc până la 12, să mĕ «demachiĭez» până la 1, să-mĭ astêmpĕr fómea într'o jumĕtate de oră, să iaŭ trenul înnapoĭ la 2 nóptea, şi să fiŭ în Bucureştĭ la 6 diminéţa, pentru a intra în repetiţie, la 9.

Prima representaţie din 1892-1893, *Despot Vodă,* cu Nottara, pentru întâĭa óră, în Despot.

Eŭ, nu m'am arătat publiculuĭ de cât la a doŭa representaţie, în *O visită,* de Dumas fils.

Am jucat apoĭ în reluărĭ — *Nebuniile amoróse, Pygmalion, Lupta între femeĭ* şi *Fôntâna,* — până la sfêrşitul luĭ Octobre, când s'a «montat» o pĭesă originală a d-luĭ I. Vulcan, membru al Academieĭ, întitulată *Ştefăniţă-Vodă.* Nimic de ţis asupra eĭ.

Reluându-se *Hoții* luĭ Schiller, am cedat d-neĭ Gănescu rolul Amalieĭ, pentru a studia maĭ în liniște pe Alma din *Onórea* luĭ Suderman, care s'a representat întâĭa óră pe la vre-o 10 Noembre, cu succes și pentru mine, și pentru Nottara în Trast, și pentru V. Leonescu în Robert, și maĭ ales pentru Ion Petrescu, care a știut, în rolul bătrânuluĭ, să se foloséscă de indicațiile regisoruluĭ Gusty. De alt-fel toțĭ interpreții eraŭ bine, resultat datorit unor silințe îndoŭite, pornite óre-cum din téma întroducereĭ la noĭ a repertorĭuluĭ german modern. Ne îngrija maĭ ales realismul subĭectuluĭ. Publicul, lucru de mirare, l'a tolerat, și pĭesa a putut face serie.

Acésta nu însémnă că, dupĕ aceea, orĭ-ce pĭesă scrisă de urmașiĭ luĭ Goethe a fost bine primită. Și *Sfârșitul Sodomeĭ*, și *Alexandra*, și, maĭ târdiŭ, *Vinovat* saŭ *Trăĭască viața*, cu

tótă buna interpretaţie, de-abĭa s'aŭ putut strecura. *Onórea* şi *Magda* aŭ fost cele maĭ fericite. M'a surprins decĭ cu drept cuvênt intenţia multora de a representa la noĭ *Căruţaşul Henschell, Ţĕsătoriĭ* şi alte pĭese de acest gen. E destul să mĕ gândesc la *Rosmersholm* şi la *Strigoiĭ*, ca să prediс cum vor fi primite. Aşa motivez pentru ce am respins de nenumĕrate orĭ propunerea de a juca *Jugend*, o pĭesă în care mi se potrivea un rol de tótă frumuseţea. Pentru ce să-l joc, când eream convinsă că tóte silinţele mele ar fi fost zadarnice, de óre-ce publicul nostru nu se putea învoi cu subĭectul pĭeseĭ? Refuzul de maĭ sus l'am repetat orĭ de câte orĭ am avut sub ochĭ o pĭesă în care mĕ ispitea un rol, însă, în conşcinţă, ĭmĭ dam sĕma că pĭesa întrégă nu va putea face impresie. Vreaŭ să ḑic că nicĭ o dată nu mĭ-am pus amorul propriŭ, maĭ

presus de interesele teatruluĭ. Chiar când, din întâmplare, o asemenea pĭesă s'a jucat și am vĕḑut că succesul meŭ erea ca o notă discordantă, n'am insistat, dupĕ trecere de vreme, ca pĭesa să se reia. Invers: apreciam că o pĭesă va avea succes, și nu mĕ simțeam în stare a face din rolul dat mie aceea ce eream datóre? îl refuzam, fără părere de rĕŭ. Așa s'a întâmplat cu *Nora,* de Ibsen. Treĭ anĭ am stat în cumpănă, și în cele din urmă n'am îndrăsnit s'o joc.

Imediat dupĕ *Onórea*, am interpretat pe Angelica din *George Dandin,* — un rol care-mĭ cerea multă viclenie fină, și în aceeașĭ sĕră, pe «Lăcrămĭóra mea», din *Lăcrămĭórele*, cea maĭ reușită pĭesă a luĭ Polizu-Micșunești. Fără a recurge la efecte marĭ, la așa ḑisul *métier,* isbutește a încorda atenția publiculuĭ de-a lungul a treĭ acte, neobosindu-l, —

cum s'a întâmplat mai târdiŭ cu *Sburătorul,* o altă lucrare a d-sale. Dialog ales, situaţii simple, glume delicate, scene firesc înlănţuite, — iată calităţile ei.

Câţi-va ani în urmă, la reluarea acestei piese, rolul creat de mine, i s'a dat d-nei Gănescu, eŭ fiind rugată de autor a juca pe al fetei, iar în urmă de tot, la a doŭa reluare, l'am dat şi pe acesta d-nei Ionaşcu, interpretând un al treilea, de *grande coquette.*

De la *Lăcrămióre* până la *Nóptea Sinzienelor,* (*Le songe d'une nuit d'été,* de Shakespeare), a trecut un destul de lung timp, în care Nottara a făcut greşéla de a juca pe eroul din *Marele Galeotto,* iar frate-meŭ, Mircea Dimitriad, a stăruit să i se represinte *Renegatul,* o dramă orientală, în versuri, fórte frumoase prin simplitatea lor. Acésta a fost scósă de pe afiş, fără motiv, dupĕ trei

representaţiĭ bune, — trecênd «la dosar», ca şi *Marele Galeotto,* care căḑuse, din causa interpretăreĭ, căcĭ Nottara, orĭ cât de bun artist, nu putea să înfăţişeze un caracter spaniol, tênĕr, aprins. Don Saluste, Touvenin, ducele de Bligny, şi alte asemenea personagiĭ recĭ, elegante, arogante, ironice, — astea sunt rolurile sale.

Intre prima representaţie a *Mareluĭ Galeotto* (la 29 Decembre) şi a doŭa şi ultima (la 3 Ianuarie), m'am repeḑit la Craiova, chemată de Ulysse Boldescu, preşedintele Comitetuluĭ teatral, spre a juca cu trupa de acolo, *Onórea* şi *Dama cu camelii.* Teatrul, plin de public, — scena, plină de florĭ.

La întórcere, din cauza viscoluluĭ, trenul s'a oprit în Găeştĭ. Trebuia totuşĭ să-mĭ urmez drumul spre Bucureştĭ, căcĭ Direcţia, către care mĕ obligasem să viŭ la timp, mĕ anun-

ţase în *Galeotto*, pentru séra aceea. Trebuia, — dar cum? Noroc că un domn, tot aşa de grăbit ca şi mine, a închiriat o sanie, m'a învelit într'o şubă îmblănită, — şi séra, la opt şi jumĕtate, eram în cabină.

Nóptea Sinzienelor s'a ales pentru a se representa la venirea în ţară a perecheĭ princiare, într'o representaţie de gală. «Montarea», luxósă. Rechizita, adusă din Paris. Cheltueliĭ, din larg. Juca aprópe întréga trupă. Nottara, Obéron, — eŭ, Titania.

Pe când se studia, Direcţia primise, din partea unuĭ german, propunerea de a «monta» *Ocolul pămĕntuluĭ*, cu decorurile şi tóte accesoriile luĭ. Incântată de perspectiva unuĭ câştig, nu numaĭ că a acceptat, dar şĭ-a dat şi silinţa de a face cea maĭ bună distribuţie: nu lipsea nicĭ un societar. 15 representaţiĭ în şir, cari aŭ adus 50.000 de leĭ.

Nu mĭ-aduc aminte de ce, cu o

reţetă de 3500, seria s'a întrerupt şi s'a dat *Traian şi Andrada,* tragedie de Ventura şi Leonescu, scrisă anume pentru soţia celuĭ d'întâĭ.

O săptămână în urmă, reluându-se *Shylock,* Scarlat Ghica, traducătorul, mĭ-a dat rolul Porţieĭ, interpretat până atuncĭ de d-na Welner. L'am jucat, cu gândul la Ellen Terry.

In aceeaşĭ sĕră, am avut de luptat cu dificultăţile altuĭ rol, dintr'o pĭesă modernă, tot engleză, întitulată *Comedie şi tragedie.* S'ar părea, la prima vedere, că autorul n'a scris-o de cât pentru a da prilej cine ştie căreĭ actriţe de a-şĭ desvolta, în una şi şi aceeaşĭ scenă, şi calităţile dramatice, şi pe cele de comedie. In realitate, scopul a fost dorinţa de a pune pe scenă un scandal petrecut la Londra, între o mare cântăréţă şi un prinţ de coróna. La noĭ, prin contrastul scenelor şi prin lovitura

de teatru de la fine, a făcut impresie.

Puțin înnainte de a se închide stagiunea, s'a mai dat o piesă, *Adriana Lecouvreur*, în care jucam un rol de actriță. In principiu, nu mi-aŭ plăcut nicĭ odată asemenea roluri. Sunt de efect, însă mie mi se pare că, interpretându-le, eștĭ silită, fără voe, să-ți destăĭnuești multe din secretele proprieĭ tale ființĭ. Pe acesta, l'am considerat óre-cum ca excepție, atrasă fiind mai mult de caracterul femeiĭ, de cât de partea exclusiv teatrală.

Reamintindu-mĭ ce bine fusesem primită la Craiova, n'am refuzat pe ceĭ câțĭ-va camarazĭ, cari mĕ rugaŭ să-ĭ însoțesc pentru o serie de representațiĭ, tot acolo, la Craiova, după închiderea stagiuneĭ. Rĕŭ am făcut, căcĭ de astă dată, sub diferite pretexte, nu venea maĭ nimenĭ. Și

doar eŭ eream tot aĭa, iar «ansamblul» îndrăsnesc a crede că erea ceva maĭ bun de cât acela al trupeĭ locale, de óre-ce din el făceaŭ parte Ion Petrescu, Hasnaș, I. Niculescu, V. Leonescu și Amelia Welner.

Ca să ne putem întórce, ne-am amanetat césórnicele.

In schimb, la Bucureștĭ, mĕ așteptа o veste bună: d. Take Ionescu, ministru al instrucțieĭ, crease la Conservator douĕ catedre de dicțiune și-mĭ încredințase una din ele.

1893—94, — după o vară întrégă petrecută în Italia, la Mira-Taglio, într'un castel al primadonei Borghi.

1) *Grizelidis.* — Urîtă amintire: începutul unei bóle, care m'a făcut să sufĕr, până în 1896. Pĭesa, prea fină pentru noĭ. Maĭ ereaŭ póte de vină și versurile. De mult, de când m'am pomenit în teatru, a existat o antipatie declarată în potriva lor.

2) *Bărbatul doĭcii.* — Comedie Palais-Royal, în care n'aveam ce căuta. Am primit un rol, din gentileţe pentru traducător. Și apoĭ, chiar împotrivindu-mĕ, nu cred c'aș fi putut scăpa, căcĭ ajunsese un fel de regulă să mi se dea rol în orĭce pĭesă. Representaţie «fără Aris-

tizza»?.. Se putea?.. Dac'aşĭ maĭ fi avut glas, ca-n vremurĭ, sigur că m'ar fi pus şi în operetă.

3) *Hanul Conachi.* — Altă nerozie pentru mine, şi o umilitóre ruşine pentru Direcţie, care n'a băgat de sémă de cât la spectacol că pĭesa e próstă. Atunci mĭ-aduc aminte să fi jucat întâĭ cu Aristid Demetriad.

4) *Microbiĭ.* — A treia nerozie! Ce căutam într'un asemenea gen de comedie? Iar complezenţele!.. Hasnaş erea admirabil. Se întrecea cu Ciucurésca, în rolul Uţeĭ, şi cu Ion Petrescu, în rolul doctoruluĭ. Mĭ-a rĕmas multă vreme în urechĭ intonaţia acestuĭa, când striga «exasperat»: *taisez-vous,* Uţo! — Jianu cu tótă dicţiunea luĭ defectuósă, ţinea şi el în pĭesă un loc de frunte. Liciu s'a distins în Tonton, promiţând creaţiunĭ delicate. Succes general.

5) *Primul bal.* — Comedie de salon ntr'un act, de Ascanio. Dupĕ repre-

sentație, presa ĭ-a contestat paternitatea, punênd-o pe douĕ colóne cu o lucrare nemțéscă, întitulată *Unter vier Augen*. Chiar așa de-ar fi, îĭ remânea stilul și gustul de a o fi ales.

6) *Vênătorii de zestre*. — Localizare dupĕ *Goldfisch*. Frumósă pĭesă! Maĭ frumos, rolul meŭ.

5) *Saul*. — Originală, de Macedonsky și Cincinat Pavelescu. De la *Iadeș*, cel d'intâĭ nu maĭ presentase nimic teatruluĭ. Pĭesa a plăcut, de și la representare pĭerdea mult, pentru că Direcția distribuise rĕŭ rolul luĭ David. Purtam, în Mical, un costum fórte caracteristic, încinsă pe sub șolduri și cu fruntea ascunsă sub o placă cu mărgele de cilic.

8) *Lizi*. — Autorul, Polizu-Micșunești, pretindea a fi scris rolul principal pentru mine. Imprejurările însă, — pe cari nu le-am regretat,

căcĭ, de la citire, m'am îndoŭit de succesul pĭeseĭ, — aŭ făcut ca acel rol să fie încredinţat d-neĭ Vermont-Ventura, — şi, ca să nu daŭ a crede că acésta mĕ jignise, am primit un altul, secundar.

9) *Rabagas.* — Pĭesă susţinută de Th. Aslan, cu speranţa că faĭma de odinióră îĭ va crea succes. Decepţie.

Şi atât în acéstă stagiune, afară, binc înţeles, de reluărĭ.

In repertorĭul meŭ, se maĭ adăogaŭ şi «escapadele» în provincie, nu numaĭ pentru a-mĭ plăti datoriile din trecut, precum am maĭ arătat, ci şi pentru a face faţă cheltuelilor de scenă. Numaĭ în *Vînătorii de zestre* am avut toalete de peste 3000 de leĭ, iar în *Adriana Lecouvreur*, de şi pĭesă în costume, Direcţia, dupĕ ce-mĭ micşorase *desfeux*-urile, apoĭ maĭ găsise de cuviinţă să nu-mĭ facă de cât o rochie, în loc de patru, câte trebuiaŭ.

Pe la jumĕtatea luĭ Februarie, Mounet-Sully, venit pentru prima óră la noĭ, a dat maĭ multe representaţiĭ. La una din ele, — *Oedip*, — Societatea dramatică, în mijlocul unuĭ entusiasm, de care prea a început a face risipă, ĭ-a dăruit tot ce trebue, pentru a mobila o odaĭe în stilul nostru ţĕrănesc.

De aci încolo, încep a mĕ simţi năpădită de o nepăsare, care merse crescând, din ce în ce, până în 98-99; şi, de ce creştea, d'aĭa căutam să-ĭ găsesc cauza, o cauză multiplă, complexă, născută dintr'o lipsă mare, — lipsa de ideal. Cine se maĭ gândea la artă?.. Pe toţĭ pereţiĭ teatruluĭ, ereaŭ scrise, cu litere de douĭ metriĭ, cuvintele luĭ Montecuculi: «banĭ! banĭ! şi iar banĭ!» Nicĭ cel maĭ mic gust, în alegerea pĭeselor; nicĭ o seriozitate, în repetiţiĭ. Făcea reţete cutare pĭesă? Erea bună. — Se întrodusese apoĭ şi sistemul chiverniselilor, care îndreptăţea pe orĭ-ce actor să vîneze ceĭ 5%, traducând pĭese, fără să ştie

nicĭ *parlez français*; peste el, a început a se accentua cel-l'alt, al favorurilor, grație căruĭa distribuțiile nu se maĭ făceaŭ de cât pe rudeniĭ, pe intrigĭ, saŭ pe simpatiĭ intime; așa în cât...

Dupĕ «înnalte» stăruințe, teatrul șĭ-a deschis ușile cu *In préjma tronuluĭ*, o pĭesă originală, a unuĭ începĕtor. A avut norocul, saŭ nenorocul, să facă mult sgomot în jurul eĭ. Presa, care începuse să lenevéscă, a tresărit de-o dată, par'că s'ar fi deșteptat din somn. Lucrarea, ce e drept, păcătuĭa maĭ ales printr'un exces de episóde, saŭ de scene scrise sub influența tutulor lucrărilor dramatice, citite de autor; maĭ avea și situațiĭ straniĭ, saŭ rĕŭ înfățișate, cum erea aceea a sfidăreĭ Dumnedeireĭ; orĭ cum însă, nu atât autorul a fost de vină, cât actoriĭ, cari interpretaŭ în bătae de joc, — de-

plorabil obiceiŭ, care a atras de atuncĭ mulţĭ adepţĭ, formênd aḑĭ o adevĕrată sectă, sub conducerea maĭ multor societarĭ. Tot actoriĭ sunt de vină şi în aceea că, spre a-şĭ potoli setea de paragrafe, fiecare cerea autoruluĭ să-ĭ introducă în rol câte o «tiradă», aşa că, la representaţie, unul vorbea cincĭ minute, iar ceĭ-l'alţĭ aşteptaŭ. E nenorocit autorul, care se supune influenţeĭ culiselor. Póte că uniĭ actorĭ, — la noĭ, fórte puţinĭ, — ar fi în stare, prin experienţă, să dea un sfat folositor; însă acéstă parte bună îşĭ are «reverul» eĭ dăunător, în aceea că orĭ-ce actor, fără excepţie, e cu imaginaţia şi cu judecata influenţate de o mulţime de reminiscenţe din pĭesele în cari a jucat, saŭ pe cari le-a citit, în cât nicĭ o îndreptare a fonduluĭ nu póte scăpa de aceste influenţe. Pentru acelaşĭ cuvênt, actoriĭ-autorĭ, chiar când

fac piese bune, și subïectele, și scenele marĭ, de efect, reamintesc alte subïecte și alte scene, din alte pïese.

Studiată în condițiunile de maĭ sus, cu actul ultim nerepetat în ajunul primeĭ representațiĭ, pïesa, negreșit, erea condamnată. Dupĕ treĭ representațiĭ, datorite tot înnaltelor stăruințe, a dispărut pentru totdeauna, dând locul *Burghezuluĭ gentilom*, cu Niculescu în rolul prim. Acest artist, care adeseorĭ găsește nișce efecte uïmitóre, numaĭ prin instinct, n'avea, — ca să nu ḑic că n'are — cunoștințele necesare interpretăreĭ clasicilor. A fost, și va rĕmâne, un distins interpret în pïesele românești, saŭ chiar srĕine, însă moderne.

Scoțêndu-se din cartóne *Maria Stuart*, nu refuz cererea ce-mĭ face d-na Vermont-Ventura de a-ĭ ceda rolul. Din potrivă; mĕ despart de el, nu cu părere de bine, dar cu absolută indiferență, — indiferența

care, o repet, începuse să mĕ domine.

De-abia la *Se ḍice*, o traducere în care găsisem un rol de ingenuă fórte viŭ, nepăsarea mi se risipi óre-cum. Dacă e vorba să n'ascund nimic, maĭ erea și o altă cauză, pentru care acest rol îmĭ convenea: nu-mĭ cerea studiĭ adêncĭ, căcĭ și pe acesta, ca și orĭ-ce rol de ingenuă, erea destul să-l învĕț și să apar în scenă, pentru ca interpretarea să vie de la sine. Efectele, le găseam de mulle orĭ jucând, pe negândite, în chip firesc.

In paranteză, — mĕ mir că una din bunele mele eleve, d-na Gĭurgea, n'a solicitat până acum acest rol. Evitând afectările, ar avea succes.

Vine *Sfêrșitul Sodomeĭ*. A doŭa încercare de a introduce la noĭ repertorĭul german modern. Nereușită — póte din cauza interpretăreĭ, jumĕtate fórte bună și jumĕtate sub-

mediocră. D-na Gănescu a avut mulțumirea de a face parte din prima categorie. Eŭ, interpreta unuĭ rol fórte ambiguu, regret și astădĭ mórtea pĭeseĭ.

Tocmaĭ o lună dupĕ, s'a anunțat o originală: *Iluziile căsătorieĭ*. Gr. Chrisenghy, autorul, făcând parte din lumea alésă, inspirase tutulor o nerăbdare, plină de speranțe. Cum însă lucrarea erea fórte îndrăsnĕță și cum «decoltajul», pe vremea aceea, nu fusese încă admis în literatura nóstră dramatică, *Iluziile căsătorieĭ* n'aŭ produs de cât deziluziĭ.

Ca să-șĭ repare greșéla, Direcția a representat imediat apoĭ o localizare a luĭ V. A. Urechia, *Sóre de tómnă*, în franțuzesce *L'été de la Saint-Martin*. Ce pĭesă fină! Ce intențiĭ cinstite! Ce concluziĭ ideale! Incă un rol de ingenuă, în repertorĭul meŭ.

In tot timpul acesta, ḑi și nópte,

se repeta *Amilcar Barca* (saŭ *Salambô)*, pĭesa chemată — credeaŭ toţĭ, — să întrécă succesul luĭ *Pygmalion*. Repetiţiĭ forţate, decorurĭ somptuóse, costume dupĕ desenurĭ studiate, — tot ce se putea face, cu cheltuelĭ neîngrădite, s'a făcut. *Pygmalion* tot sus a rĕmas. Autorul, firește, învinuĭa interpretarea. Se înșela, — și aşĭ dori mult să se reĭa pĭesa, cu altă distribuţie; sunt convinsă că rezultatul va fi acelaşĭ. — Orĭ-cum, *Amilcar Barca* mĭ-a atras încă o dată atenţia asupra unuĭ fapt caracteristic: are succes o pĭesă? autoruluĭ i se cuvine. Cade? actoriĭ strică.

Trec peste *Treĭ Sultane,* de Favart — erea și clasică și «subţire», și în versurĭ; cum putea să placă? — și ajung la reluarea *Lăcrămĭórelor,* în aceeaşĭ sĕră cu apariţia uneĭ nouĭ lucrărĭ a d-luĭ Polizu, întitulată *La 30 de anĭ.* Un act primit bine, fórte bine, «mulţumită interpretăreĭ»,

ḑicea autorul. Ḑic și eŭ că, incontestabil, acésta e pĭesa care l'a consacrat. Ceĭ maĭ mulți o consideraŭ desăvêrșită. Mie, să spun drept, mĭ-a făcut totdeauna efectul uneĭ comedii franțuzești.

Până la închiderea stagiuneĭ, nu s'a maĭ «montat», ca pĭese originale, de cât *Mort fără lumînare,* completat, ca spectacol, cu *Nóptea de Paște,* un act tot original.

S'a strigat în contra celeĭ d'intâĭ, de sigur fiind-că n'a adus baniĭ, — căcĭ ar fi o vĕdită rea voință să nu i se recunóscă nicĭ o calitate. Póte că cele treĭ acte se puteaŭ concentra în douĕ și că stilul nu e tocmaĭ țĕrănesc; *mais, comme le style c'est l'homme* ... — Brezénu a făcut o creație, plină de realism; D-na Ciupagea și maĭ târḑiŭ, d-na Jianu, ercaŭ bine. Tot așa și ceĭ-l'alțĭ, «afară de unul», cum ḑice Hamlet. — O întrebare: pentru ce autorul,

discipol al teorieĭ «artă pentru artă», s'a supus Direcţieĭ, renunţând la primul titlu al pĭeseĭ: *De focul birului?*

Nu trec la altă stagiune, înnainte de a declara, — la adresa cuĭ se cade, — că tot anul am jucat bolnavă. Făcând parte dint'o clasă *vieux style,* aşa mĭ-am înţeles datoria: să muncesc până n'oĭ maĭ putea.

Protestez decĭ în potriva acuzărilor ce mi s'aŭ adus până în aniĭ din urmă că, jucând în provincie în ḑilele libere, dam un exemplu de indisciplină şi desfid în acelaşĭ timp pe ceĭ cari, — sub instigaţiile unor membriĭ din Comitet, — aŭ strigat în contră-mĭ, să probeze că cupiditatea, saŭ obiceĭul de a «cabotina», mĕ îndemnaŭ să recurg la representaţiĭ de ocazie. De cupiditate ar fi ridicol să maĭ vorbesc, când datoriile plătite şi cheltuelile prea marĭ

de scenă dovedesc ce s'aŭ făcut baniĭ câştigaţĭ în aceste representaţiĭ; cât pentru «cabotinaj», nu doresc niměnuĭ să sufere cât am suferit eŭ, jucând pe scene cu rampă de 4 metri, cu decoruri sdrenţuite şi cu parteneri bâlbâiţĭ. Un singur om m'a înţeles, odată, când m'a întâlnit într'un asemenea voiaj «de plăcere» şi iată ce scria a doŭa ḑi:

«Sâmbătă seara Aristizza Roma-«nescu a plecat la Ploeştĭ, ca să dea «acolo o representaţie. Din întâm-«plare, mĕ aflam în acelaşĭ tren «cu eminenta artistă, şi-am vĕḑut-o, «şi-am privit-o mult, m'am căsnit «să-ĭ scrutez gândurile. Era palidă, «—palórea fermecătóre a Ofelieĭ din «scena nebunieĭ. Marea, incompara-«bila artistă se gândea póte la strĕlu-«citele eĭ succese de pân'acum, vedea «miĭ de ómenĭ plîngênd când plîngea «ea, miĭ de ómenĭ cu respiraţiile «înnecate, cu inimile palpitânde, sor-

«bind-o cu ochiĭ, admirând-o, — și «în urechile artisteĭ răsuna de si- «gur în surdină musica dulce a «aplauzelor uneĭ sălĭ în delir. Apoĭ «vraja se rupea de-odată; strălu- «cirea feerică a acesteĭ vedeniĭ de «slavă se întuneca fără veste și se «vedea, — ea artistă fără sémăn, ea «subjugătórea de suflete,—călătorind «într'un vagon de cl. II-a, tocmin- «du-se cu anteprenorul unuĭ teatru «din provincie ca să-ĭ lase sala «maĭ eftin, jucând pe o scenă pri- «mitivă cu decoruri oribile, în fața «unuĭ public de negustorĭ, și-apoĭ, «după spectacol, constatând încreme- «nită că rețeta representațieĭ d'abia-ĭ «permite să plătéscă chiria săleĭ și «trenul înnapoĭ spre Bucureștĭ — O, «*cum ne-o fi disprețuind* artista, gân- «dindu-se că în țara asta, — la ri- «dicarea căreĭa și talentul eĭ neîn- «trecut contribue, — ca să guștĭ tóte «îndestulările vieței trebue să te facĭ

«negustor de cherestea, antreprenor «de binale, saŭ să înfiinţezĭ o fabrică «de lumînărĭ de seŭ».

Afară de aceasta, fiind-că vorbiĭ maĭ sus de indisciplină, pentru ce camarad̦iĭ meĭ, cari, dupĕ cum s'a susţinut, n'aşteptaŭ de la mine de cât exemple, pentru ce nu mĕ imitaŭ de cât la rĕŭ? Şi óre rĕŭ erea acesta, pe cât timp nu atrăg:a consecinţe? Lipsit-am eŭ, din cauza luĭ, de la vre-o repetiţie însemnată? Refuzat-am vr'un rol, în mijlócele mele? Dăunat-am teatrul, făcând să se amâne vr'un spectacol?.. Să răspundă toţĭ sufleuriĭ câţĭ s'aŭ perindat prin teatru, dacă m'aŭ surprins vre-o dată cu rolul neştiut, chiar când mi s'a dat cu 3—4 césurĭ înnainte de spectacol. Să răspundă publicul, când mĭ-am arătat eŭ vr'o dată, jucând, durerile mele intime. Să rĕspundă direcţiile şi toţi ceĭ ce mĕ înconjuraŭ în culise, dacă ĭ-am

amenințat vre-odată cu leșinurĭ de sensație. Ce le păsa decĭ lătrătorilor meĭ, că eŭ cutreer provincia, câștigând *miĭ de leĭ* pe lună, ceea-ce e innexact, ca să nu ḑic alt-fel!.. Și apoĭ, judecata lor nu făcea nicĭ o deosebire între un actor, orĭ-care, și un altul, pe aĭ căruĭ umerĭ se sprijină teatrul? Nu i se datoréză acestuĭa din urmă o situație excepțională, manifestată prin concesiĭ și prin doveḑĭ de respect? Mounet Sully și Bartet plécă în fie-care an din Paris, ceea-ce nu îndreptățește pe Dehelly și pe Delvair să protesteze, cerênd aceleașĭ drepturĭ.

Cu acéstă ocazie, maĭ scot în evidență încă o greșală mare, enormă, care tinde a se perpetua: nu se face nicĭ o deosebire între cheltuelile, pe carĭ le impune scena uneĭ femeĭ și acelea impuse unuĭ bărbat. Un bărbat, orĭ-cât de bine s'ar îmbrăca, îșĭ face un frac, pentru cel puțin

treĭ stagiunĭ; o redingotă la douĭ anĭ; 2-3 perechĭ de haĭne pe an, și, afară de excepțiĭ puțin costisitóre, o garderobă de ḑece costume îĭ e suficientă. Femeea însă, — maĭ ales când e chemată a ține tot roluri de căpetenie, și maĭ în tóte pĭesele, — de câte rochiĭ are nevoe, pentru fie-care pĭesă? și, din aceste rochiĭ, câte sunt de bal, și, cât costă fie-care? Nu maĭ vorbesc de cele-l'alte accesoriĭ, o adevĕrată ruină, față de ale bărbaților. Jobenul unuĭ actor, cât timp stă în serviciŭ? Cel puțin o stagiune, presupunênd că s'ar schimba moda la fie-care an, — și nu trebue de cât unul. Dar pălăriile uneĭ femeĭ? Ca să împace cerințele modeĭ, pe ale publiculuĭ, pe ale bunuluĭ gust, și adeseorĭ și pe ale luxuluĭ, nu póte ține o pălărie de cât într'o pĭesă. Dar pantofiĭ? Câte perechĭ, de câte culorĭ?.. Dar panglicile?.. Dar... câte altele?

Ar trebui așa dar să se facă o diferență simțitóre între apuntamentele unuĭ actor și acelea ale uneĭ actrițe. Sunt ridicule angajamentele de adĭ ale multor femeĭ din teatru, cărora nu li se maĭ pot obĭecta nicĭ că sunt începătóre, — și sunt cu atât maĭ ridicule cu cât, de multe orĭ, uneĭ bune gagiste, cu o vechime de 5—6 anĭ, i se plătește 150 de leĭ pe lună, iar unuĭ gagist de merit egal, 200.

Din ce în ce mai bolnavă, cu tótă vara petrecută la Kreuznach,— apar la deschiderea stagiuneï 95—96, pentru a seconda pe Nottara, care juca o carte mare: înfăţişa pe Hamlet, dându-ï o interpretare diferită de a luï Manolescu. Manolescu îl însufleţise cu un caracter poetic, indecis, nu nebun, ci minat de o mare durere, — pe când Nottara erea de partea luï Mounet Sully, făcând să predomine douĕ note: exaltarea şi o viclenie *sui generis*. Nu-ï apreciez meritul, căcï nu l'am urmărit nicï o dată de-a lungul unuï spectacol; ştiŭ numaï că majoritatea, ostilă înnaintea încercăreï,

a tăcut după vre-o opt representaţiĭ în şir.

Temêndu-mĕ de progresele bóleĭ, fac atentă Direcţia să mĕ dubleze în rolul Ofelieĭ, şi, drept acésta, alegerea se opreşte asupra d-reĭ Gheorghiu, care, — în urma uneĭ bune interpretărĭ a roluluĭ ce-ĭ cedasem eŭ în *Orfanele*, — începuse a se pune în evidenţă.

Ca să nu mi se impute că-mĭ primesc partea de societară fără a munci, nu refuz un noŭ rol, — pe Bella, din *Stéŭa* luĭ Richepin. Rol cu paragrafe nesfêrşite, cu joc continuŭ, cu accente sfîşietóre, — sdrobitor. Când eşeam din scenă, cădeam.

Apoĭ, pentru acelaşĭ cuvênt negustoresc, reiaŭ *Fôntâna*, jucată în aceeaşĭ séră cu *Un leŭ şi un zlot*, o veche localizare după Labiche. E una din pĭesele într'un act, care, — alăturĭ cu *Moştenirea de la rĕposata*, *Adevĕr dar cu mĕsură*, *Sfredelul dra-*

culuĭ, — ar plăcea și aḑĭ. De ce nu se maĭ jócă? Fiind-că s'aŭ «demodat»! Frumosul nu se demodéză. Fiind-că cer comicĭ *hors ligne?* Sunt opt comicĭ printre societarĭ, — și care e societarul care nu se pretinde *hors ligne?*

Am spus, vorbind de *Adriana Lecouvreur*, că mĭ-a displăcut să joc roluri de actriță. Mi se presenta o a doŭa ocazie: *Magda.* N'am stat la îndouĭală, pentru că teatrul credea că pĭesa va prinde, iar în potriva roluluĭ meŭ n'aveam nimic de ḑis. S'a jucat,— și n'aș lăuda «ansamblul», dacă nu m'ar provoca faptul că, cĭncĭ-șése anĭ în urmă, la reluarea pĭeseĭ, cronica, entusiasmată de talentul artisteĭ căreĭa, silită, ĭĭ cedasem rolul, declara că pentru întâĭa óră se pomenea la noĭ un așa «ansamblu» și pentru prima óră se vorbea românește. Cât pentru costume, ne prostea rĕŭ, maĭ ales pe noĭ, femeile,

cari până atuncĭ nu eșiserăm pe scenă de cât desculțe și góle.

Imediat ce trece *Magda,* ascultându-mĭ dorința de a fi eŭ întroducătórea la noĭ a teatruluĭ luĭ Ibsen, cer Direcțieĭ și mi-se admite punerea în studiŭ a pʼeseĭ *Rosmersholm.*

Intrʼun dupĕ amĭaḑĭ, acasă, pe când îmĭ învĕțam rolul, — Rebecca, o femee cu un caracter care mĕ impresionase cu atât maĭ mult, cu cât îl vĕḑusem fórte bine întrupat de Sandrock, la Volksteater, din Viena, -- primesc înștiințare de sus că d-na Gănescu, titulara unuĭ rol din *Dama de caro,* sʼa îmbolnăvit subit și mi se cerea o sforțare, de care numaĭ eŭ eream capabilă: a o înlocui până séra, în câte-va ore, fără repetiție. Am acceptat, — ca să-mĭ rĕscumpĕr exemplele rele.

Rosmersholm a fost așteptat mult și a plăcut puțin. Spectatoriĭ sʼaŭ împărțit în treĭ: ceĭ ce «suportaŭ»,

ceĭ ce dormitaŭ şi ceĭ ce plecaŭ... înnainte de sfêrşitul pĭeseĭ. Ba încă un ministru, cu reputaţie de cunoscător, a şi strigat:

— Ce Dumneḑeŭ, frate! Ştieam că Romaneasca are gust.»

Bóla, care uneorĭ mĕ ţinea în pat sĕptămânĭ, precum şi un congediŭ, obţinut spre a consulta la Paris pe Bouilly şi alţiĭ ca el, m'aŭ făcut să nu m'arăt de cât din când în când, rar; de aceea nicĭ nu-mĭ maĭ aduc aminte, de cât de *Le pardon,* de Jules Lemaître, în care debuta Liciu, după întórcere de la Paris, unde studiase ca bursier al Statuluĭ. O dată cu *Le pardon*, tot într'o séră, — probabil ca să-mĭ plătesc odihna, — mi se ceruse să reiaŭ rolul feteĭ din *Frica de bucurie,* şi să creez şi un rol în *Judecată şi osêndă,* un noŭ act al d-luĭ Polizu,— cel maĭ slab din câte a scris, după părerea mea.

In sfêrşit, de-abĭa aşteptând primă-

vara, am organizat o representaţie cu preţurĭ urcate, din produsul căreĭa să pot întâmpina risipa bănéscă a uneĭ operaţiĭ, pe care n'o maĭ puteam amâna.

Am ales ca pĭesă *Flămânḑiĭ de glorie,* o localizare, — pe care am jucat-o, decepţionând pe ceĭ ce rĕspândiseră svonul că localizatorul a vizat pe faţă persóne sus puse. Cu ce mi se cuvenea din reţeta de 6000 de leĭ, — căcĭ d-niĭ Societarĭ nu admiseseră să mi se dea sala gratis, — am început a mĕ pregăti, nu fără a întârḑia vre-o lună — întâĭ, pentru că mi se spusese categoric că din 100 de «şanse» n'aveam nicĭ 20 că voĭ scăpa, şi-al doŭilea pentru că, urît impresionată de casele de sănĕtate din Paris, nu mĕ decideam să trec peste graniţă. Póte chiar, cine ştie, mĭ-aşĭ fi schimbat hotărârea primă, lăsându-mĕ în voĭa

bóleĭ, dacă n'aș fi primit din partea Direcțieĭ urmĕtórea scrisóre:

«... Vĕ rog să desminţiţĭ, pe cât «va fi cu putinţă, svonurile rĕŭ «voitóre ce s'aŭ rĕspândit. Se vor- «beşte că, departe de a vĕ îngriji «sănătatea, gândul nu vĕ e de cât «la plimbărĭ și la tot felul de dis- «tracţiĭ, începând cu o lungă călă- «torie în Orient. Asemenea lucrurĭ, «dacă nu vor fi desminţite, vor rĕci, «negreșit, simpatiile ce-aţĭ inspirat «în totdeauna»...

Cu alte cuvinte, te-am lăsat să daĭ representaţia, numaĭ fă-ne plăcerea: orĭ morĭ, orĭ jócă.

Inimĭ creştine!.. Eŭ, pentru toţĭ mĕ rugasem, venisem în ajutorul tutulor, orĭ de câte orĭ se găseaŭ în nevoe, luasem iniţiativa atâtor representaţiĭ de bine-facere, pledasem pe lângă Direcţie cauza atâtora și a atâtora, — începênd cu d-na Ciucurescu, când a stat o iarnă întrégă

la Menton, și sfêrșind cu d. Gusty, pentru care, de treĭ orĭ am ridicat glasul, apărându-l în potriva celor cari pretindeaŭ că nu e bolnav, ci se preface, ca să stea în stréĭnătate. Nu maĭ vorbesc de morțĭ, ca Al. Mateescu, Jianu, Jianca, și alțiĭ; vorbesc de ceĭ în vĭață, pe cari îĭ desfid să încerce a ḑice că nu e așa. Drept care, pentru mine nu s'a găsit unul să se ridice să-mĭ ia partea.

Și-am intrat, chiar a doŭa ḑi, la Brâncovenésa, — am desmințit, dintr'o sală de operație, «svonurile, cari amenințaŭ să-mĭ réćéscă simpatiile» și, în loc de a pleca în Orient, m'am dus în Prahova, la Vălenĭĭ-de-Munte, unde mĭ-am trecut cu bine convalescența, în cĭuda celor ce-și împărțiseră deja tóte rolurile mele, bucurându-se la știrea falșă că, din cauza operațieĭ, mĭ-am pĭerdut vocea.

Anul 96—97, e an mort, pentru mine.

Direcţia iar adoptase ideea de a alterna drama cu opera şi cu opereta.

Până la *Copiiĭ părăsiţĭ*, în Februarie, n'am jucat de cât în câte-va reluărĭ şi în *Ḍiŭa scadenţeĭ*, prima pĭesă de Carmen Sylva, jucată la noĭ, în româneşte.

După vre-o ḑece representaţiĭ ale *Copiilor părăsiţĭ*, am studiat pe Caterina din *Femeea îndărătnică*, a luĭ Shakespeare, şi pĭesa s'a jucat spre binele luĭ Leonescu, excelent în Petruchio.

O sĕptĕmână în urmă, alt rol, în *Fundarea Romeĭ*, o pĭesă originală,

care de-abĭa se ţinea în picĭóre, — iar pentru închiderea stagiuneĭ, *Radu de la Afumaţĭ*, dramă istorică de I. Neniţescu, avênd un act al treilea, fórte dramatic.

Uĭtam o altă pĭesă, o poemă originală, *Amor şi prietenie*, care are însemnătatea de a-mĭ reaminti o parte umilitóre a carierеĭ mele: beneficĭurile.

Iată ce ţicea pe atuncĭ, cu drept cuvênt, pagina întâĭa, colóna cincea, a ţĭaruluĭ *Dreptatea*:

«Marţĭ, 17 Decembre 1896, repre-«sentaţie *de gală* (!) în beneficĭul «d-neĭ Aristizza Romanescu.

«Beneficiŭ!..

«Vorba acésta, într'o asemenea «împrejurare, e un sacrifilegiŭ. Cu «alte cuvinte, Direcţia teatruluĭ, din «pornire caritabilă, ca un ajutor, ca «să nu ţicem altfel, cedéză artisteĭ «venitul uneĭ representaţiĭ. Cuvintele «banale intrate în uz, consacrate

«de dicţionar într'o accepţie alta de «cât înţelesul lor etimologic, aŭ câte «o dată cruţimĭ dureróse...

«Numele d-neĭ Aristizza Roma-«nescu, cea maĭ mare artistă în vĭaţă «a teatruluĭ român — aşĭ putea ḑice : «cel maĭ mare artist, — ne evócă «atâtea emoţiunĭ... şi de o dată, «împerecherea asta de cuvinte jig-«nitóre, prozaică, negustorésc㠕 *în «beneficiul d-neĭ Romanescu!*

«O asemenea artistă n'ar trebui «să aibă nevoe de beneficiĭ. Poporul «român s'ar cădea să-ĭ facă un traĭ, «cum se face în alte ţĕrĭ, care să «nu cunóscă lipsa; acésta ar fi fost «cea maĭ elementară datorie, cel «maĭ umil semn din partea acelor, «cărora marea artistă le-a dat clipe «de cea maĭ înnaltă şi maĭ puternică «emoţie din vĭaţa lor... Aşa aŭ fost «şi sunt sĕrbătorite în strĕinătate «artistele marĭ.

«Să nu vi se pară disproporţio-

«nată acéstă comparaţie. Aristizza «Romanescu merită un loc între «cele maĭ marĭ geniĭ mimice ale «lumeĭ. Şi dacă ar fi să ţinem sémă «de împrejurărĭ, nu ştiŭ, ḑĕŭ, în «partea cuĭ s'ar înclina balanţa.

«Să aĭ de luptat cu greutăţĭ ma- «teriale, — căcĭ, orĭ-ce s'ar spune, «lipsa nu e tocmaĭ un stimulent al «arteĭ, — să ţiĭ pĭept cu greutăţile «uriaşe, pe cari arta le întâmpină «într'o ţară, în care ea e cea din «urmă dintre preocupărĭ; să fiĭ ne- «voită a-ţĭ ramifica talentul în atâtea «genurĭ deosebite, — începênd cu «naivele şi sfârşind cu marile figurĭ «tragice, — şi cu tóte astea, să urcĭ «aşa de sus scara arteĭ dramatice.. «asta nu e dat orĭ-căruĭ artist!

«... Şi, când te gândeştĭ că, dintre «toţĭ artiştiĭ, ceĭ dramaticĭ aŭ cel «maĭ mare drept la omagiile con- «timporanilor lor, — fiind-că gloria «lor e cea maĭ efemeră, — nerecu-

«noștința nóstră către Aristizza Ro-
«manescu, trebue să ni se pare și
«mai rușinósă, și mai revoltătóre»...

Dupĕ stagiune, iaŭ din Bucureștĭ
câțĭ-va protagoniștĭ și trec la Iașĭ,
unde, formând trupă, daŭ câte-va
representațiĭ, printre cari *Othello*,—
succes pentru Leonescu, — *Femeea
îndărătnică*, fórte apreciată, și *Miss
Milton*, care mĭ-aduce aminte cu drag
de una din cele mai bune eleve ale
mele, Ecaterina Horvatovicĭ, mórtă
în niște crude împrejurărĭ.

Vara, M. S. Regina mĕ chĭamă la
Sinaia, pentru a asista la citirea
lucrăreĭ sale *Meșterul Manole*, tradusă
în versurĭ de Haralamb Lecca. M'am
dus imediat, s'a decis punerea în
studiŭ pentru stagiunea urmĕtóre,
și, — pe când Autórea îșĭ propunea
să facă micĭ schimbărĭ, născute din
lungĭ meditărĭ asupra caracteruluĭ
eroineĭ, — eŭ, subvențională din

Caseta Regală, am plecat la Curtea-de-Argeș, spre a pătrunde taĭnele loculuĭ și a face cercetărĭ, folositóre creăreĭ roluluĭ ce mi se încredinţase.

Completez imediat ideea, adăogând că, cu tóte pregătirile și cu tóte insistenţele mele de maĭ în urmă, pĭesa nu s'a pus în studiŭ.

I-a luat locul o alta, tot a Majestăţeĭ Sale, *Marióra,* o idilă tragică, tradusă tot de Lecca.

Cu ea și cu *Fôntâna,* se deschide stagiunea urmĕtóre.

Joc în amêndouĕ; reapar apoĭ în *Femeea îndărătnică,* în *Mândrie și amor* și în *Narcis*; creez un rol în *Florĭ de pĭatră,* a treĭa pĭesă într'un act a d-luĭ Polizu-Micșunești; las rolul băĭatuluĭ din *Miss Milton* și iaŭ pe-al mumeĭ; ca să nu displac luĭ Urechiă,— totdeauna binevoitor mie, — primesc un rol de cochetă, într'o pĭesă a prietenuluĭ sĕŭ, Marchizul Pandolfi; — și ajung la sfêrșitul luĭ Noembre, când daŭ în beneficiŭ *O singură iubire,* dramă modernă de I. Neniţescu, primită cam rece.

In Decembre, reiaŭ rolurile din *Ruy-Blas* și *Ḑiua scadenţeĭ*, și, dupĕ

ce joc pentru prima óră pe Janic din *Vênturătorii mărilor*, mĕ reped de câte-va orĭ în provincie, căcĭ, graţie uneĭ campaniĭ de presă, *Curcaniĭ* aŭ ţinut afişul vre-o lună şi jumĕtate.

In Februarie, mi se redă Domniţa Maria, din *Banul Mărăcine;* reĭaŭ pe Ana din *Radu de la Afumaţĭ*, pe Lenţa din *Boeriĭ şi cĭocoiĭ* şi pe Catarina din *Femeea îndărătnică;* îmĭ daŭ multă ostenélă cu un rol dintr'o pĭesă italienéscă, *Necinstiţiĭ*, jucată numaĭ de douĕ orĭ; las pe Claudinet din *Copiiĭ părăsiţĭ* şi iaŭ parte la închiderea stagiuneĭ, jucând pe Ofelia.

Cu alte cuvinte, încă un an, nu mort, dar strecurat în linişte, — o linişte accentuată de intenţia de a se retrage a directoruluĭ.

Ca de obiceiŭ, sĕrbătorile Paşteluĭ şi sĕptĕmâna urmĕtóre, le-am petrecut, cu Costescu şi alţĭ cama-

raḑĭ, într'un «turneŭ», la Brăila-Galaţĭ-Iaşĭ. Publicul din aceste treĭ oraşe, împreună cu cel din Severin şi cel din Bârlad, erea, — şi e încă, relativ, — cel maĭ bun public din ţară.

Stagiunea 1898-1899, stagiune de tristă memorie!..

Nişte aparenţe poleite, ĭ-aŭ amăgit pe toţĭ, făcându-ĭ să crédă că regeneréză teatrul, pe când, din potrivă, îl pĭerdeaŭ. Atuncĭ a fugit din teatru pudórea. «Aşa vreaŭ, aşa fac», atuncĭ a fost proclamat lege domnitóre.

Pentru un deficit de nimic, — pe care Ministrul refuzase să-l acopere, de şi i se arătase că el provenea nu din rea administraţie, ci din nedeschiderea la timp a stagiuneĭ, căcĭ întârdiaseră reparaţiile săleĭ, — pentru acest cuvênt, agravat de învinuirile ce presa aducea necontenit Direcţieĭ, — Cantacuzino se retrăsese

și necunoscutul vinovat care a făcut de atunci și din postul de director al teatrelor un post politic, numise în loc pe d. Grădișténu.

Cu un an înnainte, actorii, gazetele și sateliții, atât se arătaseră de nemulțumiți, în cât, la vestea că vine «C'onu Petrache», o bucurie fără sémăn, nefirésca, bolnăviciósă, i-a cuprins pe toți. Venea Mesia!

Pe de altă parte, publicul, tot-deauna gata să imite, de-abĭa aștepta deschiderea stagiunei, ca să năvălésca, — cum năvălise cu un an înnainte la *Curcanii*, făcând acestei pĭese o serie nemotivată de 20 de representații, pentru absurda plăcere de a demonstra în contra Direcției, care nu greșit apreciase că o pĭesă scrisă ocazional și jucată din când în când, pentru considerații de patriotism, nu trebuea menținută pe afiș.

Cu făgăduelĭ irealizabile și cu spe-

ranțe orbești, stagiunea s'a deschis, în osanalele tuturor. Ce repertoriŭ, de și primul spectacol erea un fel de... *gemischte Obst!* Ce punere în scenă, cu aceleași nerafistolate decoruri! Ce ansamblu, cu aceĭași actori, până atuncĭ insuficienți!..

In sfêrșit, circula nu numaĭ în București, ci în întréga țară, atmosfera greóe a unuĭ *parti-pris* declarat.

Astfel «dansată», mult cântata stagiune a mers o lună, numaĭ cu reluărĭ. De abĭa la 27 Octobre, s'a dat o pĭesă nóuă — nóuă pentru noĭ, — *Căsătoria lui Figaro.* Pentru un director extra ca «C'onu Petrache» alegerea nu era tocmaĭ «faĭnă»; însă, de óre-ce, ca și în avocatură, aceeași faptă póte fi pledată și *pro* și *contra,* după punctul de vedere în care te puĭ, — publicul a declarat bune tóte pĭesele, pe cari, sub precedenta Direcție, le taxase de próste.

Curênd după *Figaro, Marchizul de*

Villemer. Debuta d-ra Luchian, care studiase arta dramatică la Paris. Mĕ abţin de a vorbi despre calităţile saŭ defectele debutanteĭ; destăĭnuesc numaĭ că, dupĕ debut, directorul a declarat-o artistă, — ceea ce nu l'a împĭedecat, la finele stagiuneĭ, să-şĭ scótă pălăria, în semn de medieval salut, când d-ra Luchian a discutat chestiunea reînnoireĭ angajamentuluĭ sĕŭ. De ce óre?

Cu aceeaşĭ bizară *volte-face* avusese a face şi d-ra Lucia Sturza. Debutase şi dênsa, — chiar la representaţia de deschidere, — şi, dupĕ spectacol, Comitetul aprobase în unanimitate alegerea directoruluĭ, care o angajase, considerând-o ca *une future Sarah*. Cu tóte acestea, nicĭ o lună în urmă, — printr'una din acele schimbărĭ, a căror explicare a fost găsită maĭ târdĭŭ, — acelaşĭ Comitet a declarat că se înşelase şi că *la future Sarah* ar face bine să se lase de

teatru. Incontestabil, nu meritase «*ni cet excès d'honneur, ni cette indignité*».

Unul însă care nu se înșelase, erea Directorul. Pipăise, înnainte chiar de a lua Direcția, pulsul actorilor și simțise cu ce le póte calma febra. De aceea secretul întregeĭ sale conduceriĭ, n'a fost de cât un simplu contract, care ḑicea fórte laconic: «eŭ, vĕ daŭ banĭ; voĭ, să mĕ lăudațĭ».

De aci, de la lăcomia de banĭ a început rĕul. De aci a pornit și ideea «matineurilor», idee genială în aparență, dar ruinătóre în realitate. Genială, pentru-că, ca orĭ-ce lucru noŭ, a atras cât-va timp publicul, sporind veniturile teatruluĭ cu atât maĭ mult, cu cât pe deoparte, aceste «matineurĭ» nu fuseseră prevĕḑute în budget de cât în numĕr restrâns, iar pe de alta cheltuelile lor ereaŭ aprópe nule, de óre-ce ómeniĭ de serviciŭ, maşiniștiĭ, coaforiĭ și ceĭ-l'alțĭ, fuseseră, prin surprindere, an-

gajaţĭ lunar. Ruinătóre, fiind-că a «surmenat» actoriĭ, a depreciat repertorĭul şi a furat spectacolelor de séră maĭ mult de jumĕtate din publicul cel mic.

Şi în teatru, ca şi în întréga nóstră vĭaţă de tóte ţilele, am avut totdeauna păcatul de a imita strĕinătatea, — în deosebĭ Parisul, — fără a ne gândi că altele sunt condiţiile de traĭ de acolo, şi altele cele de-aicĭ. Comedia Franceză, — după care se maĭmuţeşte Teatrul nostru Naţional, —póte da «matineurĭ», pentru-că se bizue pe 2 milióne de francezĭ, ceva maĭ culţĭ de cât noĭ. Comedia Franceză maĭ póte da «matineurĭ» şi pentru cuvêntul că prin Paris trec într'un an atâţĭ strĕinĭ, câţĭ nu trec pe la noĭ nicĭ în ţece anĭ. Le maĭ póte da şi pentru un alt motiv, mare de tot: acela de a face şcólă, motiv pe care la noĭ nu-l putem invoca. Teatrul nostru Naţional în loc să dea

copiilor și celor cu gustul de teatru în formație, pe Molière, pe Racine, pe Corneille, pe Shakespeare, pe Schiller, pe Alexandri și ce bruma mai avem bun, — le dă *Tudorache Sucitul, Toma necredincĭosul, 423, Do'n Vagmistru, Cinematograful* și alte asemenea otrăvurĭ.

«C'onu Petrache» mai avusese nelaudabila dibăcie să captiveze simpatiile intra-culisiare și prin alt-ceva: pe ale unora, *côté femmes,* prin gesturĭ și cuvinte cel puțin cu două înțelesurĭ; pe ale altora, *côté hommes,* prin dese libațiunĭ de tot soĭul, — iar pe ale ambelor categorĭĭ la un loc, prin supeurĭ, animate când de talentul comic masculin, când de alte calităț femenine. Așa că, cu timpul, învechindu-se sita, directorul, ca un adevĕrat părinte, transformase Societatea dramatică într'o adevĕrată familie, aĭ căreĭ membrĭĭ favoriț ereaŭ recompensaț cu *des-*

feux-urĭ, dăruiţĭ cu micĭ surprize, răcoriţĭ cu şampanie şi onoraţĭ cu înnaintărĭ. Ba regimul liberal introdus îşĭ întinsese binefacerile până acolo, în cât şi maşiniştiĭ, obosiţĭ de atâtea repetiţiĭ nechibzuite din timpul ḑileĭ, séra, la spectacol, nu maĭ salutaŭ pe director, când îl surprindeaŭ în penumbra culiselor, examinând costumul deranjat al vreuneĭ baletiste, din şcóla de curênd înfiinţată.

O, tempora! o, mores!..

Şi-a mers aşa, cu rîurĭ de lapte şi piscurĭ de mĭere, un an întreg.

Pentru a nu desminţi faĭma creată că nóua administraţie e un fel de «deşteaptă-te, române», Direcţia, diplomată, s'a pus bine şi cu autoriĭ, întâĭ «montând» vre-o cincĭ-şease pĭese originale şi, maĭ spre finele stagiuneĭ, premiând vre-o câte-va din ele. Teoria pulsuluĭ.

Seria acestor originale a început cu

Sburătorul, o fórte antipatică dramă a d-luĭ Polizu-Micşuneştĭ, devenit subdirector.

A doŭa la rênd, *Lecţia*, prima încercare dramatică a luĭ Radu Rosetti.

Dupĕ *Lecţia*, *Căsnicia*, o debutantă, care avusese norocul să intre în gustul «familieĭ», atrăgând protecţia şefuluĭ eĭ, până la colaborare.

A patra originală, *Fraţiĭ Assan*, altă dramă, în care unul din autorĭ susţinea să mi se dea mie rolul principal, iar cel-l'alt se opunea, sub cuvênt că de la 1873, — când începusem teatrul aprópe copil, — şi până la 1898, avusesem vreme să deviŭ babă.

A cincea, *Casta-Diva*, jucată cam cu sila, dupĕ repetate discuţiĭ între autor şi director.

A şésea, *100 de anĭ*, un fel de compilare a luĭ Caragiale, care a decepţionat atuncĭ pe mulţĭ.

Cea din urmă, *Minciuni convenționale,* de V. Leonescu, piesă care iarăși mi-aduce aminte talentul stăruitor al răposatei Zoe Jianu.

La sfârșitul stagiunei, prin bunăvoința publicului, prin plusul produs de «matineuri» și prin modificările introduse în angajamentul personalului, — Teatrul, adunând la un loc rețetele Operei și ale Dramei, se pomenește la încasări, cu frumósa cifră de 350.000 de lei, care, împerechiându-se cu diferitele sume de la subvenții, închirieri și etcoetera, da un excedent bine venit. Excedentul însă, în loc să se trimétă la Casa de Depuneri, sporind nenorocitul fond de rezervă, spre binele tutulor, — a fost supus mai multor operații aritmetice, numai spre binele unora, începând cu cumpărări nemotivate de stofe și bijuterii și sfârșind cu... să spue scriptele.

In ce mă privește, n'am nimic de

ţis, căcĭ cariera mĭ-erea de mult făcută, — aşa că, orĭ-cât de nerespectuos saŭ duşman mi s'ar fi arătat directorul, de pe pĭedestalul meŭ nu mĕ putea nimenĭ clătina. Dacă însă mĭ-ar pretinde cine-va să fiŭ maĭ sinceră de cât aşĭ vrea, cu mâhnire aşĭ mărturisi că atuncĭ, în stagiunea 98—99, a început nepăsarea mea de teatru să se transforme în desgust.

S'a întâmplat că tot în acéstă tristă stagiune, Ministrul Instrucţiuneĭ, a auḑit în sfîrşit vorbindu-se de mine şi a găsit de cuviinţă să-mĭ trimétă o decoraţie, pe care, declar, cu mâna pe inimă, că, aşa *cum* şi maĭ ales *când* mĭ-a fost dată, am considerat-o ca o ironie. Ironia se dubla prin urmĕtórea observaţie: în hârtia trimésă de la Minister, fusese întâĭ scris «Bene-merenti clasa II[a]», — şi pe urmă îndreptat în «clasa I[a]». De cine?

Se vede însă că orĭ-ce rĕŭ îşĭ are partea luĭ bună. Distincţia cu care credeaŭ ceĭ marĭ că m'aŭ rĕsplătit, mĭ-a procurat o plăcere, pe care cultul ce am pentru ceĭ morţĭ mĕ îndémnă să n'o ţiŭ ascunsă.

«Ziarele aŭ anunţat că d-na Aris-«tizza Romanescu a fost decorată «cu medalia Bene-merenti clasa I, «şi nu cred să se găséscă cine-va «să nu spună că acéstă hotărâre a «celor în drept conţine cea maĭ dréptă «şi cea maĭ meritată recompensă «ce s'a putut d'a vre-o dată».

Aşa începea Gion, într'un articol din *Constituţionalul* de la 15 Ianuarie 1899.

«Artiştiĭ strĕinĭ şi artiştiĭ românĭ, «cântând saŭ jucând pe scene strĕ-«ine şi venind câte-odată, pentru a «cânta saŭ a juca *într'altă limbă*, «pe scena Teatruluĭ Naţional, aŭ «fost decoraţĭ imediat, cu acest Bene-«merenti.

«Nu e nimic.

«D-na Romanescu ştia de mult că «publicul român, — începênd cu rafi-«naţiĭ, cari cunosc pe degete scenele «marĭ ale Europeĭ, şi sfârşind cu «nenea Lache, care o aplaudă din «galerie, — a decorat-o de mult:

«1. Pentru cel maĭ frumos talent «natural, pe care vre-odată o femee «de teatru l'a primit de la Dumneḑeŭ;

«2. Pentru inteligenţa şi munca «artistică, pe care, de la *Roma în-«vinsă*, tradusă acum 20 de anĭ de «Caragiale, şi până în momentul în «care scriŭ aceste grăbite rênduriĭ, «d-na Romanescu le-a pus în stu-«dierea ultimelor roluriĭ ce-a jucat «aicĭ, la Iaşĭ, în Transilvania, în Bu-«covina, în Basarabia, în Dobrogea, «în Austria... şi maĭ unde?

«3. Pentru limba românéscă pe «care a vorbit-o — o admirabilă şi «artistică compositie, în care sub-«stratul e oltenesc, fineţa e bucureş-«ténă, drăgălăşia e moldovenéscă, «iar accentele apăsate, pe cari ar-«tista le are adese-orĭ bătând cu-«vintele, sunt ale fraţilor de dincolo;

«4. Pentru modul cum a vorbit «acéstă limbă românéscă, cum şi «pentru dicţiunea, pe care, vaĭ! n'a

«putut-o da măcar uneĭa din cele «cari vorbesc aḑĭ pe scena Teatruluĭ «Naţional, şi printre cari a fost şi «este fără pereche;

«5. Pentru glasul, cu care a în-«zestrat-o Firea, şi pe care artista «şi norocul l'aŭ făcut aşa, ca şi aḑĭ «să fie tot atât de dulce, de simpatic «şi de departe rĕsunător, ca şi în «primele timpurĭ ale minunateĭ sale «cariere;

«6. Pentru masca scenică, cu care «a înzestrat-o aceeaşĭ Fire, dar pe «care artista a ştiut, dupĕ natura «rolurilor ce-a creat, s'o facă astfel, «încât ceĭ cari, ca şi mine, aŭ ur-«mărit-o atâţĭa anĭ, să nu ḑică nicĭ «odată: «rĕŭ s'a încondeiat», saŭ «rĕŭ şĭ-a pus peruca», saŭ «rĕŭ s'a «grimat aḑĭ Romanésca!»

«7. Pentru neasemuita mlădioşie «şi bogăţie a talentuluĭ, cari i-aŭ «permis ca aḑĭ să jóce pe Mesalina «ca Wolter, mâĭne pe Toinon din

«*Scânteea* ca Samary și poĭmâne o «candidă fetiță, ca Reichemberg;

«8. Pentru trăĭnicia, adică puterea «de a se ține «vecĭnic tênĕr și fe«rice» a talentuluĭ sĕŭ, căcĭ, orĭ-cât «s'ar ḑice și s'ar prooroci, — astă-ḑĭ, «în Ianuarie 1899, talentul cel maĭ «tênĕr, cel maĭ simpatic, cel maĭ «vioĭ și cel maĭ conșcient dintre ta«lentele femenine ale teatruluĭ nos«tru, este și rĕmâne talentul decaneĭ «artistelor nóstre; d-na Romanescu, «ca și d-ra Mars, va juca rolurile «de tênĕră, până când *nu*-ĭ va tre«bui un baston, ca să se ridice de «pe fotoliŭ;

«9. Pentru măestria cu care știe «pe scenă, tăcând, să-ți vorbéscă maĭ «bine de cât cel care vorbește; a «avea tăcerea vorbitóre e un dar «neprețuit, pe care nu știŭ, dacă, la «noĭ, îl aŭ încă 2-3 artiștĭ bărbațĭ;

«10. Pentru priceperea psicologieĭ «roluluĭ și logica luĭ desvoltare de

«a lungul actelor, prin faptul citireĭ «și studiăreĭ întregeĭ pĭese, ĭar nu «numaĭ a roluluĭ sĕŭ, cum se face «de mulțĭ alțiĭ;

«11. Pentru jertfirea cochetărieĭ «femenine, în figură, în îmbrăcă-«minte, în tot, pentru ca rolul să «apară așa cum trebue să fie,—probă «costumul din partea finală a actu-«luĭ I din *Sburătorul*, în care costum, «cel maĭ Antoine din partizaniĭ tea-«truluĭ realist, n'ar fi imaginat o «șușteriță» maĭ galant îmbrăcată;

«12, și cel din urmă, pentru pa-«tima nestinsă, covârșitóre, nemăr-«ginită, cu care, maĭ presus de orĭ-«ce alt, a iubit teatrul și cariera eĭ «de artistă».

După câte-va representaţii date, în primăvară, la Iaşi, — având ca prim angajat pe Murgénu, un talent dezordonat; după o vacanţă petrecută în Suedia şi Danemarca şi după multe rĕsgândirĭ, în vederea uneĭ marĭ hotărârĭ de luat, — am reînceput repetiţiile, pregătitóre pentru stagiunea 99-900, care s'a deschis sub direcţia luĭ Scarlat I. Ghica.

De Ştefan Vellescu, ales ca viitóre mână dréptă a nouluĭ director, nu vorbesc, căcĭ a murit aprópe imediat după începerea stagiuneĭ.

Femeea, de Hasdeŭ, e prima pĭesă.

După ea, s'a reluat *Năpasta,* în în care n'am maĭ jucat pe Anca.

Şi s'a sfêrşit luna luĭ Septembre.

In Octobre, am jucat în *Patrie*, în *Sburătorul* şi în *Jucătorii de cărţi* aĭ luĭ Lecca. Acéstă din urmă pĭesă mĭ-aduce aminte treĭ lucrurĭ: 1° afirmarea definitivă a talentuluĭ luĭ Ar. Demetriad; 2° debutul uneĭ eleve a mea, dăruită cu temperament, dar căreĭa puţinĭ ĭĭ iartă cele douĕ marĭ defecte ce are,—şi 3° discuţia încinsă în public, cu privire la finalul pĭeseĭ: póte un tată, şi maĭ ales *trebue*, în anume împrejurărĭ, să-şĭ ucidă copilul?

In Noembre, trec la Iaşĭ, angajată de d. Bădărău, preşedintele Comitetuluĭ teatral de acolo, lăsând în linişte pe d-ra Bârsescu, care începe o serie de representaţiĭ în condiţiĭ fabulóse: 1000 de leĭ pe séră. Muncesc la Iaşĭ tótă luna, conducând tóte repetiţiile, câte 3–4 pe ḑi. «Işĭ plăteşte banĭĭ», ḑiceaŭ ceĭ din jurul meŭ. Sigur că da. In tot

cazul, eream departe de a sosi în oraș în diminéța spectacoluluĭ, pentru ca séra să surprind pe parteneriĭ cu proverbiale rătăciriĭ în text.

In Decembre, plec în străinatate în virtutea unuĭ congediŭ, — mĕ opresc la Paris, unde revĕd pentru ultima óră pe fostul meŭ profesor Delaunay, — retras din teatru, — și mĕ maĭ odihnesc, urmărind spectacolele.

In Ianuarie, întórsă în București, reapar în *Hamlet*, în *Casta-Diva*, și în *Romeo*.

La 1 Februarie, o «premieră», *Emilia Galotti*, cu mine și cu d-ra Bârsescu, — un fel de representație-concurs, dată, nu în scop de a ne măsura puterile, — cel puțin eŭ una am știut totdeauna ce pot, — ci pentru alte motive, despre cari voĭ vorbi maĭ târdiŭ, când se va repeta faptul.

Dupĕ *Emilia Galotti*, tot în Februarie, *Mizerabiliĭ*, de Victor Hugo,

în cari joc rolul atât de nervos al Fantineĭ.

In Martie, nu mĕ opresc de cât asupra faptuluĭ că regretatul Hasnaș mĭ-a cerut, pentru beneficiŭ, o pĭesă din cele ce vĕḑusem de curênd la Paris. I-am dat *Torentul,* de M. Donnaỵ. Pĭesa, frumos tradusă de Lecca, s'a jucat și, de și bine interpretată, n'a plăcut. Eterna cauză : prea delicată.

Aŭ maĭ urmat câte-va reluărĭ fără importanță și s'a închis stagiunea, într'o plóie de laude pentru «Agata nóstră», căreĭa presa ĭĭ alimenta așa de bine succesul, în cât mulțĭ din admiratorĭ pretindeaŭ că Duse, bĭata Duse, care a jucat la noĭ cam în acelașĭ timp, alesese rĕŭ momentul.

Scarlat Ghica, mult maĭ puțin prevĕḑĕtor de cât părintele sĕŭ, aude câte-va părerĭ șoptite cu dibăcie, le prinde, nu le meditézĕ, și, fără să-șĭ

aducă aminte de filosoficul *tout passe,* închee cu d-ra Bârsescu, prin Minister, un contract pe cinci ani, cu 2000 de lei pe lună și doue luni, din șése, congediu.

Anul urmĕtor însă, ca prin minune, succesele în baza cărora se făcuse angajamentul, aŭ început să dea de gândit. *Antoniŭ și Cleopatra,* care a realizat la prima 2700, cu preţurĭ ridicate, a scădut la a doŭa la 1100, iar la a 4ª la 382, cu tóte că sala—mister—erea totdeauna plină, maĭ ales la galerie. Ḍece ḍile în urmă, reluându-se *Medeea,* reţeta de-abĭa s'a urcat la 548. Altă dată, anunţându-se *Sapho,* spectacolul s'a amânat... «din cauze neprevĕḍute». Și așa maĭ încolo, o mulţime de urîcĭóse deziluziĭ, cari la fie-care dată par'că ḍiceaŭ: *sic transit...*

Intr'o ḍi, nu știŭ ce mĭ-a venit și m'am întrebat:

— Adică, de ce?.. Și până când?..

Și mĭ-am dat demisia din Societatea dramatică, declarând că nu maĭ vreaŭ să fac parte din trupă, de cât în condițiile la modă, — excepționale.

După o serie de consfătuirĭ telefonice, între Minister și Direcția Teatrelor, — consfătuirĭ de tocmélă, — am iscălit un contract pe treĭ anĭ, cu 10.000 leĭ anual și douĕ lunĭ congediŭ, în stagiune.

Cam pe aceeașĭ vreme mi s'a făcut cunoscut că Ministerul desființase catedra de la Conservator, rĕmasă vacantă prin mórtea luĭ Ștefan Vellescu, — lăsându-ne profesorĭ numaĭ pe Nottara și pe mine, pentru toțĭ ceĭ treĭ anĭ de studiĭ, — și mărindu-ne (!) decĭ lefurile, adică: 250 de leĭ pe hârtie, 192 în mână.

In tómnă, Direcţia, cu o nerăbdare rĕŭ ascunsă, deschide repede stagiunea, reia în fugă câte-va pĭese, «montézĕ» în silă *Domniţa Olena,* întrerupe arbitrar seria pe care-o promitea *Suprema forţă* a luĭ Lecca, şi, grăbită, fórte grăbită, ajunge unde voea: anunţă *Medeea.*

Las Direcţia să mérgă înnainte, urmărind în tihnă seria representaţiilor «extraordinare» şi mĕ întorc înnapoĭ, la *Suprema forţă.*

De mult, de anĭ întregĭ, nu maĭ jucasem cu plăcere. Mĕ deslipisem de teatru, şi pace! Afară de Gina din *Casta-Diva* şi de vre-o douĕ-treĭ alte roluriĭ, nu maĭ ţiŭ minte să fi intrat în scenă, cum intram odată.

Zoe, din *Suprema,* a fost pentru mine ca o reînviere. Mĭ-a reaprins dragostea de scenă și am studiat rolul, cu toată puterea uneĭ patimĭ, care aștepta să se reverse. L'am studiat cum studiam odinióră, — și, fiind-că n'am vorbit nicĭ odată, pe larg, de felul meŭ de a învĕța, — să mĕ opresc.

Citeam întâĭ pĭesa întrégă, de maĭ multe orĭ, pentru a pătrunde bine subĭectul și caracterele. Pe urmă, începeam să-mĭ învĕț rolul, împărțindu-l nu în acte, ci în scene, saŭ, dacă n'aveam de cât o scenă mare, în 3—4 părțĭ, și, până n'o memoram bine pe fie-care în parte, nu mĕ avêntam la întréga scenă, saŭ la întregul act. Tot așa și cu actele; până nu-l știeam bine pe cel d'intâĭ, nu treceam la al douilea.

Nu numaĭ că n'am intrat nicĭ odată în scenă fără a fi stăpână pe rol,

dar nicĭ nu înţeleg cum îşĭ poate cine-va lăsa nădejdea în sufleur. Nedomirirea mea e cu atât maĭ mare, cu cât sunt convinsă că un actor, orĭ-cât de bun, dacă nu ştie rolul, devine mediocru, — şi, viceversa, un mediocru se înnalţă, ştiindu-şĭ rolul. Acesta e secretul atâtor artiştĭ celebriĭ, şi maĭ cu seamă al atâtor trupe strĕine, renumite prin «ansamblu»: îşĭ ştiŭ rolurile, sunt stăpânĭ pe acţiune, — şi le ştiŭ pentru că, pe lângă silinţa de a studia, aŭ un repertoriŭ fórte restrâns. Am avut chiar eŭ, în trupele mele, nu ştiŭ câte exemple. Bunióră, în timpiĭ din urmă, am jucat, într'un «turneŭ», numaĭ treĭ pĭese: *Omór-o (La femme de Claude), Dinte pentru dinte (Les tenailles)* şi *Ce maĭ nevastă (La Parisienne)*. Eĭ bine! aceste treĭ pĭese, prin faptul că le jucam în fie-care séră, nu numaĭ că nu maĭ aveaŭ nevoe de sufleur, nu numaĭ că fie-

care din actorĭ ştiea şi rolurile celor-l'alţĭ, nu numaĭ prin urmare că realizasem un «ansamblu» perfect, — dar chiar fie-care în parte progresa din ḑi în ḑi, găsind la fie-care representaţie nouĭ efecte, nouĭ nuanţe, nouĭ *trouvailles,* aşa în cât toţĭ interpreţiĭ se puteaŭ compara fără discuţie cu mulţĭ din societariĭ teatrelor subvenţionate.

Pe dată ce-mĭ învĕţam pe din afară rolul, începeam a căuta accentele, — căcĭ, cât timp îl memorasem, nu-ĭ dasem de cât intonaţiile prime, intonaţiile firescĭ, ale momentuluĭ. Pe cele teatrale, le dam pe urmă.

După aceea, încet-încet, mĕ sileam să aplic indicaţiile intercalate de autor, şi tocmaĭ la urmă, după maĭ multe repetiţiĭ cu parteneriĭ, completam studiul prin mişcărĭ.

Privitor la indicaţiĭ, nu m'am mulţumit nicĭ odată cu cele prevĕḑute

în text; totdeauna am adăogat de la mine mișcărĭ, poze, accente, găsite fie intuitiv, fie prin discuțiunĭ cu autorul, fie prin aprofundarea caracterelor, fie prin citirea textelor ajutătóre, — și în acest din urmă caz intraŭ pĭesele scóse din romane, ca *Maître de forges,* saŭ comentate, ca toțĭ clasiciĭ.

Forma, stilul, nu l'am deconsiderat nicĭ odată. Cu maĭ multă tragere de inimă învĕțam o pĭesă scrisă în fraze simple, curgătóre. Incâlcirea, sforăiturile, cuvintele împerechĭate cu sila, *le recherché* cum ḑic francezii, mĕ indispuneaŭ până într'atât, în cât de multe orĭ, cu riscul de a nemulțumi pe scriitor, ĭĭ refăceam frazele pe cari memoria mea refuza să le reție, saŭ graĭul să le repete.

Fiind-că veni vorba de graĭ, recomand celor ce vor voi să m'asculte, întâĭ: să învețe *tare,* — căcĭ,

pentru a-şĭ da cine-va séma de frumuseţea uneĭ situaţiĭ, trebue s'o audă bine, — şi al doŭilea: să nu lase vocea în voĭa eĭ, chiar când ea n'ar fi slabă. Exerciţiŭ! Neîntrerupt exerciţiŭ! Prin el, vocile tarĭ se conservă, — cele slabe se întăresc. Apoĭ, desvoltă plămâniĭ, formézĕ respiraţia, deprinde pe actor a străbate paragrafe, scene, acte întregĭ, fără a obosi. Talma avea o vorbă mare: «actorul care nu ştie să respire, e actor mediocru». Numaĭ lipsa de exerciţiŭ îĭ ostenéşte pe uniĭ în tirada actuluĭ al 3-lea din *Ruy-Blas;* numaĭ încrederea că aŭ voce grozavă, îĭ răguşéşce pe alţiĭ în timpul paragrafuluĭ de adio din actul al 4-lea al luĭ *Othello,* saŭ în glumĕţa luptă vorbită a luĭ Petruchio, din *Femeea îndărătnică.* Manolescu n'avea organ puternic, şi cu toate astea găsea accente de vibraŭ sălile, fără a obosi. Eŭ, numaĭ voce de trage-

diană n'am avut; totuşĭ, prin exerciţiŭ, prin expresie, prin artă, isbuteam a-ĭ da o aşa putere, în cât une-orĭ, — ca în *Fecĭóra de la Orléans, Marie-Jane, Ura, Hero şi Leandru,* — mĕ inspăĭmântam eŭ însămĭ, ascultându-mĕ.

Căcĭ, — lucru care ar părea imposibil, saŭ cel puţin cĭudat, — maĭ întotdeauna mĭ-am ascultat vocea. Aveam o scenă fiorósă, o povestire care impresiona? Povestirea aceea mĭ-o făceam mie însămĭ şi, cu cât mĕ îngrozeam pe mine, cu atât continuarea erea maĭ zguduitóre. Aveam o scenă, în care trebuĭa să mĕ înduĭoşez? Imĭ îndulceam vocea, şi mĭ-o ascultam, şi, fără să vreaŭ, începeam să plâng, cu lacrămĭ provocate nu atât de situaţie, cât de duĭoşia voceĭ mele.

De aci, din acest obiceiŭ de a mĕ asculta, am tras încă un mare folos: acela de a şti ce să subliniez

și ce să atenuez. Scena, tirada, fraza, pe care o simțeam că mĕ impresionează, că e frumósă, — o scoteam în relief; din potrivă, aceea care-mĭ sgâria auḑul, care-mĭ suna falș, o ascundeam, trecênd repede peste ea. Și are mare importanță acest lucru. Am observat, asistând la diferite representațiĭ, că, de multe orĭ, nu numaĭ o scenă, dar chiar un act, și chiar o întrégă pĭesă, póte cădea saŭ se póte menține, dupĕ felul cum interpreții ĭĭ vor sublinia părțile bune saŭ rele. O slăbiciune prea accentuată, ia proporțiĭ înḑecite, — întocmaĭ dupĕ cum o frumósă poezie, devine ridiculă, dacă apeșĭ exagerat pe câte-va accente ritmice greșite, pe douĕ-treĭ rime slabe, saŭ pe o cacofonie cu douĕ înțelesurĭ.

Alte douĕ sfaturĭ:

Primul. Când studiațĭ un rol, orĭ cât de bună memorie ațĭ avea, nu vĕ încredețĭ în ea. Insemnațĭ în text,

tóte părţile cari trebuesc scóse în relief, tóte cuvintele cari aŭ nevoe să fie accentuate. Insemnaţĭ şi mişcările, şi gesturile, şi trecerile, şi pauzele... Pentru un moment, nu sunt de mare folos; dar maĭ târdiŭ, la reluarea pĭeseĭ, ajută mult memoria; vĕ va fi destul să recitiţĭ rolul odată, pentru ca interpretarea, cu tóte amănuntele eĭ, să se redeştepte în gând.

Al doŭilea. In fie-care sĕră, înnainte de a intra în scenă, pe când vĕ îmbrăcaţĭ, saŭ pe când aşteptaţĭ în culise, repetaţĭ, dacă nu tare, cel puţin pe şoptite, scena importantă care v'aştéptă, maĭ ales dacă ea cere putere, saŭ volubilitate. Nu aveţĭ idee câtă influenţă are un asemenea exerciţiŭ. Mie, căreĭa toţĭ mĭ-aŭ recunoscut calitatea de a vorbi repede, fără a ştirbi o silabă, — acesta mĭ-a fost secretul. Şi prin acésta nu înţeleg numaĭ un exerciţiŭ de me-

morie; ar fi incomplet. Trebue un exerciţiŭ al buzelor; ele aŭ marea importanţă, care devine capitală prin aceea că, cu timpul, perfecţionéză dicţiunea, — aşa în cât, în vorbirea repede, nu încurcă cuvintele, iar în cea rară separă silabele cu aşa artă, că par'că curg, dând un sunet «perlat», caracteristic. Exerciţiul ajunge la perfecţie, atunci când actorul care vorbeşte sub îndemnul luĭ, nu maĭ are nevoe să se-ntrebe la fie-care replică: «acum, ce trebue să spun?» Rĕspunsurile vin singure, pe neaşteptate, şi vorbitorul, ne fiind preocupat de text, supraveghéză acţiunea, adică e sigur.

Acéstă siguranţă e cu atât maĭ necesară, cu cât uniĭ actorĭ nu pot uĭta că sunt actorĭ, — că adică aceea ce spun e învĕţat pe din afară, — de cât când isbutesc să se amăgéscă cu desăvêrşire pe eĭ înşişĭ. Şi atunci, acéstă uĭtare de sine e atât de a-

dêncă, în cât nu-şĭ maĭ daŭ sémă de nimic din aceea ce se petrece în jurul lor. Aşa, eŭ; când joc un rol în condiţiĭ normale, adică bine pătrunsă, nu maĭ vĕd, nu maĭ aud, nu maĭ sunt eŭ, — sunt personagĭul pe care-l interpret. Dacă represint pe Julieta, sunt în stare, — cum mi s'a şi întâmplat, — să mĕ rănesc cu pumnalul în scena de la mormênt; dacă represint o altă eroină, ca Zoe din *Suprema forţă*, când mĕ sileşte situaţia dramatică să cad pe jos în nesimţire, cum cad acolo paralizată, dacă nu mĭ-aşĭ pregăti căderea într'un loc larg, ferit de mobile, mĭ-aşĭ sparge capul. Până acolo merg cu izolarea mea de cele ce mĕ înconjură, în cât, presupunênd că a-şĭ fi Geta, nu numaĭ că nu vĕd cum e îmbrăcat Horaţiŭ, dar de multe orĭ, în timpul acţiuneĭ, nicĭ nu ştiŭ dacă cel ce jócă pe acest Horaţiŭ e cutare saŭ cutare actor.

De aci vine că de câte orĭ, dintr'o cauză óre-care, amăgirea dispare, — cum se întâmplă atuncĭ când trebue să recit versurĭ, — mĕ zăpăcesc. Când ḑic versurile din *Fôntâna Bandùzieĭ*, mĕ mint pe mine însămĭ, mĕ sugestionez, mĕ conving că nu le ḑic eŭ, ci Geta; pe când atuncĭ când recit, de exemplu, *Sburătorul* luĭ Heliade, mĭ-e cu neputinţă să-mĭ lepĕd personalitatea şi, cu gândul că eŭ, Romanească, recit, nu maĭ sunt stăpână pe mine; trebue să fac să intervie o doză mare de voinţă, pentru a-mĭ biciuĭ memoria, gata la tot pasul a mi se împotrivi.

Tóte acestea s'ar putea grupa într'un cuvênt: emoţia.

Emoţiunile mele, — saŭ, cum ḑic mulţĭ, *le trac*, — se traduceaŭ în totdeauna prin aceea că, şi înnainte, şi în timpul representaţieĭ, nu puteam sta loculuĭ, saŭ vorbind într'una, saŭ şoptindu-mĭ mie însămĭ

părţĭ din rol. Dupĕ ce intram în scenă, o sete nespusă îmĭ usca gâtul, iar dacă vre-o durere, fie fizică, fie morală, mĕ stăpânise până atuncĭ, imediat ce intram în acţiune, dispărea. Dispărea până într'atât, în cât mĭ-aduc aminte de spectacole, la cari luam parte, fără să daŭ nimĕnuĭ a înţelege că, în antr'acte, migrena — vestitele mele migrene, — mĕ dobora pe câte-o canapea, în nesimţire. Intr'un cuvênt, responsabilitatea îmĭ inspira într'adevĕr o mare grijă, însă ea se traducea nu printr'o fricĕ propriŭ ḑisă, ci printr'o excesivă încordare a tutulor simţurilor.

1901-1902.

Alt director: Ștefan Sihleanu.

Nu joc mai nimic, până la sfârșitul lui Octobre, când reiaŭ cu plăcere rolul Eufimiței din *Crai de ghindă,*—un rol care cerea multă viață, multă patimă, și mai ales multe treceri de la comedie la dramă.

O lună în urmă, — după o reapariție în *Jucătorii de cărți* și alta în *Romeo,* — se jócă *Sângele spală* de Echegaray. Alt rol plin de strigăte și de sbucĭumări!..

In timpul acesta, Direcția căuta o atracție, și, după mai multe planuri, s'a întors tot la ideea lui Scarlat Ghica; să represinte *Messalina,* cu d-ra Bârsescu în rolul curtizanei

şi eŭ în al Arieĭ; cu alte cuvinte să redea publiculuĭ plăcerea de a vedea faţă în faţă douĕ actriţe, asupra cărora, gura lumeĭ nu înceta de a rĕspândi tot felul de versiunĭ, inspirate de o rivalitate imaginară, şi, cum se ştiea că rolurile nóstre se «pretaŭ» la o luptă înverşunată, erea maĭ mult ca sigur, credeaŭ toţĭ că se va întâmpla aceea ce nu se întâmplase cu douĭ anĭ înnainte la *Emilia Galotti:* o încăerare.

Spre jalea tuturor, *Messalina* s'a jucat de multe orĭ şi nu ne-am încăerat nicĭ odată. Perseverenţa publiculuĭ însă erea mare; nu se da bătut. Sălĭ aprópe pline, la fie-care representaţie. Incaltea să vadă ceva!.. Norocul teatruluĭ, care, de pe urma acesteĭ nerozĭĭ omeneştĭ, a făcut nişte reţete neaşteptate, — şi ca dovadă, dupĕ cum am maĭ spus aĭurea, că numaĭ întâlnirea mea şi a d-reĭ Bârsescu în aceeaşĭ pĭesă, a suit aceste

reţete şi-a făcut serie pĭeseĭ, este faptul că, maĭ târdiŭ, plecând eŭ în congediŭ şi reluându-se pĭesa cu alt cine-va în rolul Arieĭ, reţetele aŭ scăḑut pe jumĕtate. Ca curiozitate, iată cifrele:

1ª	representaţie,	cu mine.	2558 leĭ
2ª	»	» cu mine . . .	2147 »
3ª	»	» cu mine . . .	1672 »
4ª	»	» cu mine . . .	1579 »
5ª	»	» cu mine . . .	2332 »
6ª	»	» cu mine . . .	1566 »
7ª	»	» cu mine . . .	1840 »
8ª	»	» fără mine . .	720 »
9ª	»	» fără mine . .	654 »

şi pe urmă, nu s'a maĭ dat.

Intre *Messalina* şi plecarea mea în congediŭ, am maĭ creat un rol: pe al cocheteĭ, din *Câĭniĭ* luĭ Lecca. Sunt datóre să nu pomenesc numele acesteĭ pĭese, fără a mĕ opri, ca să laud pe Nottara, care, dupĕ indicaţiile autoruluĭ, a ştiut să facă din

Ion Verera o ființă trecută prin treĭ faze de vĭață, admirabil studiate.

Plecând, conform contractuluĭ, cedez o mulțime de roluri: și pe al Ofelieĭ din *Hamlet*, și pe al Almeĭ din *Onórea*, și pe cel din *Necinstiții*, și pe cel din *Adriana Lecouvreur*, — și altele, pe cari nu le maĭ citez.

Imĭ petrec lunile de congediŭ jucând în provincie, angajată de diferiți directorĭ de trupe; respir, când mĕ vĕd la ultima representație, — și m'ascund la o mônăstire din țară, unde, chibzuindu-mĕ cu mine-însămĭ în tot felul, iaŭ o hotărîre mare.

— Domnule Director, am onórea a vĕ atrage atenţia că, la sfêrşitul acesteĭ stagiunĭ (1902-903), angajamentul meŭ va expira şi vĕ declar că sunt decisă a nu-l maĭ reînnoi, în nicĭ o condiţie. Veţĭ dispune decĭ ca, cu începere de la Aprilie viitor, să fiŭ trecută printre pensionarĭ.

Acestea aŭ fost cele d'întâĭ cuvinte, pe cari le-am adresat directoruluĭ, dupĕ întórcerea mea din vacanţă.

Nu ştiŭ ce mĭ-a rĕspuns atuncĭ, pe loc; ştiŭ că, dupĕ cât-va, în timpul stagiuneĭ, vorbindu-se de echilibrarea budgetuluĭ fórte sdruncinat, a exclamat cu cea maĭ copilărĕscă sinceritate:

— Noroc că plecaţĭ voĭ, tu şi Bâr-

sésca!.. 30.000 de leĭ maĭ puțin... Altfel, ce m'așĭ face?..

Drăguțul!..

Nestudiindu-se maĭ nicĭ o pĭesă nóuă și, afară de asta, maĭ tóte rolurile mele vechĭ fiind, precum am spus, cedate, nu cred să fi jucat în tótă stagiunea maĭ mult de cât de vre-o 5-6 orĭ: odată, în *La fille Elisa*, de Goncourt; altă dată, în *Patrie;* de douĕ saŭ treĭ orĭ în *Spre ideal* și, ocazional, fiind-că erea representație de gală, am recitat fragmente din niște versurĭ de Ascanio, la *Jubileul* de 50 de anĭ al Teatruluĭ.

Atât.

Și-am ajuns la representația mea de retragere, în 14 Februarie 1903.

«S'a hotărât, — ḑicea Gion, într'un articol, cu vre-o câte-va ḑile înnainte. «D-na Aristizza Romanescu se re-«trage, părăsește scena Teatruluĭ «Național. Irevocabil. Ḑiarele aŭ pu-«blicat programul representațieĭ de «adio, aŭ dat amănunte peste amă-«nunte asupra trecutuluĭ artisteĭ, «asupra nenumăratelor eĭ creațiunĭ. «Pentru a fi complete, aceste ḑiare «ar fi trebuit să ne spue și cum rĕ-«mâne cu locul ce artista îl ocupă «în Societatea dramatică. Ce-are de «gând Direcția să facă, pentru a «umple golul ce va lăsa D-na Roma-«nescu, în urma sa? Cum rĕmân

«interesele superióre ale Arteĭ, prin «pĭerderea ce li se înflige? Sunt si-«gur că criticiĭ se vor ocupa și cu «acest lucru, dar maĭ târdiŭ. De o-«camdată să constatăm cu plăcere «o unanimitate de regrete și o «unanimitate de îndemnurĭ, adre-«sate publiculuĭ român de tóte ḍia-«rele nóstre, pentru ca acest public, «căruĭa Aristizza Romanescu ĭ-a dat, «din copilărie și până acum, tóte «césurile cele maĭ frumóse ale vĭeţiĭ «sale, să vină să-și ia adio, de la «artista care l'a desfătat peste un «sfert de secol.

«... Publicul, negreșit, va veni. «Va fi o representaţie unică în felul «eĭ; va fi frumósă și duĭósă. Pentru «ce?.. Pentru că Aristizza Roma-«nescu a fost menită să ocupe un «loc mare în istoria arteĭ dramatice «române.»

Așa-și termina Gion articolul; —

iar într'un alt ḑiar, un alt scriitor, ḑicea:

«N'am să fac istoricul furtunóseĭ «vĭeţĭ a acesteĭ artiste de mare me- «rit; voĭ căuta numaĭ să aştern pe «hârtie primele impresiĭ ce păstrez «din vĭaţa eĭ.

«Erea în iarna anuluĭ 1882. Se «întorsese dintr'una din călătoriile «sale în străinătate şi chĭemase «lumea în sala Bossel, — căcĭ cu «directoriĭ, departe de a le fi făcut «ochĭ dulcĭ, a ayut totdeauna inci- «dente cu urmărĭ serióse, — s'o vadă «într'un rol noŭ: Julieta, din pĭesa «luĭ Shakespeare.

«O văd încă, subţirică, albă, par'că «transparentă, mişcându-se ca o «apariţie şi vorbind cu o voce ar- «gintie. Avea farmecul tinereţeĭ; «erea actriţa teatruluĭ romantic, in- «genua drameĭ amoróse.

«Şi maĭ erea indicată pentru drama «romantică, nu numaĭ prin tinereţea

«pe care o răspândea întréga eĭ fi-
«inţă, nu numaĭ prin frumuseţea
«voceĭ, ci şi printr'o dicţiune de o
«claritate surprinḍătóre, prin vor-
«birea eĭ musicală, instrument ado-
«rabil pentru poezia declamatóre a
«drameĭ romantice.

«Succesele cele marĭ le a avut
«însă de la 1885 încóce, când, ală-
«turĭ de Manolescu,' a atacat maĭ
«tóte marile roluri din teatrul ro-
«mantic.

«... De altfel, acela a fost timpul
«de glorie al maĭ multor actorĭ de
«la noĭ. Manolescu a fost cel maĭ
«bun director de scenă pe care l'a
«avut teatrul nostru şi, sub influenţa
«luĭ, s'aŭ ridicat mulţĭ în teatru;
«ştiea să-l pue pe fie-care la locul
«sĕŭ, şi nu se sfiea nicĭ o dată
«de succesul celor cari-l înconjuraŭ
«în scenă. Atuncĭ a jucat Nottara
«maĭ tóte rolurile ce formézĕ şi aḍĭ
«fondul repertorĭuluĭ sĕŭ; atuncĭ s'a

«ridicat Ion Petrescu, care și ad'ĭ «are ca principale roluri tot ce-a «jucat sub conducerea lui Manolescu.

«D-na Romanescu imediat ce-a «găsit teren liber — prin trecerea «în al doŭilea plan al d-nei Ana «Popescu-Manolescu, — s'a înnălțat «cu o iuțélă extraordinară și mulți «ani a fost singura actriță a Teatru-«lui Național. Ast-fel în cât d-sa, «care la început îșĭ regulase un «anume repertoriŭ, începe a juca «în tóte pĭesele, fără deosebire de «gen. Așa, am vĕd'ut-o în *Ocolul pă-«mêntului* și chiar în «travestiuri», — «roluri de cari nu mai jucase din «primiĭ aniĭ de teatru.

«Născută dintr'o familie de artiști «și crescută tot printre artiști, *a avut «cel mai extraordinar temperament de «teatru*, și, pe cât de puternic îĭ era «temperamentul, pe atât de mare «ambițiunea. Am vĕd'ut-o luptând, «ca să înfățișeze unul din cele mai

«grele roluri de tragedie, după ce, «cu o seră înnainte, apăruse într'o «subretă a lui Molière, saŭ într'un «rol de ţărancă.

«Şi aḑi, când teatrul Naţional se «dă fórte des în spectacol, cu pĭese «nestudiate şi cu roluri neştiute, tre- «bue să amintim că una din marile «calităţi ale Aristizzeĭ Romanescu «a fost şi aceea că ştia totdeauna «perfect rolul, de şi juca cele maĭ «multe roluri din stagiune.

«Probabil că şi acest fapt a con- «tribuit mult ca să-ĭ atragă imen- «sele simpatiĭ, de cari se bucura. «La un moment dat, ea a fost ac- «triţa rĕsfăţată nu numaĭ a publi- «culuĭ din Bucureştĭ, ci şi a celuĭ «din Iaşĭ, şi din tótă ţara.

«...Este, fără îndoĭală, o fórte mare «pĭedere pentru teatru retragerea «d-neĭ Romanescu; dar acestea sunt «pĭerderĭ fatale. Actorul, care nu «trăeşte de cât prin amintirea jo-

«culuĭ, trebue, maĭ mult de cât orĭ-«care artist, să ştie să se retragă la «timp.

«... D-na Romanescu dă încă o «dată dovadă de inteligenţă, când, «fiind încă în puterea mijlócelor sale, «se retrage de la munca de fie-care «ḑi şi se rezervă să apară înnaintea «publiculuĭ numaĭ atunci când şi «cum va crede d-sa că e bine.

«... Merită acéstă odihnă, dupĕ «*colosala activitate ce a desfăşurat-o;* «merită să i se facă o situaţie, care «să-ĭ permită să ducă o vĭaţă lipsită «de grijĭ şi nevoĭ. Destul a fost sbu-«cĭumată în timpul lupteĭ, ca să-şĭ «priméscă cel puţin acum recom-«pensa, pe care ĭ-o datoréză ţara.»

Ast-fel vorbea presa, înnaintea re-presentaţieĭ.

Iată acum și ce s'a ḍis dupĕ.

«... Mĕ întorc, la acéstă oră înna-«intată, — ora 1 din nópte, — și mĕ «grăbesc a-mĭ fixa impresiile, asu-«pra acesteĭ memorabile represen-«taţiĭ. Mărturisesc că sunt încă sub «stăpânirea uneĭ emoţiunĭ, care îșĭ «are isvorul, nu atât în cele patru «césurĭ de aséră, cât în timpul de «maĭ bine de 12 anĭ, de când cu-«nosc pe Aristizza Romanescu și-ĭ «urmăresc succesele.

«Mi s'a părut aséră că o mare «lumină, un cald isvor de credinţă «în artă, o imensă pasiune pentru «scenă îșĭ exercitaŭ, cu un transport «extatic, vrăjile lor, pentru ultima

«óră, înainte de a ni le retrage «pentru totdeauna.

«... Representația s'a succedat în «ordinea urmétóre:

«Veteranul artist Anestin, — care «scrisese artisteĭ că se simte fericit «și mândru pentru alegerea ce-a «făcut în persóna sa, rugându-l să «ia parte la acest festival, — a ḑis «monologul *Barbu Lăutarul*, în cos-«tumul și cu masca tradiționlă, în-«soțit de un taraf de lăutarĭ, pur-«tând vestmintele epoceĭ. L'a ḑis cu «o artă desăvêrșită și, prin evocarea «figureĭ celebruluĭ lăutar, a stîrnit «furtună de aplauze. Publicul ĭ-a «dovedit că, de și e societarul Cra-«ioveĭ, Bucureșteniĭ îl consideră ca «al lor».

Innainte de acest monolog, progra-mul promisese actul balconuluĭ din *Romeo și Julia*, cu d-na Aglae Pru-ténu-Teodoru, de la Iași, în rolul Julieĭ. Niște foĭ volante, rĕspândite

în sală înnainte de a se începe spectacolul, aŭ dat de ştire că acel prim numĕr se suprimă, de óre-ce d-l Penescu, preşedintele comitetuluĭ teatral din Iaşĭ, interdisese d-neĭ Pruténu de a da concursul.

«Dupĕ *Barbu Lăutarul*, a urmat «*Ca în Biblie*, o comedie într'un act, «de Cavalotti, cunoscută sub numele «de *Fiica luĭ Jefteŭ*. Frumósă, spi«rituală, cu situaţiĭ fórte bine prinse. «D-na Romanescu a excelat în rolul «tinereĭ soţiĭ: avea tótă naivitatea «cerută la 18 anĭ, precum şi tótă «pasiunea unuĭ amor curat, cum «sunt dragostele prime. Ovaţiunĭ ne«bune aŭ salutat acéstă nouă crea«ţiune a mareĭ artiste.

«... Al treilea la rênd, *Quartetul «Carmen Sylva*, — Enescu, D. Dinicu, «Löbel, G. Dinicu. A repurtat un «strĕlucit succes, cu tema şi varia«ţiunile din *Der Tod und das Mädchen*, «de Schubert.

«Apoĭ, *Cancer la inimă*, o pĭesă în «douĕ acte, condensate de d. Hara- «lamb Lecca într'unul. Vigurósa fi- «lipică a femeiĭ, a dat ocazie d-neĭ «Romanescu de a ne readuce aminte «o altă putere a talentuluĭ sĕŭ: vir- «tuositatea dicţiuneĭ, ritmată cu cele «maĭ dramatice accente de pasiune...

«... Şi s'aŭ petrecut scene îndu- «ĭoşătóre, cari, — am fi fericiţĭ s'o «credem, — vor convinge pe marea, «pe ĭubita nóstră artistă.

«Orĭ-cât ar fi publicul de trădător, «cum ḑice ea, aséră ĭ-a arătat că «despărţirea sa de aceea care a fost «ducéfĕr printre stelele arteĭ române, «îl costă mult, mult de tot, şi nu- «maĭ acum póte s'a convins d-na «Romanescu ce putere exercitase «asupra publiculuĭ românesc şi cum «a ştiut să-l captive.

«La finele părţeĭ a doŭa, femeile «române şĭ-aŭ exprimat regretul lor «de a pĭerde pe artistă, — nepĭer-

«dând totuşĭ speranţa că ea va re-
«veni asupra acesteĭ hotărîrĭ.

«La finele părţeĭ a patra, sub o
«plóĭe de florĭ, de buchete, de co-
«róne, de coşurĭ, de bijuteriĭ şi o-
«bĭecte de artă, — artiştiĭ Teatruluĭ
«Naţional, în frunte cu Nottara, într'o
«cuvêntare plină de infocată con-
«vingere, aŭ arătat, în simţite cu-
«vinte, şcóla pe care Aristizza Ro-
«manescu a format-o, frumósele
«creaţiĭ pe cari le lasă şi, emoţio-
«naţĭ până la lacrămĭ, şĭ-aŭ exprimat
«regretul de a vedea scena română
«lipsită de aceea, care întrupase
«perfecţia artistică, ridicând presti-
«gĭul Teatruluĭ prin muncă şi talent.

«Tot dupĕ partea a patra, d-na
«Giurgea, din partea elevelor d-neĭ
«Romanescu, şĭ-a unit glasul cu al
«celor-l'alţĭ şi a rugat-o pe neîndu-
«plecata maestră să nu le părăséscă,
«să considere scena ca o datorie, de
«la care nu-ĭ e permis să dezerteze.

«Apoĭ, Societatea studenţilor, prin-
«tr'un delegat, a rostit o prea fru-
«mósă cuvêntare, sperând că nu
«asistă la o representaţie de retra-
«gere, ci la glorificarea, la apoteo-
«zarea artisteĭ, care a întrupat, în
«creaţiunile sale, sublimul.

«... Şi, în faţa atâtor manifestărĭ
«de simpatie, atâtor doveḑĭ de dra-
«goste, artista, vizibil emoţionată, a
«apărut, spre dezolarea tutulor, în-
«tr'un ultim tabloŭ, *Mortua sum*, o
«scenă deprimantă, o scenă de în-
«mormêntare, înmormêntarea înna-
«inte de mórte a aceleĭa care a fost
«gloria teatruluĭ nostru. Intr'o casă
«ţĕrănéscă din munţiĭ Moldoveĭ, stă
«retrasă artista. Nu vede pe nimenĭ,
«nu vorbeşte cu nimenĭ, şi când,
«din întâmplare, se întâlneşte cu
«foştiĭ sĕĭ colegĭ, ea le zugrăveşte
«trecutul în aşa negre culorĭ, — în
«cât am eşit din teatru cu impresia
«că acéstă femee, pe care noĭ toţĭ

«o credeam victorióșă, a căreĭ cale
«fusese așternută numaĭ cu florĭ,
«care se ridicase până la cea maĭ
«de sus tréptă, — n'a fost nicĭ învin-
«gătóre, nicĭ fericită, nicĭ măcar mul-
«țumită... ci o martiră.

«... In semn de adio, alte aplauze,
«alte florĭ, alte ovațiĭ!..

«Ea, ca o pasăre bătută de vênt,
«cu aripile sgribulite și udate de
«plóĭe, tăcea, nemișcată. Innaintea o-
«chilor eĭ deschișĭ și plinĭ de lacrămĭ,
«se perindaŭ cu ĭuțéla gândului
«tóte succesele trecute; în urechile
«eĭ, rĕsuna sgomotul atâtor trium-
«furĭ; iar dințiĭ eĭ, strînșĭ de nervii
«nerăbdăreĭ, par'că voĭaŭ să se în-
«tredeschidă, pentru a lăsa să-ĭ a-
«pară pe buze surîsul satisfacțieĭ de
«odinióră... Numaĭ avea decât ener-
«gia de a duce până la capăt ho-
«tărârea luată.

«Și e bine că a avut-o; căcĭ, ia
«să ne închipuim că, la strigătul

«luĭ Nottara *rĕmâĭ, Aristizzo !*, — stri-
«găt repetat şi de M. S. Regina şi
«de întregul public, — să ne închi-
«puim că d-na Romanescu ar fi
«rĕspuns *rĕmân;* n'ar fi exclamat
«acelaşĭ public : ce cabotină ! come-
«die !.. nicĭ nu se putea alt-fel...

«Aşa însă, toţĭ aŭ plecat cu sin-
«cere, cu adêncĭ regrete, repetând
«póte durerósa destăĭnuire din *Mor-
«tua sum :*

«Ca un amant, care se-nchină
«Cutăreĭ fi'nţe pe pământ, —
«I-am dat iubiteĭ mele, sceneĭ,
«Tot ce-am avut maĭ scump, maĭ sfânt:
«Copilărie, tinereţe,
«Amor visat, vis împlinit,
«Maternitate, nopţĭ şi ḑile,
«Intréga-mĭ vĭaţă în sfêrşit
«I-am dat-o eĭ, — şi, cu mândria
«Uneĭ femeĭ de firea mea,
«*'Nainte să mĕ părăséscă,*
«*Am părăsit-o eŭ pe ea*».

Printre depeşĭ şi autografe:

— Florĭ pe lanţurĭ, florĭ pe rănĭ, florĭ pe drumurile vĭeţeĭ, crescute din sângele inimeĭ.

ELISAVETA.

* * *

— Onóre, genialeĭ artiste, care, dupĕ o muncă neobosită de un pătrar de secol, — în care timp a încântat, a desmĭerdat şi a înnălţat generaţiĭ de auditorĭ, — se retrage, regretată de toţĭ.

Prinţesa Alexandrina Ion Ghica.

* * *

— Doliul adênc și recent, în urma pĭerderei prea ĭubitei mele mame, mĕ împĭedică să asist la representaţia D-v., care sper că nu va fi ultima. *Il faut se retirer à temps, mais pas avant le temps.*

Zoe Dimitrie Sturdza.

* * *

— Afectuóse omagiĭ de stimă și consideraţie eminenteĭ artiste, — din partea unuĭ bun și vechiŭ prieten.

Ollănescu-Ascanio.

* * *

— Nu te-am uĭtat.

Nini Valery.

* * *

— *J'aurais bonheur et honneur à prendre part à votre adieu qui, je l'espère pour l'art, n'est que un au-revoir.*

De Max.

* * *

— Vii omagiĭ strĕluciteĭ cariere a distinseĭ artiste.

Asociaţia Studenţilor români din Paris.

* * *

— ... Să fie óre hotărâtă fără apel retragerea d-v. de pe scena Teatruluĭ Naţional?.. De ce?.. Nu aveţĭ nicĭ etatea, nicĭ scăderea vreuneĭa din acele însuşirĭ, cari impun artistuluĭ dramatic părăsirea cariereĭ sale. Am urmat tóte representaţiile din urmă, în cari aţĭ jucat, şi caut nedomirit cauza acesteĭ retragerĭ. Trecênd aniĭ, aţĭ putea schimba genul rolurilor şi interpretarea lor ar fi cu atât maĭ desăvêrşită.

Dacă însă hotărârea ce aţĭ luat e călăuzită de ideea că voiţĭ a părăsi scena în mijlocul succeselor şi triumfurilor nediscutate de astă-ḑĭ, — noĭ suntem siguri că dragostea ce aţĭ avut şi trebue să aveţĭ încă

pentru teatru, nu vĕ va părăsi nicĭ odată şi că veţĭ putea aduce şi de acum înnainte multe servicĭĭ sceneĭ române, prin lecţiunile d-v. de la Conservator, prin conferinţele şi prin sfaturile ce ḑilnic veţĭ avea prilejul să daţĭ fostelor şi viitórelor d-v. eleve, — apărând totuşĭ, din când în când, în unele ocazĭĭ solemne, şi pe scena Teatruluĭ Naţional, pentru mângâerea vechilor d-v. admiratorĭ.

C. Stăncescu.

Nu, domnule Stăncescu, nu m'am retras în glumă, cum speraŭ ceĭ cari aşteptaŭ cu plăcere să mĕ maĭ întituleze înc'o dată «cabotină». Nu! m'am retras *fără apel*, cum ţicĭ dumneata.

Până maĭ deunăḑĭ, îmĭ rĕsunaŭ încă în urechĭ cuvintele luĭ Ion Ghica: «Eştĭ chemată să ţiĭ teatrul pe umerĭ». Şi-am luptat, şi-am ajuns unde-mĭ proorocise, şi-am susţinut bolta teatruluĭ atâţĭa anĭ, eŭ, *numaĭ eŭ*.. Aḑĭ, bolta e crăpată, amenin-ţând să se dărâme... şi plec, nu ca o laşă, de fricĭ să nu se surpe clădirea pe mine, — ci plângând, fără speranţă. «*La foi! la foi est morte!*» — îmĭ striga acum câţĭ-va anĭ

Mounet Sully. «*C'est le désir du gain, qui l'a décapitée*».

Aĭ fost martor, domnule Stăncescu, martor și colaborator al teatruluĭ, al arteĭ nóstre de odinióră. Spune, cu câtă încredere luptam pe atuncĭ? De câte orĭ «cassa» nu făcea nicĭ 150 de leĭ, cum s'a întâmplat cu localizarea d-luĭ Carada, dupĕ *La petite Fadette?* Și cu tóte astea, jucam, fiind-că pentru alt-ceva ne băteaŭ inimile.

Și jucam pe nimic, gratis, pentru glorie, — cum am jucat pentru Ateneŭ, pentru răniți, pentru inundați, pentru studenții în medicină, pentru studenții în farmacie, pentru invalizĭ, pentru Lĕgănul, pentru Materna, pentru Obolul, pentru Tibișoĭul, pentru fondul de rezervă, pentru cantinele școlare, pentru studiĭ în străinătate, pentru copiĭ săracĭ, pentru camarazĭ bolnavĭ, pentru statua luĭ Eliade, pentru bustul luĭ

Bolintinénu, pentru Crucea Roșie, pentru Ligă, pentru Eminescu, pentru Reuniunea femeilor, pentru Italienĭ... și maĭ știŭ eŭ pentru cine, — așa că, dacă aș sta să numĕr, maĭ de multe orĭ am jucat pentru alțiĭ, de cât pentru mine.

De atuncĭ încoa, încetul cu încetul, an cu an, ți cu ți, m'am desgustat. Sunt momente, în cari ajung să cred că mĭ-a făcut cine-va farmece; alt-fel, cum se explică că eŭ, entusiasta de altă dată, m'am întors de unde am plecat: *nu maĭ pot suferi teatrul.* De-abia dacă mĕ maĭ atrage, din când în când, câte un artist prea mare, — și chiar atuncĭ, nu cu focul de altă dată, ci ca o simplă curiozitate. Jules Claretie pretinde că «cumplit trebue să sufere un actor, când citește afișele și nu-și maĭ vede numele». Eŭ, afișe nu maĭ citesc și, dacă, fără voe, daŭ cu ochiĭ de ele, mulțumesc luĭ Dum-

neḑeŭ că nu mi-l maĭ vĕd, pe al meŭ; aşa am ajuns.

Şi-apoĭ, ce să-ţĭ spun... eŭ am făcut parte dintr'o altă epocă, epocă eroică; mĕ simt strĕină printre ceĭ de aḑĭ. Afară de asta, orĭ-ce s'ar ḑice, când staĭ bine şi te gândeştĭ, *teatrul cere iluzii*. Şi maĭ cere multe, multe, începând cu o abnegaţie de martir. A fi actor, — în sensul în care înţelegem noĭ, dumnéta şi eŭ, — în semnéză a fi sclav; să n'aĭ odihnă, să n'aĭ serbătóre, să n'aĭ părinţĭ, să n'aĭ copil, să n'aĭ nicĭ o afecţiune, — în sfêrşit, să n'aĭ inimă. Până şi la mórte! Acasă, pe catafalc, teaştéptă cine-va scump, — pe când tu, în loc să-ţĭ daĭ drumul lacrămilor, facĭ caraghĭoslîcurĭ «la boerĭ şi la cucóne». Şi când mĕ gândesc că mulţĭ aŭ numit-o «carieră independentă». Nu, nu! Bine a ḑis Voguĕ!.. Lucrul cel maĭ de plîns pe lume, e «*la misère navrante du*

comédien, qui ne vit que pour les autres».

Cu atâta amărăciune m'am ales, în cât plecând, crede-mĕ, n'aşĭ fi dat nicĭ representaţia de retragere. Organizarea eĭ a fost pentru mine un ultim supliciŭ, — fără care, m'aşĭ fi scutit şi pe mine de nouĭ decepţiĭ, i-aşĭ fi scutit şi pe camaraḑĭ *de a mĕ plânge(!)* şi pe public de a exclama către casier: «Cum, d-le! 20 de leĭ stalul?.. Bree! Noroc că nu se retrage de cât o dată!»

Dar ce să fac? Trebuia, — fiindcă-mĭ maĭ rĕmăseseră din datoriĭ micĭ *suveniruri*, de cari voiam să scap, — pentru ca cel puţin liniştea asta s'o am. Şi când ḑic linişte, ḑic numaĭ aşa, o vorbă, — căcĭ în realitate numaĭ când mĕ voĭ retrage cu desăvârşire, din lume, numaĭ atuncĭ voĭ scăpa de consecinţele funeste ale careriereĭ mele. Teatrul m'a nenorocit nu numaĭ pentru timpul cât

am stat în el, — ci pentru totdeauna. Sunt nevoită chiar acum, după ce am plecat din Casa în care am muncit atâția ani, sunt nevoită să-mi târăsc plictiséla pe scenele din provincie, pentru a putea întâmpina cheltuelile, la cari mă obligă felul de viață cu care m'a deprins trépta la care m'am ridicat. Dac'aș fi fost o biată profesóră, neștiută de nimeni, aș fi trăit cu léfa mea, sporită prin gradații, — póte nu grozavă, dar în tot cazul mai mare de cât pensia de 194 de lei, pe care mi-o dă Statul, după 30 de ani de jug... Dac' aș fi fost «ori-cine», n'aș fi dat ocazie Ministeruluĭ să mă umilésca, propunêndu-mi, cu titlul de «ajutor provizoriŭ», 100 de lei pe lună, *din fondul milelor*.

In definitiv, domnule Stăncescu, chiar dacă aș mai reîncepe, îmbrâncită de cine știe ce împrejurări, — n'aș mai fi *eŭ*, căci simt că nu

mai pot. Sufletește vorbind, sunt ca Gina, din *Casta-Diva*: am îmbătrânit. Mĕ apropiĭ de acel somn final, din care nu te mai poţĭ deștepta. In inima mea, zadarnic ar căuta cineva flacăra de odinióră; ar găsi-o stinsă, și-n cenușa eĭ cu regret citesc cât de viŭ a fost o dată focul. Cu cât mĕ depărtez de ce a fost, dacă mĭ-arunc ochiĭ înnapoĭ să maĭ vĕd pe unde am trecut, patimile, simțimêntele, bucuriile, durerile, tóte, — îmĭ apar, — cum ḑice Gina, — micșorate, aprópe șterse, pĭerdute în zare. Nu maĭ aștept de cât o mare, o ultimă mângâere: aceea care ne adórme ființa, pentru a ne ușura sfêrșitul.

Ar. R.

REPERTORIUL

Adriana Lecouvreur.
Ana Row.
Angelo Malipieri.
Acrobatul.
Alexandri la Mircești.
Adam și Eva.
Amor și prietenie.
Amilcar Barca.
Amoruri triste.
Antigona.
Acum 16 ani.
Actul al V-a.
Aprilie 1.
Boerii și ciocoii, — 2 roluri.
Bomba cu apă fiartă, — 2 roluri
Bucuria casei.

Bărbatul cu 3 neveste.
Bărbierul din Sevila.
Bunul odinióră.
Banul Mărăcine.
Baba Hârca.
Benvenuto Cellini.
Caterina Howard.
Casta-Diva.
Craĭ nou.
Cerșetórea.
Cinel-cinel.
Crimele luĭ Piperment.
Culisele vĭețeĭ.
Curcaniĭ.
Comedie și Tragedie.
Chir Zuliaridis.
Cum sunt tóte.
Câĭniĭ.
Crima din Favernes.
Cimpoĭul fermecat.
Când vrea femeea.
Călugărița sângerândă.
C'óna Chiriță.
Curierul din Lyon.

Cheĭa unuĭ ginere.
Cine vrea, póte.
Córda simţitóre.
Cămătarul.
Cărturărésa.
Căpitanul Guillery.
Ciucurésca.
Crima celebră.
Căsătoria luĭ Figaro.
Copila din florĭ, — 2 roluri.
Cer cuvêntul.
Corabia Salamandra.
Cancer la inimă.
Ca-n Biblie.
Craiŭ de ghindă.
Copiiĭ părăsiţĭ.
Dama cu cameliĭ.
Daniel Rochat.
Denisa.
Douĕ orfane, — 4 roluri.
D-ra de Belle-Isle.
Despot-Vodă, — 2 roluri.
D-rele de la Saint-Cyr.
Domnul Ministru.

Don Juan.
Don Juan de Marana, — 3 roluri.
Doui sergenți, — 2 roluri.
Danicheff.
Diana de Lys.
Don Carlos.
Doue căsnicii.
Dómna Kiajna.
Demi-monde.
Doui morți vii.
Dama de caro.
Domniţa Olena.
Dupĕ despărţenie.
Din glumă.
Doctorul fără voe.
Eva.
Emilia Galotti, — 2 roluri.
Ernani.
Fedora.
Fiul nopţei.
Faust.
Fecióra de la Orléans.
Femeea.
Fôntâna Bandùzieĭ.

Filosoful şi femeea.
Fata bancherului.
Frica de bucurie.
Fata aeruluĭ, — 2 roluri.
Francesca da Rimini.
Furtuna casnică.
Fundarea Romeĭ.
Francillon, — 2 roluri.
Fulga.
Familia Lambert.
Femeea ideală.
Florărésa.
Fata luĭ Tintoretto.
Foc la mônăstire.
Femeile cari plâng.
Franţuzitele.
Fanny.
Flămânḑiĭ de glorie, — 2 roluri.
Femeea îndărătnică.
Femeile nóstre.
Fetele de marmoră.
Femeea să-şĭ urmeze bărbatul.
Florĭ de pĭatră.
Flórea din Firenze.

Griselidis.
Gazetariĭ.
Gugulitul.
Gelozie.
Gringoire.
Georges Dandin.
Gentil Bernard.
Ginerele prefectuluĭ.
Gaspar Grazziani.
Hamlet.
Hoţiĭ.
Heloisa Paranquet.
Hanul Conachi.
Hero şi Leandru.
Harţă răzeşul.
Hoţiĭ de codru şi hoţiĭ de oraş.
Haĭdĭ cu nunta.
Horaţiŭ şi Lidia.
Haimanalele.
Insurăţeiĭ.
In ḑiŭa scadenţeĭ.
Iar plóuă!
Iudita şi Olofern.
Ingerul morţeĭ.

Iertarea.
Intre studenţi.
Ispita.
In preajma tronului.
In timpul balului.
Iulia.
In cleşte.
Iadeş.
Iluziile căsătoriei.
Jocrisse.
Jidovul rătăcitor.
Jucătorii de cărţi.
Jertfa.
Judecată şi osândă.
Jianu.
Kean.
Ludovic al XI^lea.
Lipitorile satelor.
Lupta între femei, — 2 roluri.
Luisa Miller, — 2 roluri.
La juraţi.
Lolota, — 2 roluri.
Lăcrămiórele, — 3 roluri.
Lucia Didier.

La 30 de anĭ.
Lumpaţius.
Lizi.
Lumea în care ţi se urăşce.
La mormêntul poetuluĭ.
Lupta pentru credinţă.
Macbeth.
Mândrie şi amor, — 3 roluri.
Martira.
Messalina, — 2 roluri.
Marion Delorme.
Maria Stuart.
Maria Tudor.
Marele Galeotto.
Mincĭunĭ convenţionale.
Manevrele de tómnă.
Marióra.
Mincinosul.
Mama sócra.
Martie 1.
Muma din popor.
Moştenitoriĭ.
Marie-Jane.
Mórtea civilă, — 2 roluri.

M-elle Nitouche.
Microbiĭ Bucureștuluĭ.
Maiŭ 1.
Medea.
Mila luĭ Dumnedeŭ.
Moștenirea de la rĕposata.
Magda.
Mutul.
Mórtă și vie, — 2 roluri.
Mizerabiliĭ.
Mirésa nebună.
Marchiza spălătorésă.
Minoriĭ.
Mórtea luĭ Brâncoveanu.
Năzdrăvăniile divorțuluĭ.
Nebuniile amoróse.
Năbădăile Cleopatreĭ.
Narcis.
Nea Frățilă.
Nóptea furtunósă.
Năpasta.
Necinstiții.
Nătărăiĭ amoruluĭ.
Nerușinații.

Nebuniĭ din față.
Nunțile venețiene.
Nu e fum fără foc.
Némul luĭ Rantzaŭ.
Neron.
Naufragĭul.
Nóptea de Saint-Bartelémy.
Othello.
Ovidiŭ.
O singură iubire.
Omór'o!
Orbul și cocoșatul.
Orbul și nebuna.
Ocolul pământuluĭ.
O sută de anĭ.
Órba din Paris.
Ordinul de a sforăi.
Onórea.
O lecție.
O vizită.
O ceașcă de ceaĭ.
Orfaniĭ regimentuluĭ.
O rĕsbunare.
Patrie.

Primar de poruncélă.
Pariziana.
Porcarul și Măria Sa.
Prostiile luĭ Ion.
Prăpăstiile Bucureștilor.
Păcatele bărbaților.
Primul bal.
Pĭatra din casă.
Paul Forestier, — 2 roluri.
Pe malul gârleĭ.
Pygmalion.
Pribégul.
Primăvara amoruluĭ.
Prea târdiŭ.
Păstorița Carpaților, — 2 roluri.
Peste Dunăre.
Prima scânteĭe.
Puĭculița.
Paracliserul.
Romeo și Julieta.
Rĕsvan și Vidra.
Rara avis.
Radu de la Afumați.
Rozamunda.

Rosmersholm.
Rabagas.
Romanul unuĭ tênĕr.
Regina Margot.
Rita Spaniola.
Radu al III[a].
Ruy-Blas, — 2 roluri.
Roma învinsă.
Rĕposatul dumnealuĭ.
Renegatul.
Rĕposatul Toupinel.
Schylok.
Scânteia.
Ștefăniță-Vodă.
Se ḑice.
Sfêrșitul Sodomeĭ.
Strigoiĭ.
Smeul nopţeĭ.
Sinziana și Pepelea.
Steaŭa.
Spiritismul.
Sticla de Cotnarĭ.
Sapho.
Scrisórea pĭerdută.

Suprema forță.
Severina.
Sóre de tómnă.
Saul.
Sărutarea.
Spre ideal.
Sângele spală.
Sburătorul.
Supliciul uneĭ femeĭ, — 2 roluri.
Strigoĭul.
Sulivan.
Sócra de deputat.
Sócră-mea Fifina.
Tartuffe.
Trecătorul.
Treĭ craĭ.
Trecutul.
Treĭ Sultane.
Treĭ-ḑecĭ și treĭ de miĭ de francì.
Tunsul haĭducul.
Torentul.
Țarina.
Uriel Acosta.
Uite popa nu e popa.

Ura.
Ultimul clironom.
Urîta satuluĭ.
Ucigaşul luĭ Samson.
Unchĭaşul Sărăcie.
Un trântor cât ḑece.
Vinceneta.
Vicontele de Létorière.
Vin' să ne sărutăm, Folleville.
Virginia.
Visul uneĭ nopţĭ de vară.
Vinerea patimilor.
Visul României.
Vinovată ?
Vênătoriĭ de zestre.
Vinovat.
Vênturătoriĭ mărilor.

VERIFICAT 2007
VERIFICAT 2017
VERIFICAT 1987
BIBLIOTECA Centrală Universitară Bucureşti

